

(A) = Åpen, kan bestilles fra Universitetet i Stavanger / Arkeologisk museum

(B) = Begrenset distribusjon

(C) = Kan ikke utleveres

A 225 Orre gamle kirke

Fargeundersøkelser av interiør

Anne Ytterdal

Med bidrag fra Andrea Karstädt, Dörthe Kohlenbach og Hilde S. Moore

AM saksnummer: 61005

Journalnummer: 09/3661

Dato: 23.10.12

Sidetall: 43 + 3 vedlegg (fargeundersøkelser av altertavle og prekestol og behandling av limfargedekorerte bord)

Opplag: 5

Oppdragsgiver: Klepp kommune, Klepp kyrkjelege fellelsråd

Stikkord:

Middelalder steinkirke

fargeundersøkelser

Stavangerrenessansen

Gottfried Hendtzschel

Daniel maler

Limfargedekor

Oppdragsrapport 2012/31
Universitetet i Stavanger,
Arkeologisk museum,
Avdeling for konservering

Utgiver:
Universitetet i Stavanger
Arkeologisk museum
4002 STAVANGER
Tel.: 51 83 31 00
Fax: 51 84 61 99
E-post: post-am@uis.no

Stavanger 2012

A 225 Orre gamle kirke

Fargeundersøkelser av interiør

Anne Ytterdal

Med bidrag fra Andrea Karstädt, Dörthe
Kohlenbach og Hilde S. Moore

Universitetet
i Stavanger

Arkeologisk museum

INNHold

1. INNLEDNING.....	3
1.1 BAKGRUNN.....	3
1.2 RAMME FOR PROSJEKTET.....	3
1.3 VIKTIGE ÅRSTALL I BYGGETS HISTORIE.....	3
2. BESKRIVELSE AV INTERIØR.....	4
Kirkerom.....	5
Liturgiske møbler.....	7
Sakristier.....	9
Våpenhus.....	9
3. FARGEUNDERSØKELSENE.....	10
3.1 METODE.....	10
3.2 DOKUMENTASJON.....	11
3.3 FARGEHISTORISKE PERIODER OG FASER.....	11
4. INTERIØRETS FARGEHISTORIE.....	13
4.1 PERIODE 1 (1864 – 1902).....	13
Kirkerom.....	13
Liturgiske møbler.....	17
Sakristier.....	18
Våpenhus.....	19
4.2 PERIODE 2 (1902 – 1977).....	21
FASE A (1902 – 1923).....	21
FASE B (1923 – 1977).....	21
Kirkerom.....	21
Liturgiske møbler.....	24
Sakristier.....	25
Våpenhus.....	26
4.3 PERIODE 3 (1977 – 2008).....	26
Kirkerom.....	26

Sakristier	27
Våpenhus	27
5. FORSLAG TIL TILTAK.....	28
Valg av periode	28
KIRKEROM.....	28
SAKRISTIER	31
VÅPENHUS.....	32
6. FUNN AV BYGNINGSELEMENTER FRA 1600-TALLET	35
6.1 BJELKELAG	35
6.2 HIMLINGSBORD	36
NOTER	37
BENYTTET LITTERATUR.....	38

VEDLEGG 1

ANDREA KARSTÄDT: PAINT RESEARCH OF THE ALTARPIECE

VEDLEGG 2

ANNE YTTERDAL, DÖRTHE KOHLENBACH: FARGEUNDERSØKELSER AV PREKESTOL

VEDLEGG 3

HILDE S. MOORE: LIMFARGEDEKORERTE HIMLINGSBORD. BEHANDLINGSRAPPORT

A 225 ORRE GAMLE KIRKE

FARGEUNDERSØKELSER AV INTERIØR

Oppdragsgiver:	Klepp kommune, Klepp kyrkjelege fellesråd
Topografisk nr:	A 225
Prosjektleder:	Anne Ytterdal
Prosjektmedarbeider:	Dörthe Kohlenbach (fargeundersøkelser interiør) Andrea Karstädt (fargeundersøkelser altertavle) Hilde S. Moore (limfargedekorerte himlingsbord)
Arbeid utført:	juni 2008 – august 2010

1. INNLEDNING

1.1 BAKGRUNN

I forbindelse med omfattende restaureringsarbeider i Orre gamle kirke ble Universitetet i Stavanger, Arkeologisk museum (AM), på oppdrag fra Helge Schjelderup AS sivilarkitekter MNAL, engasjert til å utføre fargeundersøkelser av interiøret i kirken.

Hoveddelen av det praktiske arbeidet ble utført i kirken i tidsrommet juni – august 2008. I tillegg er snittmateriale fra enkelte bygningselementer, altertavlen og prekestolen tatt inn til AM for videre bearbeiding og undersøkelse i mikroskop/analyse.

Prosjektleder har i tillegg vært konsulent for malararbeid utført av malerfirma Bergblaa AS.

1.2 RAMME FOR PROSJEKTET

Prosjektets målsetting var en kartlegging av interiørets farger gjennom kirkens historie. Undersøkelsene omfattet alle overflater i skip, kor, gallerier, sakristier og våpenhus. På bakgrunn av de praktiske undersøkelsene skulle funnene dokumenteres og systematiseres og i neste omgang danne grunnlag for anbefaling til ny oppmaling. Skjematisk oversikt over hvert element med NCS-kodete farger er plassert i rapporten (s. 26-30).

I tillegg var det ønsket å få en oversikt over fargebruk på altertavlen fra 1659 (vedlegg 1), prekestolen fra 1620-tallet (vedlegg 2) og krusifiks fra ca 1400 (undersøkelser ikke gjennomført per juli 2012). Undersøkelsene av de liturgiske inventarstykkene ansåes som et viktig grunnlag for vurdering av eventuell ny oppmaling av kirkens liturgiske møbler.

Det ble også gjort funn knyttet til bygningselementer fra 1600-tallet. Dette omfatter 11 takbjelker i skipets vestre del, 5 limfargedekorerte himlingsbord funnet på kirkens loft og 6 himlingbord i våpenhusets tak. Disse er omtalt i slutten av rapporten. Behandling av de 5 limfargedekorerte bordene er omtalt i egen rapport (vedlegg 3).

1.3 VIKTIGE ÅRSTALL I BYGGETS HISTORIE¹

ca 1250	Kirken bygget
1651(-52)	Deler av østveggen (stein) revet og nytt kor i tømmer bygget.
1663(-65)	Våpenhus av tre bygget mot vest. Innertak i våpenhuset fikk barokkdekor. Innvendige stolestader fornyet.
ca 1666	Nytt tak på kirken. Steinveggene kalket.
1723	Kirken satt i stand

1801	Kirken satt i stand
1864(-65)	Koret fra 1651-52 blir revet og hele østveggen i stein fjernet. Nytt tilbygg/kor i tømmer. Ny takkonstruksjon og nytt bjelkelag. Nytt galleri og nye stolestader. Altertavlen fra 1659 fjernes og settes på loftet. Erstattes med et enkelt kors på alteret. Interiøret males i en lys fargeholdning. Middelalderdøpefonten i kleberstein fjernes.
1902	Altertavlen fra 1659 monteres tilbake på sin gamle plass. (Står skrevet ”oppsatt aug. 1902” bak på altertavlen)
1913?	Tschudi Madsen 1970: ”Stolen er nå malt opp i hvitt og gull i en sirlig nyrenessanse i 1913.”. Altertavlen: ”også malt opp, men tydeligvis i merkelige kalde blå og lysegrønne farger, kanskje 1913 meget sent.”
1927	Kirken får nytt orgel.
1977	Omfattende restaurering utvendig og innvendig. Interiøret males med PVA-maling (”Star Semigloss Interiør”).

2. BESKRIVELSE AV INTERIØR

Beskrivelsen av kirkerom, liturgiske møbler, sakristier og våpenhus er foretatt før arbeidet med fargeundersøkelsene begynte i 2008. Beskrivelsen representerer periode 3 i interiørets fargehistorie (se også s. 10).

Fig.1. Kirkerommet sett mot øst før undersøkelse

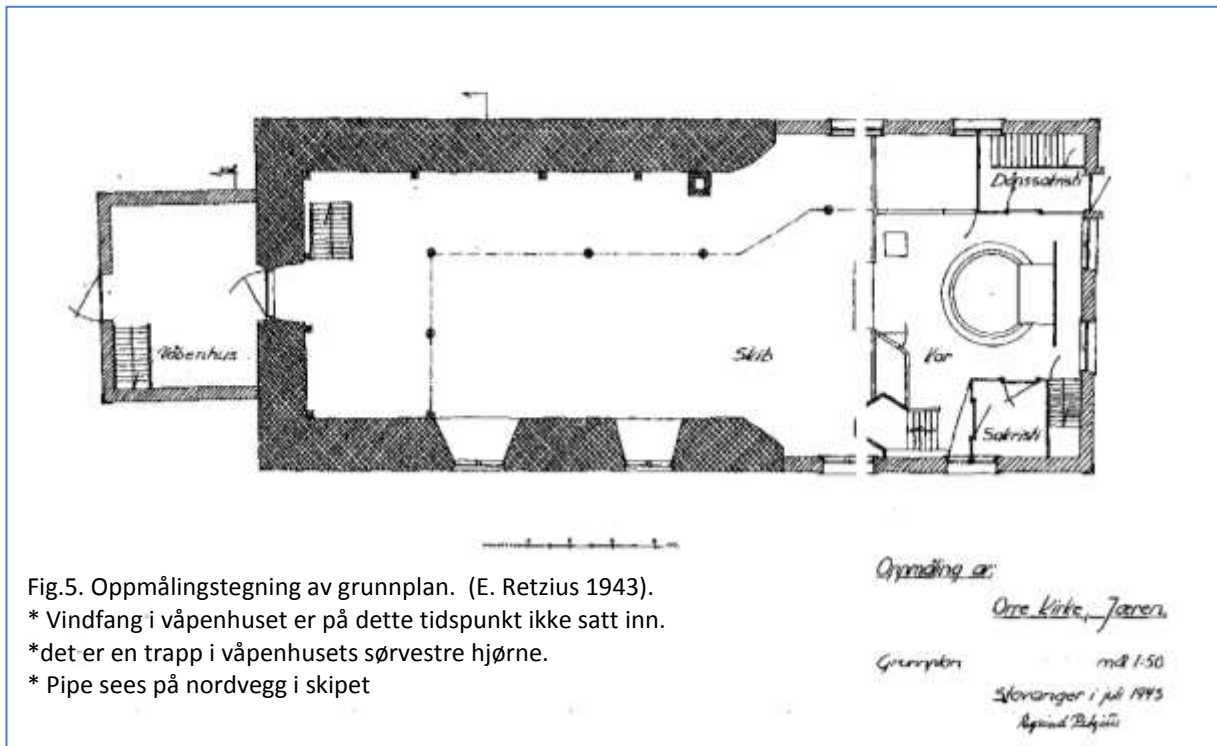
Fig.2. Kirkerommet sett mot vest før undersøkelse

Fig.3. Galleriet sett mot øst før undersøkelse

Fig.4. Galleriet sett mot vest før undersøkelse

Kirkerom

Tak

Kirkerommet har flatt tak med synlige bjelkelag og himlingsbord. Bjelkelaget i den murte delen av skipet skiller seg ut fra bjelkene i østre del av skip og kor ved å være av eik, står tettere, er grovere tilhagd og har større dimensjon. Himlingsbordene er ensartede i hele kirkerommet.

Hovedtaket samt undersiden av galleriet i skipet er malt i en gulig hvit farge (S 1502-Y). Overflaten er matt. Dette gjelder både bjelker og himlingsbord.

Det er store partier med opp- og avskallinger i malinglaget på bjelkelaget i skipets murte del.

Vegger

Kirkerommets vegger er en kombinasjon av pussede, tømrede og panelte veggflater. Alle veggflater er malt i en gulig hvit farge, tilnærmet takets farge, men med en halvblank overflate (trolig PVA-maling).

Galleriet mot vest og nord understøttes av 5 frittstående, dreide søyler og 9 enkle pilastre inn mot vegg. De dreide søyleskaftene er marmorert med grå årer (S 7005-R80B) på grå bunn (S 2502-G).

Sokkeldelen er malt i samme gråblå farge som benkene (S 6005-B20G).

Fig. 6. Detalj av nordøstre del av skip/galleri før undersøkelsene.

Pilastrene følger veggens farge.

Gallerifrontens liggende bordkledning følger veggens farge på utsiden. Innvendig (på galleriet) er galleribrystningen malt i en halvtransparent mørk brun farge (S 8010-Y30R). Som avslutning på gallerifronten nede er en sjablonert ”siksak”-bord i to nyanser i lilla og med gul sjablondekor (lys lilla: S 3010-R50B, mørk lilla: S 5010-R50B, gult: S 2030-Y10R). Dekorboarden er kantet med en smal, profilert og brunmalt list (S 6010-Y30R); halvstaff i overkant og hulkil i underkant. Hulkillisten avslutter gallerifronten nede. Gallerifronten avsluttes oppe av en balusterrekke. Balustrene er malt gulig hvite som gallerifront og vegg, mens håndlisten og profilert belistning i underkant er malt i en laserende rødbrun treimitasjon (S 6030-Y90R). Det lille galleriet mot sørøst (oppå søndre sakristi) følger vestre og nordre galleri i oppbygging og fargebruk.

Skillet mellom skip og kor er markert med en brystning som avsluttet oppe av en balusterrekke. Balustrene og de liggende, kraftige bordene som utgjør brystningen er malt gulig hvite som vegger. En meglar på hver side av trappen opp til koret samt håndlisten er malt i samme rødbrune farge som håndrekken på galleriene. På sørsiden stopper korbrystningens balusterrekke inn mot prekestol. Kors skillet er malt i samme farge på begge sider.

Sakristienes vegger ut mot koret består av liggende, kraftige bord. Fargen er den samme som på de øvrige veggene i kirkerommet.

Dører

Kirkerommet har 4 dører; en enkeltfløyet speilfyltingsdør på nordre sakristis sørvegg og to tilsvarende, på sør- og nordvegg av søndre sakristi. Alle dørbladene har 3 like store speilfyllinger og er ådret i en rødbrun farge, mørk eikeådring, (S 5040-Y70R). Geriktene, som er brede og med en enkel hulkil, følger veggens farge. På nordvegg av søndre sakristi er i tillegg en dør opp til galleriet. Denne er panelt og malt tilsvarende sakristivegg.

Vinduer

Kirkerommet har 8 to-rams vinduer med 7 x 2 ruter i hver ramme. Vindusrammene er forholdsvis nye. Både vindusrammene og de brede geriktene med kvartstaff er malt hvite. I koret er kun vestre del av vindu mot nord og sør synlig.

Gulv

Gulvene i kirkerommet består av furubord lagt øst-vest. Bordene er malt mørk brune (S 8010-Y30R). Hele skipets midtgang, frem til alterring samt inni alterring er belagt med teppe med røde og brune spetter.

Det er ikke gulvlist i kirkerommet.

Benker

Skip: Benkene i skipet er fast montert med benkevanger og dører. De har enkle, firkantete spiler i ryggdelen. Alle benkenes elementer, inklusiv vangene, er malt med oljeholdig maling i en gråblå farge (S 6005-B20G). Benkevangerens og dørenes utside (mot midtgang) er lys eikeådret (bunnfarge: S 1515-Y30R, lasur: S 4040-Y20R) med påmalt benkenummer i sort. Innsiden av vangene og dørene er malt gråblå som benkene. De sorte hengslene er en moderne etterligning av smidde bladhengsler.

Kor: Det er to benkeavlukker i koret. Nordsidens klokkerbenk fyller arealet mellom nordre sakristi og kors skillet. En brystning med dør, plassert øst-vest, markerer skillet mot koret. Brystningen består av liggende, kraftige bord og er på begge sider malt gulig hvit som kirkerommets øvrige vegger. En salmebokhylle er plassert på brystningens innside. Denne

samt en profilert list som utgjør brystningens øvre avslutning er malt gråblå som benkene. Benkeavlukkets dør har en tilnærmet rektangulær fylling, har hengsler av samme type som i skipet og er malt i samme farge som brystningen. I avlukkets er det en frittstående, fastmontert benk med ryggspiler av samme type som i skipet. Bak denne, inn mot nordvegg, er en tilsvarende benk uten ryggfelt. Benkene er i sin helhet malt gråblå.

På sørsiden, mot prekestolen, er et tilsvarende men mindre benkeavlukke med en benk uten ryggfelt plassert inn mot korskillebrystningen. Benkens avslutning mot sør er inn mot prekestol. Brystningen for avlukkets er plassert nord-sør i flukt med prekestolens trappeoppgang og en skråstilt benkedør "lukker" benken mot nord. Både elementenes utforming og bemaling er tilsvarende klokkerbenken med sitt avlukke. Inn mot avlukkets brystning, på utsiden mot øst, er plassert en benk uten ryggdel. Benken er malt gråblå. Gallerier: På galleriet mot vest og nord er benker uten ryggdel plassert i to rekker. De bakerste benkene er plassert så høyt at også to forhøyede gulvbord for plassering av ben er montert i fremkant av benkene. Benkene har stedvis et enkelt, loddrett bord som skille/avslutning. Benkene er malt gråblå. På galleriet mot sørøst er det en frittstående benk, tilsvarende skipets benker og en benk uten ryggstykke inn mot sørvegg. Også disse er malt gråblå.

Liturgiske møbler

Altertavle

Altertavlen er montert på alterbordet med to trestøtter til østveggen. Altertavlens rammeverk er fra 1659. Rammeverkets originale farger er overmalt og fremstår i dag med hvite, lys blå og lys grønne hovedfarger. De originale, malte billedfremstillingene i hoveddel og toppdel er borte. De 3 billedfeltene i altertavlens hoveddel består i dag av loddrette, sammenstilte furubord kledd med papp og påmalt skrift i bronsemaling og enkel dekor i lys grønt på blå bunn. I hovedfeltet henger et krusifiks fra ca 1400. I toppdelens hovedfelt er et sekundært lerretsmaleri med fremstilling av oppstandelsen. Venstre gavlfelt har et malt våpenskjold, høyre gavlfelt har en malt fremstilling med tre hvite liljer. Topp-gavlfeltet fremstiller "den oppstandene sol".

Fig. 7. Altertavle, alterbord og alterring. Altertavlen er fra 1659 med krusifiks fra ca 1400. Overmalt.

Alterbord/alterring

Alterbordet er i tre med glatte sider mot sør og nord. Fronten er i rammekonstruksjon med to avlange speilfyllinger. Det er en åpning med dør i alterbordets bakside. Alterbordet er malt varmgrå (S 1502-G50G). Alterringen består av et skinntrukket sokkelfelt uten profiler. Sokkelfeltets nedre del er marmorert med grå årer (S 7005-R80B) på lys grå bunn (S 2002-B). Alterringens balusterrekke er marmorert med grå årer (S 7005-R80B) på en grønnlig grå bunn (S 5005-G80Y). Balustrenes utforming er annerledes en de på gallerifront og korskillet (fig.7 og 27). Den avrundede håndlisten er malt rødbrun (tilsvarende kirkerommets øvrige håndlister), mens en uprofilert flate under denne er marmorert tilsvarende sokkelfeltet.

Prekestol

Prekestolen er montert inn mot sørvegg i overgang mellom kor og skip. Stolen er skåret ca 1620 og malt av Gottfried Hendtzschel i 1625-1627. De fire malerifeltene fremstiller evangelistene. Rammeverkets originale farger er overmalt og fremstår i dag med en svakt gulig hovedfarge med malte dukatborder og dekordetaljer i gull/bronse, kraftig blått og brunt. Prekestolens underdel (løken), håndlist på stol, trappeoppgang og lesebrett er malt rødbrun (S 5020/30-Y80R). Innsiden av stolen er malt i samme gråblå farge som kirkerommets benker. Prekestoltrappens gelender er malt som øvrige vegger og består av sammenstilte, kraftige bord som følger trappens vinkel. Under prekestolens Johannesfelt (inn mot sørvegg) er et åpent parti mellom stol og korskille. Området er blendet med liggende, kraftige bord malt som vegg.

Fig. 8. prekestol fra 1620-tallet. Malt av G. Hendtzschel. Rammeverk overmalt.

Døpefont

Kirkens døpefont fra 1864 er i rammekonstruksjon med en avlang speilfylling på 2 av sidene. Sidene uten speilfylling må anses som bakside for plassering inn mot vegg. Speilfyllingenes flater er marmorert med grå årer på lys grå bunn, tilsvarende alterringens sokkelfelt. Resten av døpefontens flater og profilerte avslutning oppe og nede har marmoreringens lys grå bunnfarge.

Kirken har også en middelalder døpefont i kleberstein (deponert fra Stavanger Museum siden 1985). Denne var tatt ut av kirken før arbeidet ble igangsatt.

Fig. 9. Kirkens døpefont fra 1864

Sakristier

Tak

Taket i begge sakristier har synlig bjelkelag og himlingsbord som i kirkerommet. Fargen er også nært beslektet med fargen i kirkerommet, men virker kjørligere hvit (S 1505-Y20R).

Vegger

Rommenes to yttervegger er tømrede. De to innerveggene består av liggende, kraftige bord med fjær og not. Bordene er glattskårne med en svakt avfaset kant. I nordøstre hjørne av nordre sakristi er en trappeoppgang til nordre galleri. Trappeløpet er kasset inn med stående bord med samme dimensjoner som innerveggene, men uten avfasing. Tilsvarende innkassing av trappen opp til sørøstre galleri er å finne i søndre sakristi. Fargen på veggene og tappekassene i begge rom er kjørlig hvit som taket.

Langs vestvegg i nordre sakristi og langs sørvegg i søndre sakristi er en enkel benk. Benkene er malt gråblå som benkene i kirkerommet.

Trappetrinn og vanger i oppgangene til nordre og sørøstre galleri er også malt gråblå.

Dører

I nordre sakristi er en åpning for en tidligere ytterdør på østvegg. Døråpningen er dekket med kryssfinér. Dørbladet mangler.

Geriktene på de 3 speilfyllingsdørene (beskrevet under kirkerom) har en enkel, rett profil inne i sakristiene (smalere og enklere enn dørens side inn mot kor).

Trappen opp til nordre galleri kan lukkes ved en dør i nordøstre hjørne av nordre sakristi.

Døren består av tynne, loddrette bord. Alle dørene er malt i samme farge som vegger og tak.

Døren inn til trappeoppgangen er umalt inn mot trappen.

Vinduer

Sakristiene har ikke egne vinduer. Begge roms vestvegg er plassert slik at halvdelen av korets vindu mot nord og sør gir dagslys i sakristiene. Vinduene er malt hvite.

Gulv

Gulvet i sakristiet består av furubord lagt øst-vest. Bordene er malt mørk brune (S 8010-Y30R). Det er ikke fotlister i de to sakristiene.

Våpenhus

Tak

Våpenhuset har flatt tak med synlig bjelkelag og brede, profilerte himlingsbord lagt øst-vest. Rommets midtre del har ikke himlingsbord. Taket i ”vindfanget” mot vest følger våpenhusets tak, men med smalere himlingsbord. I våpenhusets sørvestre hjørne er en luke i taket for tilkomst til kirkeklokken. Alle takets elementer er malt i en varmhvit farge (S 1505-Y20R).

Vegg

Veggene består av liggende, kraftige bord med fjær og not. Vindfangets vegger består av stående bord. Bordene er tynnere og smalere enn våpenhusets vegger. Alle veggene er malt med oljeholdig maling i en beige farge (S 2010-Y20R/30R).

På søndre side av klebersteinsportalen står en pengeblokk i tre montert til veggen. Både blokk og beslag er malt imitasjon av lys eik tilsvarende benkedørene i kirkerommet.

Dører

Våpenhuset har to dører på vestveggen; en tofløyet svingbar innerdør og kirkens hovedinngangsdør. Innerdøren er en ombygd speilfyllingsdør som har malt imitasjon av lys eik, lik pengeblokk og benkedører i kirkerommet. Ytterdøren er en moderne fyllingsdør med 3 speiler, hvor den midterste speilfyllingen er dobbelt så stor som de andre. Døren er malt hvit.

Vinduer

Rommets eneste naturlige lyskilde er et liggende vindu over ytterdør og et tilsvarende over innerdør. Begge vinduene består av 5 innrammede ruter. Over ytterdøren er vinduets sprosser og ramme profilert og malt hvite som døren. Innerdørens vindu har glatte sprosser og ramme malt i våpenhusets veggfarge.

Gulv

Gulvet i våpenhuset består av furubord lagt øst-vest. Bordene er malt mørk brune tilsvarende gulvene i kirkerom og sakristiene. Fotlisten mot øst (middelaldervegg) er et glattskåret, smalt, liggende, brunmalt bord. Mot de andre veggene er fotlisten stående og følger veggens farge.

3. FARGEUNDERSØKELSENE

Følgende rom i kirken er omfattet av fargeundersøkelsen:

Skip, kor, nordre galleri, galleri mot sørøst, nordre sakristi med trappeoppgang til galleri nord, søndre sakristi og våpenhus. Det er også foretatt fargeundersøkelse/registrering av farger på liturgiske møbler.

De fargeundersøkte rommene presenteres i rapporten i 4 undergrupper;

Kirkerom (skip, kor, gallerier)

Liturgiske møbler (altertavle, alterbord/alterring, prekestol og døpefont)

Sakristier (med trappeoppgang til nordre galleri)

Våpenhus (med vindfang)

Resultatene som presenteres i rapporten er basert på funn gjort under arbeid i kirken og ved videre bearbeiding av funnmateriale tatt inn til Universitetet i Stavanger - Arkeologisk Museum (AM).

3.1 METODE

Undersøkelsene av kirkens interiør er foretatt ved stratigrafisk (lagvis) avdekking av malinglagene, både mekanisk med skalpell og ved bruk av kjemikalier. Det ble kun ansett som nødvendig å ta ut materialprøve av benker, lister rundt sjablondekor på gallerifront, håndlist på galleri og gulver. Det er totalt avdekket 29 fargetrappet i de undersøkte rommene.

Undersøkelsene av altertavle og prekestol har blitt utført ved en kombinasjon av små stikk med skalpell gjennom alle malinglag for betraktning av stikkflate i 10 x forstørrelse

i feltmikroskop. I tillegg ble det tatt ut 7 materialprøver av altertavlen og 12 prøver av prekestol for videre undersøkelse/analyse ved AM. Prøvene er støpt inn, slipt og vurdert i mikroskop. En selvstendig rapport over fargeundersøkelsen av altertavlen, med forsøk på visualisering av originale farger, er vedlagt rapporten (vedlegg 1). I tillegg er det vedlagt en oversikt over undersøkelser og analyser av prekestolens fargelag. En visualisering av originale farger er forsøkt også for dette inventarstykket (vedlegg 2).

Skipets pussede og malte middelaldervegger ble undersøkt av murkonservator Brit heggenhougen, NIKU, juni 2008. Rapport fra besiktigelsen med forslag til videre undersøkelse foreligger.² I ettertid har dessverre maling og puss blitt fjernet fra middelalderveggene. Dette skjedde i en periode hvor øvrige fargeundersøkelser ikke pågikk. Mindre biter av malt veggpuss som ble funnet på gulvet i etterkant og ble tatt inn til AM. I den grad det er mulig å dokumentere original plassering anses materialet som nyttig tilleggsdokumentasjon for eventuell senere bruk. I tillegg oppbevares stykker av puss, med dokumentert plassering, på NIKU som del av Heggenhougens undersøkelse.

3.2 DOKUMENTASJON

Fargene som er funnet gjennom undersøkelsene er registrert i NCS-systemet (Natural Colour System). NCS-kodene som hovedfargene er blitt gitt må anses som veiledende, da det som regel ikke er en kode som er sammenfallende med det avdekkede laget. I tillegg er NCS-systemet noe mangelfullt innen helt lyse farger. Det ligger også mulige feilkilder i selve fargeundersøkelsen. Fargeflatene som har blitt avdekket kan være slitte, skitne eller ha blitt forandret ved forskjellig lyspåvirkning i form av bleking og gulning. For å minimalisere subjektive tolkninger er alle fargebestemmelsene blitt diskutert, vurdert og bestemt av to personer. Fargene er kodet i en blanding av dagslys og kunstlys.

På elementer med tolagstruktur (ådring/marmorering) er det gjennomsnittsfargen på lasur eller årer som er gitt NCS-kode i tillegg til bunnfarge.

Lagbeskrivelsesskjema for hvert enkelt element er fylt ut som grunnlagsmateriale for forståelse av funn. Lagbeskrivelsesskjemaene med tilleggsopplysninger om hvert enkelt fargefunn er valgt ikke tatt med i rapporten. Fargenes NCS-kode er i stedet angitt i teksten. Sammen med materialprøver og liste over uttaksted, oppbevares disse på AM. For å sikre fremtidig mulighet til å gjentolke alle fargelag i kirken er det avsatt 7 referansefelt i skip, kor, galleri, sakristier og våpenhus. Referansenes plassering er dokumentert fotografisk.

Både fargetrappene og referansefelt er ved gjennomførte rehabilitering malt over.

3.3 FARGEHISTORISKE PERIODER OG FASER

Orre gamle kirke har gjennom sine 800 år gjennomgått store forandringer. På grunnlag av skriftlige kilder om større endringer og utbygginger fremkommer årstall som naturlig også daterer fargefunn. 1864 er et slikt år. De fleste bygningselementene i kirkerommet er nye dette året; den tømrete delen av skip/kor mot øst, takkonstruksjon, bjelkelag, galleri og stolestader (benker). Siden koret er nytt i 1864 kan også sakristienes første fargelag dateres til dette året. Skriftlige kilder og visuell betraktning av bygningselementer og malte overflater tilsa tidlig i prosessen at det ikke ville være funn grunnlag for en eventuell tilbakeføring av kirkens interiør til tiden før 1864. Bortsett fra murvegger og bjelkelag i skipets vestre del, fra

henholdsvis ca 1250 og 1651, er det ikke registrert originalt plasserte bygningslementer i de undersøkte rommene fra før 1864. (Altertavle, prekestol og krusifiks er da ikke medregnet). Også undersøkelsene av de pussede middelalderveggene i skipet indikerer at puss- og malinglag eldre enn 1864 er fjernet og at veggene på dette tidspunkt er ompusset og malt på nytt.²

Det foreligger ingen tilgjengelige skriftlige opplysninger om endringer i våpenhuset, som dateres til 1663, ved restaureringen i 1864. Visuell betraktning tilsier imidlertid at så har skjedd.

På grunnlag av det ovenfor beskrevne er det valgt å sette nedre årstall for systematisering av funn gjennom fargeundersøkelsene til 1864. Det er gjennomgående to oppmalinger oppå det originale malinglaget fra 1864 på samtlige elementer. Periodeinndeling er valgt som følger:

PERIODE 1: 1864 - 1902³

Fig 10. Foto fra (før august) 1902. (RA's arkiv)

**PERIODE 2:
Fase A: 1902 - 1922 (?)**

Fig. 11. Foto fra 1912. (NF, Wilse-samlingen)

**PERIODE 2:
Fase A: 1902 - 1922(?)**

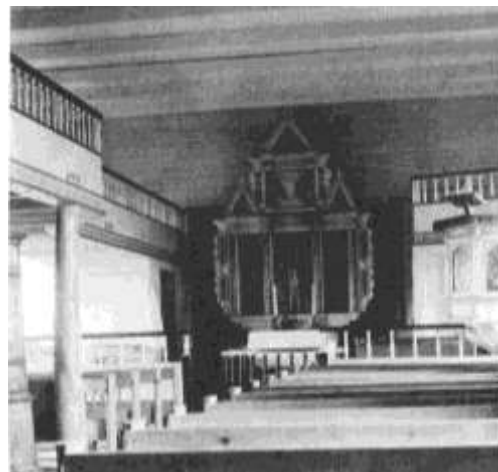

Fig. 12. Foto fra før 1923. (RA's arkiv)

Fase B⁴: 1923(?) - 1977

Fig. 13. Foto fra 1970. (RA's arkiv)

PERIODE 3 : 1977 – 2008 (fig. 1-4).

Perioden samsvarer med kirkens fargeholdning da arbeidet begynte i 2008.

4. INTERIØRETS FARGEHISTORIE

4.1 PERIODE 1 (1864 - 1902)

Kirkerom

Tak

Hele taket i kirkerommet, både bjelketak, himlingsbord og underside av gallerier ble malt i en halvblank, lys gråhvit oljemaling (S 1000-N) da påbygget mot øst kom i 1864. 11 av bjelkene i skipets vestre del er fra 1600-tallet. Taklister mellom bjelkene på galleriet er en blanding av nye bord fra 1864 og gjenbrukte 1600-tallsbord.

Vegger

Britt Heggenhougen, NIKU, konkluderer i sin rapport med at skipets pussede vegger trolig hadde en gul oker brystning (S 3040-Y10R/3050-Y10R) med en 1 cm grønn strek (S 4030-G30Y) i øvre kant i periode 1. Veggene over brystningen var malt med hvit kalkmaling. Foto fra 1902 (fig.10) viser hvitkalkede vegger uten brystning. Det er mulig at veggene har blitt kalket hvite en gang mellom 1864 og 1902. Tar en utgangspunkt i kirkens fargeholdning i 1864 virker spesielt den grønne streken som avslutning for brystningen fremmed.

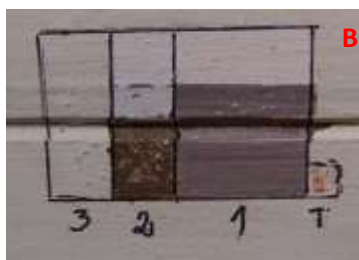
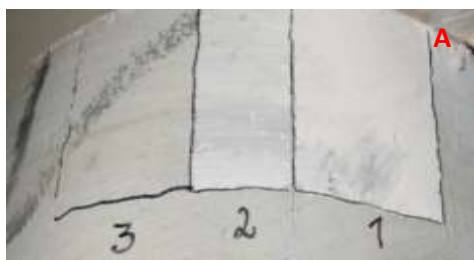
Kirkerommets tømrede og panelte veggflater ble malt i samme farge som taket, men malingen er påført ujevnt og fremstår ved avdekking med markerte penselstrøk og halvtransparens på enkelte flater. Det ble på et tidlig stadium i undersøkelsen vurdert om laget var en grundering.⁵ Større avdekkede flater viste imidlertid klare fellestrekk og med dekkevne tilsvarende takflatene. I skipet er nedre del av vegg, fra gulvet og ca 47 cm opp, malt i en mørk lilla farge (S 5010-R50B). Det høye, malte feltet (fotlist/brystning) stopper i høyde med benkenes seter (fig.14).

Fig.14. Nordøstre del av skipet etter at malerne har fjernet maling på benkene og veggene. Original mørk lilla farge på benker og nedre del av vegg står fremme (lag 1 på B).

A: Søylene. 3 marmorerte lag. Lag 1 er 1864.

B: Nedre del av vegg. 3 ulike oppmalinge.

Langs veggene og yttersiden av benkelukkene i koret er den malte mørk lilla fotlisten ca 17-19 cm høy. Innvendig i klokkerbenken er oppmalingen av veggene mer sammensatt. Øst- og nordvegg følger skipets mørk lilla fotlist, med høyder på henholdsvis 46 cm og 44 cm. Innsiden av klokkerbenkfronten mot sør skiller seg ut ved at hele høyden er malt lys lilla (S2010-R70B/R80B). Fargen er imidlertid blåere enn den lys lilla fargen som en finner andre steder i kirkerommet. Mot vest er veggflaten mellom front og benk ikke malt i periode 1, mens veggflaten mellom benk og nordvegg er malt mørk lilla med en gradert overgang mot lys blålig lilla fra ca 44 cm opp på veggen. Den samme fargegraderte malingen er gjentatt på veggflatene inni benkeavlukket på sørsiden.

De 5 frittstående søylene i skipet har, fra 1864 og frem til i dag, hatt varianter av lys marmorering (fig. 14 A). Den originale marmoreringen besto av gråblå årer (S7005-R80B) på en lys grå bunn (S1000-N), utført i oljemaling (fig.14 A). Søylene sokler var malt mørk lilla (S5010-R50B). De 9 pilastrene har originalt blitt malt i veggens farge og deretter gitt en grå lasur (S2000-N). Pilaster nr. 3 fra vest skiller seg ut ved å være mørkere grå med spor av mørkere partier (årer?). Det er ikke funnet tilsvarende spor på noen av de andre pilastrene. Mulig gjenbruk i 1864?

Dagens sjablonerte "sikk-sakk"-bord på gallerifronten er fra 1864 og ble avdekket i forbindelse med restaureringen av kirken i 1977⁶.

Dekorens to nyanser i lilla viste seg gjennom undersøkelsene å være sentrale farger i kirkens interiør i 1864. Sjablonens rapport-størrelse er 7 x 11 cm (fig.15).

Fig.15 . Detalj av sjablondekor på gallerifront. Fargegrapp på belistning sees over og under dekorfelt.

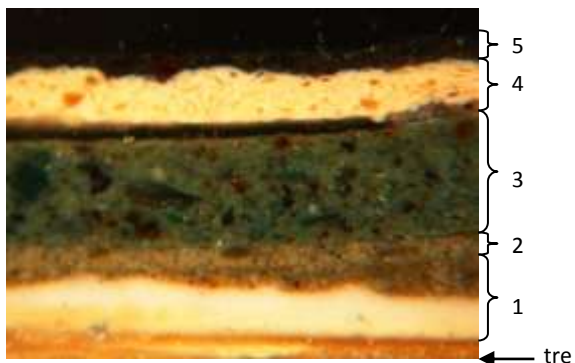

Fig. 16. Snitt av belistningen rundt sjablonen. Fargegrappene ga ikke entydige funn for fargesetting av dette elementet. Lag 1 består av to ulikt pigmenterte og ujevnt pålagte lag. Dette er tolket som en tolagstruktur og eikeådring ble på grunnlag av diskusjon valgt.

De smale listene som omkranser dekorbordene har mest sannsynlig vært malt i en lys eikeådring. Grunnlaget for denne konklusjonen er noe usikker, men er begrunnet ut fra følgende: Det tynne hvite laget som ble funnet som første lag på listverket, ble først vurdert til å kunne være en grundering i form av at veggfargen først ble malt over hele gallerifronten og listene deretter gitt en egen farge (Fig. 15, lag «G» på fargegrapp øverst). I så fall viser fargegrappen at det originale malinglaget har vært mørk, brunlig grått (S 6010-G90Y). Den brunlig grå fargen er ikke dokumentert i tilknytning til periode 1 andre steder i kirken, men på foto fra 1902 er belistningen rundt dekorfeltet mørkt (fig.10). Ved nærmere undersøkelser ble det funnet mulige fragmentariske spor av lys lilla på det hvite laget. Siden veggfargen i kirkerommet er svært tynt pålagt og lys lilla har en direkte tilknytning til interiøret, ble det

også vurdert som en mulighet at listene originalt kunne ha vært lys lilla. Funnene var imidlertid usikre og det ble tatt ut materialprøve for vurdering under mikroskop. I 100 x forstørrelse viser snittet to forskjellig pigmenterte gråbrune lag oppå det hvite. Det underste gråbrune laget er pålagt i svært varierende tykkelse, noe som kan indikere en tilsiktet tolags struktur. Laget ble diskutert og tolket som en malt lys imitasjon av eik (fig. 15, lag 1). Fotoet fra 1902 blir, med denne konklusjonen, noe forvirrende i forhold til fargeholdning i periode 1. Kanskje er påskriften «før august» vesentlig. Det er mulig at fotoet er tatt etter ny oppmaling av kirkerommet, men før prekestolen ble gjenoppsatt på alterbordet. Det er også mulig at listenes originale farge er feiltolket gjennom undersøkelsen.

Lys eikeådring som stafferingsfarge er også å finne på andre elementer på gallerifronten i periode 1. Gallerifrontens liggende bordkledning på utsiden følger veggens farge. Balusterrekken er malt lys gråhvite som vegger og tak, men den profilerte belistningen i underkant har vært malt i en lys eikeådring (fig.17, lag 1).

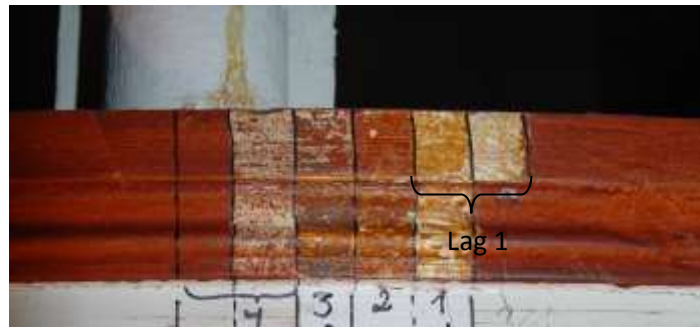

Fig. 17. Belistning i underkant av balusterrekke på gallerifront. De to lyse lagene til høyre utgjør original lys eikeådring.

Mest sannsynlig har også håndlisten vært tilnærmet en imitasjon av lys eik, selv om dette ikke fremgår av de stratigrafiske undersøkelsene. Håndlisten mangler den lyse bunnfargen for eikeådringen. Første lag på håndlisten er tilnærmet eikeådringens lasurfarge (S3030-Y20R), en rødlig oker. Oppå denne ligger et rødbrunt, semitrasparent lag.⁷ Dette kan bety: a) at alle håndlistene i kirkerommet fargemessig har vært skilt ut med en egen rødbrun ådring hvor den rødlig okerfargen er undermaling eller b) at man har valgt å legge den lyse eikeådringens lasurfarge dekkende på disse slitasjeutsatte elementene. Ved å sammenholde samtlige fargetrappene i kirkerommet med dokumentert lys eikeådring mener vi at det er mest nærliggende å konkludere med at håndlistene ha fulgt den lyse eikeådringens farge. Korskillet følger i hovedsak galleribrystningens oppbygging. Brystningens liggende kledning og balusterrekke er malt gråhvite som vegger og tak, mens håndrekken og meglereenes sokkel er malt imitasjon av lys eik. Til forskjell fra gallerifronten var belistningen i underkant av balusterrekken malt i samme farge som balustrene (fig. 36-37).

Dører

De 3 speilfyllingsdørene i koret, inkludert gerikter (fig. 26, lag 1), var i periode 1 malt som imitasjon av lys eik. Den panelte døren opp til søndre galleri var malt lys grålig hvit som vegg. En speilfyllingsdør som var satt inn i vestportalen i denne perioden var lys eikeådring inn mot kirkerommet (se s.18: Våpenhus: dører og fig. 24 A, lag1).

Vinduer

Kirkens originale vindusrammer er borte. Geriktene er originale fra 1864 og var da malt lys gråblå (S 1002-B50G/S 1002-B).

Gulv

Vi vet ikke med sikkerhet hvordan gulvene i kirkerommet har vært behandlet i periode 1. Det er kun funnet et lag maling (dagens mørk brune lag) på gulvbordene i skip, kor og på gallerier, mens det i sakristier og våpenhus er funnet 3 lag maling (fig. 31 og 32). Normalt vil

en kunne finne spor etter tidligere malinglag under gulvlister/helt ut mot vegg hvis gulvet har vært slipt ned. Slike funn er ikke gjort. Funnet av patinert sliteflate på bart treverk helt ut mot søvveg i tilknytning til benk 7 og søl fra de siste 2-3 oppmalingene av murveggen på et gulvbord inn mot nordvegg under benk 5⁸ underbygger at gulvene har stått umalt, kanskje fra 1864 til 1977. På foto fra 1902 (fig.10) kan det se ut som om kirkerommets midtgang er teppebelagt eller har en annen "uroilig" overflate med mønster på tvers av bordgulvets retning øst-vest. Fotoet er imidlertid for lite for sikker identifisering. Vi vet også fra innberetningen i 1970 at gulvene var "bra, brede bord, er umalt og ulakkert." Deler av gulvet i skipet ble skiftet i 1977, men ikke korgulvet.⁹ Søk etter flere lag maling langs korveggene ga ikke resultat.

Benker

Skip: Originalt har benkene (sete og ryggdel) samt benkedørenes håndlister vært malt mørk lilla (S 5010-R50B). Fargen er tilnærmet lik den mørkeste fargen på gallerifrontens dekorbord (fig. 18 A-C, lag 2). Stedvis og ulike nyanser er trolig slitasje/skitt/vasking. Under den mørk lilla malingen ligger et tynt lag lysere lilla (S 3010-R50B). Dette laget er tolket som en undermaling/grunning (fig. 18 A og B, lag 1).

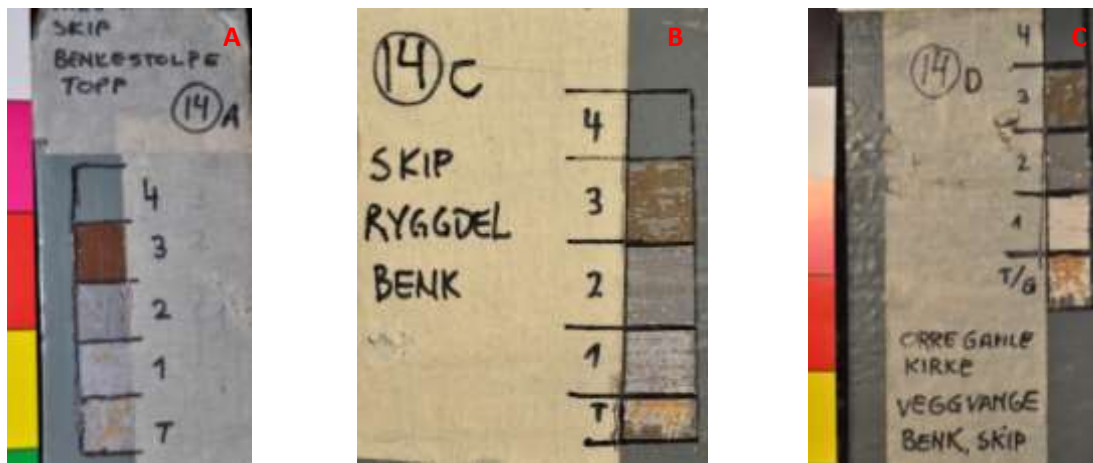

Fig.18 A-C. Fargetrapp fra på kirkerommets benker.

A: benkestolpenes topp, B: benkenes ryggstykke og C: benkenes veggvange.

Den horisontale benkevangen inn mot skipets murvegg har, til forskjell fra resten av benkenes elementer, først blitt gitt et hvitt lag og deretter den mørk lilla fargen. Siden lilla fargeholdning kun er knyttet til periode 1, må begge fargene høre til denne perioden. Vangen har først vært malt hvit (fig. 18C, lag1). Et loddrett plassert bord som understøtter benkevangen er malt mørk lilla opp til samme høyde som nedre ryggstykke og har hvitt på øvre del, noe som tyder på at det opprinnelig er et bevisst valg med to farger. Etter forholdsvis kort tid har trolig den hvite veggvangen blitt malt over med mørk lilla.¹⁰ Benkedørenes og -vangerens innsider mangler det mørk lilla laget som er funnet på benkenes sete og ryggdel. Dette må bety at dette elementet i periode 1 har vært skilt ut med en lys lilla farge (S 3010-R50B). Benkedørenes og vangerens utside var malt i imitasjon av lys eik (bunnfarge: S 1010-Y50R, årer: S 3030-Y20R) med påmalt benkenummer i sort. Benkedørenes originale beslag var enkle og firkantede (4,5 x 5,5 cm). Loddrett stilte bord direkte inn mot murveggen under hver benk sto umalte i periode 1. Kor og galleri: Benkene i klokkerbenken og i avlukke mot sør samt på galleriet fulgte fargen på benkene i skipet. Det er, så langt vi har kunnet dokumentere, ikke benyttet lys lilla på noen av benkeelementene her. Det eneste som skilte seg ut var innsiden av klokkerbenkens dør som

var lys lilla på innsiden. Døren inn til de to avlukkene var malt i lys eikeimitasjon som benkedørene i skipet.

Varmekilde

Kirkerommet hadde varmekilde i periode 1, men trolig ikke innsatt før tidligst 1883.¹¹ Fotoet fra før 1902 (fig. 10) viser en rund, slank ovn i en lys farge på skipets nordside. Nedre del hadde profileringer og ornamenter som skilte seg ut fargemessig. Ovnens avslutning oppe besto av et kronelignende gjennombrutt ornament. Ovnsrøret har gått rett opp, gjennom gallerigulv. 2/3 av søyle 3 fra vest var påsatt en beskyttende, mørk metallkappe på siden som vendte inn mot ovnen. Ingen benkedører er fjernet som følge av at ovn ble innsatt.

Liturgiske møbler

Altertavle

Altertavlen fra 1656 ble satt på loftet i forbindelse med rehabiliteringen i 1864. På alterbordet ble i stedet satt et hvitt kors, kantet med ”gull” og blå strekdekor og med J.H.S. skrevet med ”gull”bokstaver i korsets senter (fig. 19)

Fig.19. Korset som sto på alteret i periode 1.

Alterbord/alterring

Alterbordets toppplate var i periode 1 marmorert med grå årer (S 7005-R80B) på en gråhvit bunn (S 1000-N), tilsvarende marmoreringen på søylene. Front og sider var malt i en lys gul farge (S 1005-G80Y).

Alterringens sokkelfelt (utvendig og innvendig) har hatt samme marmorering som alterbordplaten. Marmoreringen er den samme som vi finner på søylene i periode 1. Håndlisten rundt alterringen viste, gjennom den stratigrafiske undersøkelsen, å ha samme lagoppbygging som håndrekken på galleriene; en rødlig oker, tilnærmet eikeådringens lasurfarge (fig. 27, øverst).

Fargeundersøkelsene av balusterrekken og feltet under håndlisten tilsier at disse elementene ikke er originale. Dette begrunnes med at balustrene skiller seg både i form og farge fra kirkerommets øvrige dreide søylerekker og feltet under håndlisten mangler det original marmoreringslaget. I tillegg er det første lag på balustrene er en marmorering i grønt og brunt som er NCS-kodet til farger som kommer inn i kirkerommet i periode 2 (se s. 22 og fig. 27). Det foreligger ingen opplysninger om farger under dagens skinntrukne knelefeldt. Skinnen ble ikke løsnet i forb.m undersøkelsene.

Da teppet i alterringen ble fjernet, som del av fargeundersøkelsene, fremkom et bordgulv lagt øst-vest, malt i en brunlig grå bunnfarge (noe lysere enn S 6010-Y10R) med sjablonerte ”sikkakk” border i to gråblå nyanser (lyseste: S 4005-B20G, mørkeste: S 6010-R90B). Bordens mønster er svært lik galleribrystningens bord. Sjablonens rapport-størrelse er 9 x 12 cm. Sjablonens gråblå farger er ikke funnet andre steder (fig. 20).

Langs innsiden av alterringens sokkelfelt er en lys oker kant, malt ca 1,5-2cm opp fra dagens gulvnivå. Den malte kanten går i tillegg ca 4 ned mellom sokkel og dagens gulv. Dette indikerer at alterringens gulvnivå tidligere har vært lavere. Dette er ikke undersøkt nærmere.

Fig.20. Oversikt og detalj av sjablondekor fra 1864 funnet inni alterringen.

Prekestol

Prekestolen fra 1625-27 ble i 1864 malt hvit med malte dukatborder og dekordetaljer i gull/bronse, kraftig blått og brunt. Fargeholdningen er samsvarende med fargene på korset som samtidig ble satt på alteret. Foto fra før 1902 (fig.10) viser at prekestolens løk var malt i en mørkere farge enn resten av prekestolens rammeverk. Snitt tatt av en av løkens planker viser en rødbrun monokrom farge (mellom S 4030-Y90R og S 4030-R) som er nært beslektet med dagens farge. Prekestolens rammeverk fremstår i dag med fargene fra 1864 (fig. 8). Ut fra foto (fig. 10) antas det at håndlisten var trukket med mørk fløyel med påsydde frynser. Det foreligger ikke informasjon om håndlist og trappeoppgang. Lesebrettet ser mørkt ut på fotoet og kan ha hatt samme farge som prekestolens løk.

Døpefont

Den middelalderske døpefonten ble fjernet ved rehabiliteringen i 1864 og ble erstattet av dagens døpefont i tre. Døpefonten var opprinnelig malt hvit(S 1000-N/15000-N) med varmgrå belistning (S 2005-Y20R) langs øvre og nedre kant samt lokk. (sees som lyse felt på fig. 9).

Sakristier

Tak

Både bjelkelag og himlingsbord i sakristiene har vært malt i samme farge som i kirkerommet; lys grålig hvitt.

Vegger

I begge sakristier har veggene vært malt i en klar rosa farge (S 1510-Y80R). I søndre sakristi er hver av de flathugne tømmerstokkene på ytterveggene markert med en mørkere rosa maling

ut mot kantene (fig. 21 og 39). Dette er tilsiktet og gir en illusjon av rundtømmer. Alle de øvrige veggene og trappekassene i begge sakristier er ensfarget rosa. Veggene i trappeoppgang til galleri fra nordre sakristi er malt rosa fra gulvet til høyde med øverste trappetrinn (223 cm opp). Videre opp er veggen lys grålig hvit som resten av kirkerommets vegger (fig. 30, lag 1). Den halvtransparente rosa fargen fremstår litt varmere enn i sakristiene, men er samme oppmaling og farge. Trappens sidevanger følger veggens farge.

Fig.21. Avdekket veggfelt i søndre sakristi. Mørkere rosa sees langs tømmerets ytterkanter.

Dører

Alle dørblad og gerikter som vender inn i sakristiene er lys grålig hvite som taket. Utgangsdøren i østvegg i nordre sakristi har original gerikt. Dørbladet skal ha blitt fjernet på 1980-tallet.¹² Ingen spor etter en original dør er funnet.

Vinduer

Sakristienes vindu (som utgjør halvdelen av korets vindu mot nord og sør) følger korvinduene farge; lys gråblå.

Gulv

Gulvet i begge sakristiene har trolig stått umalt i periode 1. Dette begrunnes med at det første lag maling er en rødbrun farge (S 7010-Y70R). Fargen er rødere, men beslektet med stafferingsfargene som vi finner på benker og nedre del av søyler i skipet i periode 2.

Benker

De enkle benkene i begge sakristier var malt mørk lilla som øvrige benker i kirken.

Våpenhus

Våpenhuset var uten vindfang i periode 1.

Tak

Bjelkelag, himlingsbord og taklister mellom bjelkene hadde i 1864 samme farge som i kirkerommet; lys grålig hvit. Foto fra 1970 viser at taket var himlet med brede 1600-talls himlingsbord med profilering (fig. 22).

Fig 22. Foto fra 1970. Viser brede, profilerte bord i taket.

Vegger

Veggene i våpenhuset var malt i samme farge som taket. Pengeblokken, både treverk og beslag, på søndre side av klebersteinsportalen var malt sort (S 8500-N) (fig. 23).

I periode 1 var det en trappeoppgang i våpenhusets sørvestre hjørne. Et skråstilt, 21 cm bredt negativt spor etter trappevange ble funnet på vestveggen. Trappen sees også på grunnplan fra 1943 (fig. 5).

Dører

Kirkens hovedinngangsdør vet vi ikke noe om.

I periode 1 var det en dør i klebersteinsportalen inn til kirkerommet. Foto funnet i RA's arkiv viser en bred fyllingsdør, hengslet på portalens nordside med kraftige bladhengsler (fig. 23). Portalens bue over døren var dekket med liggende bord (sees på fig. 22). Undersøkelsene av dagens tofløyede, svingbare dør mellom vindfang og våpenhus viste tre lag maling hvorav det underste var en lys eikeådring på den ene siden og mørk lilla på den andre siden. Fotoet sammenfaller både med speilfyltingenes profilering og dørens mål. Sammenholdes fargetrappene med denne informasjonen var dørens side inn mot kirkerommet lys eikeådring, mens siden ut mot våpenhuset var mørk lilla (fig.24 A-B, lag 1).

Fig.23. Foto fra 1970 viser dør i vestportalen. Pengeblokken er fremdeles malt sort.

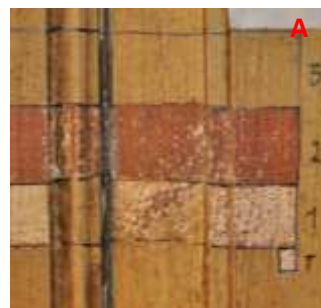
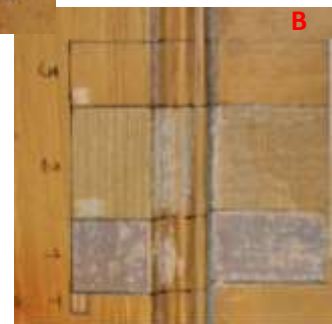

Fig. 24 A-B. Farger på tofløyet innerdør som tidligere har stått i vestportalen. Profilene rundt speilfyltingene på fig. 23 viser at fig. A har stått inn mot kirkerommet

Fargetrapp dørblad vestsiden. Denne siden har vendt inn mot kirkerommet.

Fargetrapp dørblad sørsiden. Denne siden har vendt ut i våpenhuset.

Vinduer

Det liggende vinduet med fem ruter over svingdøren mellom våpenhus og vindfang er originalt fra 1864 (fig.33).

Gulv

Trolig har våpenhusets gulv stått umalt i periode 1, slik som i kirkerom og sakristier. De stratigrafiske undersøkelsene viser at første lag maling er en brunlig grå farge (S 6010-Y30/50R). Fargen er sammenfallende med fargen på benker og benkevanger i periode 2. Vi vet ikke om der var fotlister i våpenhuset i periode 1.

4.2 PERIODE 2 (1902 - 1977)

Den største endringen i periode 2 var at altertavlen ble gjenoppsatt på alteret og at kirkerommets fargeholdning ble endret fra hvitt og mørk lilla til hvitt og lys brunt. Det er også fjernet benkedører i perioden. Oppsatte årstall for inndeling i fase 1 og 2 er noe usikker, men endringer knyttet til ovn, benkedører og sjablondekor har trolig skjedd rundt/etter 1923.

FASE A (1902 - 1923)

FASE B (1923 - 1977)

Kirkerom

Tak

Fase A: Alle elementer ble malt hvite (S 1002-B), tilnærmet likt som i periode 1.

Fase B: Ingen endring

Vegger

Fase A: Det kan ikke sies noe sikkert om fargen på skipets murvegger i periode 2, fase A. I NIKU-rapporten fremgår at de fire første lagene, som antatt strekker seg fra 1864 til 1977, har hatt hvitt på øvre del av veggen. De tre første lagene har, i følge rapporten, hatt malt brystning med malt brystningsavslutning. På grunnlag av foto fra før 1902 er det konkludert med at periode 1 har hatt ensfargede hvite vegger. Dette plasserer de 3 lagene med brystning til periode 2. Verken lag 1: gul brystning med grønn strek, lag 2: Gråbrun brystning med rødbrun strek eller lag 3: Grønnlig brun brystning med burgunder strek, har NCS-koder som korresponderer med farger funnet på andre elementer i kirkerommet. Det er dermed vanskelig å plassere lagene til en bestemt tidsperiode. Denne konklusjonen er bl.a basert på antagelsen om at fargene, spesielt på brystningsavslutningen oppe, trolig ville vært knyttet til/ ”ha fanget opp” en eller flere konkrete farger benyttet i kirkerommet. På foto fra 1912 (fig. 11) sees brystning med en lys, ujevnt påført (eller nedbrutt) farge, trolig lag 1, 2 eller 3 i NIKU’s rapport, som må kunne knyttes til fase A og NIKU-rapportens lag 4: «mørk brun brystning uten malt brystningsavslutning» kan med rimelig stor sikkerhet knyttes til fase B på grunnlag av foto fra 1970 (sees på fig. 13).

De tømrede veggene ble malt hvite (S 1002-B), med tilnærmet likt farge som i periode 1. Nedre del av veggen ble fargemessig endret fra mørk lilla til lys brunt (S 6010-Y30R). Både langs skipets og korets vegger er høyden på det lys brune laget en tilnærmet gjentakelse av periode 1 (fig. 14 B, lag 2). I klokkerbenken følger oppmalingen på øst- og nordvegg samme høyde som i periode 1. Mot vest og sør er laget henholdsvis 42 og 38 cm høyt.¹³

Søylene har blitt påført en ny marmorering med svake grå årer (S 3005-R80B) på hvit bunn (S 1005-B), svært beslektet med den originale marmoreringen (fig. 14B). Det ble ved den nye oppmalingen påført lys brunt fra gulvet og ca 89 cm opp på søylesokkelen. Pilastrene ble malt i søylenes bunnfarge og med lys brunt i samme høyde fra gulvet.

Galleribrystningen og balustrene ble malt i samme farge som vegger og tak. Håndlisten og den profilerte listen under balustrene har blitt endret fra lys eikeådring til en rødlig ådring

(S 5040-Y70R) (fig.17, lag 2). Den originale sjablondekoren, trolig også belistningen rundt, sto uendret i denne fasen.

Fase B: En ny sjablondekor ble påført i fase B (fig. 25). Det ble ikke funnet spor etter denne dekoren under fargeundersøkelsene, men den fremkommer på et foto fra 1970 og omtales som "...sjablonert bord i mosegrønt og skitten oker, med blomster" i Tschudi Madsens innberetning fra 1970. I 1977 ble den originale dekoren avdekket og den stiliserte blomsterborden fjernet etter anvisning fra konservator odd Helland, RA.¹⁴ De to grønne lagene på listene rundt dekoren er trolig knyttet til sjablonens «mosegrønne og skitten oker» farge.

Foto fra 1923 (fig. 12) viser at den originale sjablondekoren på det tidspunkt fremdeles var del av kirkerommets utsmykking. Det er nærliggende å tenke at endring av det eneste dekorative element i kirken kan være knyttet til at kirken fikk nytt orgel i 1927. Kanskje har tilsvarende dekor og/eller fargevalg vært benyttet som staffering på orgelet(?). Orgelet er i dag ikke i kirken.¹⁵

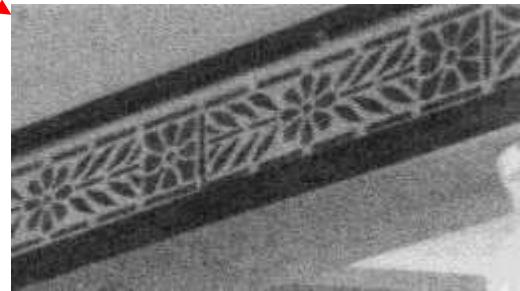
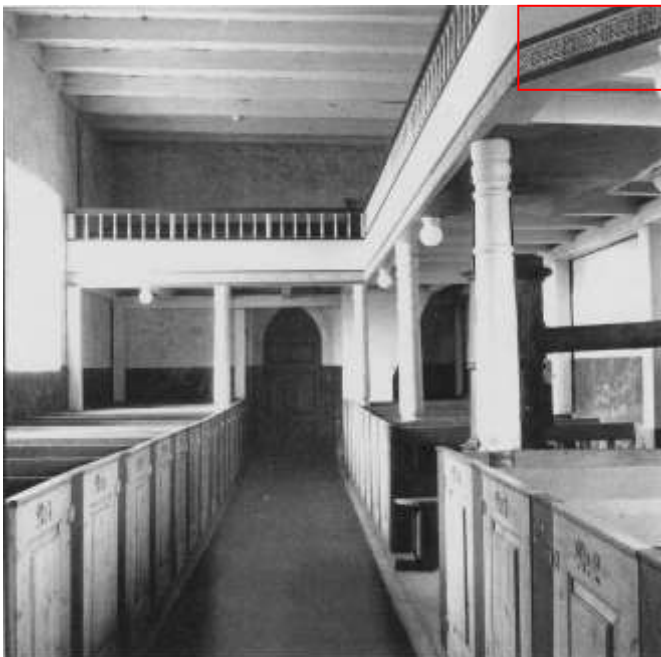

Fig. 25. Foto fra 1970 viser sekundær «sjablonert bord i mosegrønt og skitten oker, med blomster».

Dører

Fase A: De to dørene med gerikter i koret ble ådret i en rødbrun imitasjon av mørk eik (S 5040-Y70R) i fase A. Ådringen stopper i overgangen mot geriktfrontens ombrekkskant mot vegg (fig.26, lag 2). Døren mellom våpenhus og kirkerom har, på kirkeromsiden, blitt malt lik kordørene (fig. 24 A, lag 2.)

Fig.26. Fargetrapp på dørgerikt nordvegg i koret. I periode 1 og 2 har gerikten fulgt døren. I periode 3 følger gerikten vegg.

Fase B: ingen endring

Vinduer

Fase A-B: Geriktene ble malt lys grå (litt lysere og mindre rød enn S1002-Y50R).

Gulv

Fase A-B: Vi vet ikke mer om gulvbordenes behandling i kirkerommet i periode 2 enn det som er omtalt under periode 1 (s. 13-14). Foto fra 1912 (fig. 11) og 1970 (fig. 13) viser at det ligger en løper i skipets midtgang; av Tschudi Madsen omtalt som «en skitten gammel kokosmatte» ved innberetningen i 1970. Trolig har også dekoren inni alterringen vært dekket av kokosmatte e.l., tilsvarende midtgangen i skipet.

I samme innberetning fra 1970 blir det som del av retningslinjene for den forestående restaureringen, påpekt at ”gulvet kan stort sett forbli som det er, bare med reparering av partiet omkring ovnen, hvor også de benker og benkedører som er fjernet må komme tilbake. Disse befinner seg på loftet.”

Benker

Skip

Fase A: Benkenes mørk lilla farge ble endret til lys brun (S 6010-Y30R) på alle elementer bortsett fra benkedørene (fig. 18 B-C, lag 3). Fargeundersøkelsene viste ingen spor av lys brun farge på dette elementet. Årsaken er trolig at benkedørene ble fjernet i fase A. I 1912 var 3 benkedører fjernet foran ovnen (fig. 11). På et senere tidspunkt, men før 1923, ble alle dørene demontert (fig. 12). Ovnens plassering nær midtgangen er trolig medvirkende årsak til at man har valgt å fjerne alle benkene.

Gjennom den stratigrafiske undersøkelsen ble det funnet en mørk brun farge (S 6030-Y60R) i tilknytning til benkestolpenes ut- og innside samt topp (fig. 18 A, lag 3). Fargen ble ikke dokumentert på andre elementer knyttet til benkene. I innberetningen fra 1970 står det: «Benkene er blakk-brune mens benkevangene har den samme sjokoladebrune farge som brystningen».

Fase B: Ingen fargemessig endring, men en gang etter 1923 ble benkedørene satt inn igjen. Pga ovns plassering ble benk og benkedør nr. 5 og 6 ikke satt inn.

Kor og galleri

Fase A: Benkene i de to avlukkene i koret og på galleriet ble malt lys brune som i skipet. Dørene inn til de to avlukkene ble ikke fjernet slik som i skipet, men malt i en mørk eikeimitasjon uten undermaling (S 5040-Y70R) tilsvarende dørene inn til sakristiene.

Fase B: Ingen endring.

Varmekilde

Fase A: Foto fra 1912 og 1923 (fig. 11-12) viser en ovn, som i oppbygging og farge er svært lik ovnen i periode 1 (fig. 10). Det kan være samme ovn,¹⁶ men at en har fjernet dekorasjoner og den gjennombrutte ”kronen” som avslutning oppe. Ovnens har blitt flyttet nærmere midtgangen og det er satt inn en murt pipe inn mot nordvegg. Mellom ovnen og pipen er det et langt skrått ovnsrør. Hele søyle nr. 3 fra vest var på dette tidspunkt påsatt en beskyttende metallkappe i en farge som tilsynelatende er tilpasset de øvrige søylenes marmorering.

Fase B: Ny, sort støpejernsovn (koksovn?) er satt inn en gang i fase B. Den nye ovnen er plassert i samsvar med ovnen i fase A, men ovnsrøret går tilnærmet horisontalt inn i pipen. I innberetningen fra 1970 står følgende: «Foran den store sorte magasinovn er der murt en plating i gulvet, samt pipestokk. Videre er gallerigulv og nærmeste søyle påsatt blikk for sikring mot varme.».

Liturgiske møbler

Altertavlen

Fase A: Altertavlen fra 1659 ble satt tilbake på alteret. Beskrivelse av altertavlen i 2008 (s. 5 og fig. 7) representerer endringene som ble foretatt i 1902.

Fase B: Ingen endring

Alterbord/alterring

Fase A-B: Alterbordet ble i sin helhet malt hvitt.

Alterringens sokkelfelt (utvendig og innvendig) ble marmorert på nytt i samsvar med den nye marmoreringen på søylene; hvit bunnfarge med svake grå årer. Feltet under håndlisten ble påført samme marmorering (første lag). Håndlisten har blitt påført en rødlig ådring, tilsvarende kirkens øvrige håndrekket.

Balusterrekken i alterringen skiller seg fra balustrene på korskillet og gallerifronten ved at den originalt har hatt marmorering i grønt og brunt. Dagens balustre er fra periode 2 (se alterbord/alterring, s. 15). Det er vanskelig å skille bunnfarge og årer fra hverandre, men koding av den brune fargen ga sammenfall med benkenes lys brune farge (S 6010-Y30R). Varianter av grønt viste seg på samme måte å samsvare med de grønne lagene på dekorfeltets belistning (S 7010-G30Y og S 6010-G50Y/G90Y) (fig.15). Trolig er også neste lag (dagens) marmorering med svake grå årer (S 7005-R80B) på en grønnlig grå bunn (S 5005/6005-G80Y) sitt utgangspunkt i dekorfeltets belistning.

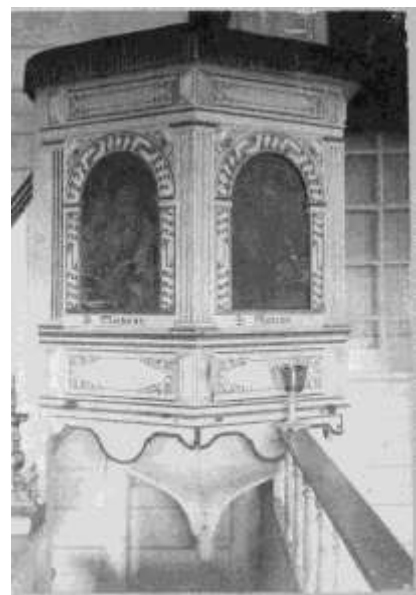

Fig.27. Balister i alterring. Original marmorering i grønt og brunt fra periode 2 på balustrene sees som avdekkede felt i dagens marmorering.

Prekestol

Fase A-B: Den eneste endringen som har skjedd med prekestolen i periode 2 er skifte av farge på løken fra rødbrunt til hvitt en gang mellom 1902 og 1906.

Fig. 28. Prekestolens løk endret farge til hvit mellom 1902-1906.

Døpefont

Fase A-B: Døpefonten ble i sin helhet malt hvit.

Sakristier

Tak

Fase A-B: I nordre sakristi ble bjelker og himlingsbord malt lys gråblå (S 2005-R90B). I søndre sakristi ble det malt hvitt (litt mindre blå enn S 1002-B/S 1502-B).

Vegg

Fase A-B: Veggene i begge sakristier ble malt i samme farge som taket. I nordre sakristi er trappeoppgang til galleriet fargemessig inkludert. Høyden på den lys gråblå fargen er en gjentakelse av den rosa fargen i periode 1 (fig. 30).

Fig. 29. Søndre sakristi. Fargertrapp på vegg og dørgerikt. Lag 2 er hvitt.

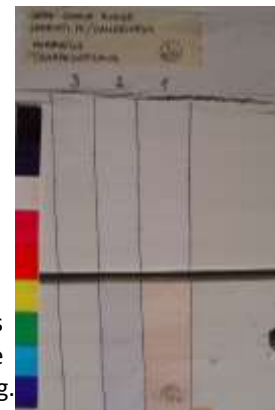

Fig. 30. Nordvegg i trappeoppgang til sakristi. Fargertrappens nedre del viser nordre sakristi's fargeholdning.

Dører

Fase A-B: Alle dørbled og gerikter som vender inn i sakristiene er malt i samme farge som veggene og tak, dvs lys gråblå i nordre sakristi og hvitt i søndre sakristi.

Vinduer

Fase A-B: geriktene i sakristivinduene, som de deler med koret, følger korets lys grå farge (S 1002-Y50R).

Gulv

Fase A: Trolig ingen endring fra periode 1.

Fase B: Gulvene i sakristiene ble først malt i fase B. Den rødbrune fargen på første oppmaling (litt lysere og rødere enn S 7010-Y70R) er sammenfallende med lag 2 på gulvet i våpenhuset (fig. 32). Ved systematisering av funnmateriale ble det i tillegg konkludert med at lag 2 og 3 på fargertrappen er samme lag (fig. 31).

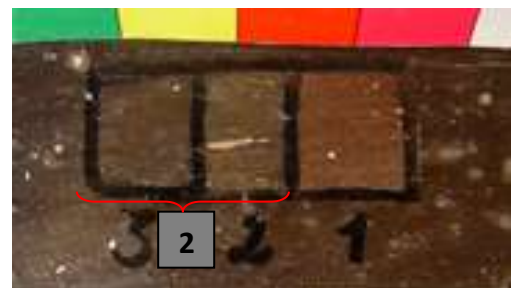

Fig. 31. Fargertrapp sakristigulv. Trappen viser 3 lag. Lag 2 og 3 er imidlertid samme lag.

Benker

Fase A-B: Benkene i begge sakristier følger benkene i skip og kor, selv om benken i nordre sakristi er rødligere og litt mørkere brun (S 7020-Y40R) enn de øvrige benkene. Variasjon i fargevalør har trolig sammenheng med vask og varierende lyspåvirkning.

Våpenhus

Vindfanget i våpenhuset kom inn en gang etter 1943 (fig.5), trolig ikke før i periode 3.

Tak

Fase A-B: Bjelkelag og himlingsbord blir malt hvite (S 1002-B/0502-B) tilsvarende søndre sakristi.

Vegg

Fase A-B: Veggene males lys gråblå (S 2005-R90B) tilsvarende nordre sakristi.

Pengeblokken ble malt mørk brun (S 6020-Y60R); nær fargen på benkevanger og benkedører i kirkerommet.

Dører

Fase A-B: Speilfyllingsdøren står fremdeles montert i vestportalen. Dørens side som vender inn mot kirkerommet males i denne perioden i en rødlig eikeimitasjon (S 5040-Y70R) uten undermaling. Uttrykket blir tilsvarende dørene inn til sakristiene og kirkerommets håndlister (fig. 24 A, lag 2). På siden som vender ut mot våpenhuset ble malt i en lys eikeådring (bunnfarge: S 2005-Y50R, lasur: S 5020-Y20R) (fig. 23). Tilsvarende ådring er ikke funnet på andre elementer.

Gulv

Fase A: Gulvet i våpenhuset ble malt. Den lys brune fargen (S 6010-Y30R) er sammenfallende med stafferingsfargen som var benyttet bl.a på nedre del av veggene i kirkerommet (fig. 32, lag 1).

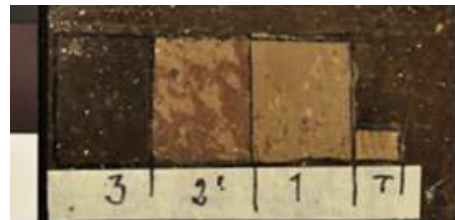

Fig. 32. Fargetrapp gulv våpenhus.

Fase B: Gulvet i våpenhuset (fig. 32, lag 2) blir malt tilsvarende sakristienes gulv (fig. 31, lag 1).

4.3 PERIODE 3 (1977 - 2008)

Beskrivelse av kirkerom, liturgiske møbler, sakristier og våpenhus i 2008, før fargeundersøkelsene ble igangsatt, er sammenfallende med periode 3 når det gjelder fargebruk.

Det er imidlertid foretatt enkelte endringer i periode 3 som må fremheves, selv om de er nevnt i teksten under periode 1 og 2.

Kirkerom

Vegg

Gallerifrontens sjablondekor med stiliserte blomster, fra periode 2 B, ble fjernet for å få frem igjen dekoren fra 1864. Ingen spor etter den sekundære dekoren er bevart.

Vinduer

Nye vinduer settes inn i kirkerom.

Gulv

Det er gjennom undersøkelsene konkludert med at gulvene i skip, kor (utenfor alterring) og gallerier var umalte i periode 1 og 2. I periode 3 blir gulvene malt i en mørk brun farge (S 8010-Y30R). denne behandlingen er ikke i samsvar med Riksantikvarens anbefaling i 1970 (se s. 21). Kokosmatten som omtales i 1970 (se s.21) ble erstatt med en rød- og brunspettet løper. Denne ble også lagt inni alterringen.

De forhøyede gulvbordene for plassering av ben, på galleriet, er fra periode 3. Likeledes opp- og inntrinn i trappoppgangen til nordre sakristi.

Benker

Loddrett stilte bord inn mot murveggen under hver benk ble malt i gulvets mørk brune farge i periode 3, men i en halvtransparent maling, slik det også er på innsiden av galleribrystningen.

Sakristier

Dører

Dagens enkle dør inn til trappeoppgang i nordre sakristi er fra periode 3.

Gulv

Gulvene i sakristiene var umalt i periode 1 og malt i periode 2, fase B. I periode 3 ble de malt med samme farge som kirkerommets gulv (fig. 29, lag 2, fig. 31, lag 2 og fig. 32, lag 3).

Våpenhus

Tak

Foto fra 1970 (fig 13) viser at 1600-talls himlingsbord dekket hele takflaten i periode 1 og 2, i alle fall frem til 1970 i henhold til foto (fig. 22). På et tidspunkt etter 1970, trolig i tilknytning til restaureringen av kirken i 1977, ble de midtre bordene fjernet. Disse er ikke gjenfunnet under gjennomførte undersøkelser.

Dører

Speilfyllingsdøren som sto i vestportalen frem til minst 1970 (fig. 23) ble fjernet, delt vertikalt og omgjort til en tofløyet svingdør mellom våpenhus og vindfang (fig. 33). Dørbladene ble malt i en lys eikeådring, tilnærmet benkedørene i kirkerommet (fig. 33, fig. 24 A, lag 3).

De liggende bordene i øvre del av klebersteinsbuen ble fjernet.

Vinduer

Det liggende vinduet over dagens inngangsdør er fra periode 3.

Fig. 33. Vindfanget sett mot vest. Svingdøren (halvdelen) med ådring. Vinduet over den hvite ytterdøren er fra periode 3.

Gulv

Gulvet i våpenhuset var umalt i periode 1 og malt i periode 2 fase A og B. I periode 3 ble det malt med samme farge som kirkerommets gulv (fig. 32, lag 3).

5. FORSLAG TIL TILTAK

Valg av periode

Som omtalt innledningsvis tilsa skriftlige kilder og visuell betraktning av bygningselementer og malte overflater at det ikke ville være grunnlag for en eventuell tilbakeføring av kirkens interiør til tidligere enn 1864. fargeundersøkelsene underbygget dette. Bortsett fra murvegger (ca 1250), bjelkelag i skipets vestre del (trolig 1651) og himlingsbord i våpenhuset (trolig 1651), er det ikke registrert originalt plasserte bygningselementer i de undersøkte rommene fra før 1864. (Altertavle, prekestol og krusifiks er da ikke medregnet).

Også undersøkelsene av de pussede middelalderveggene i skipet indikerer at puss- og malinglag eldre enn 1864 er fjernet og at veggene på dette tidspunkt er ompusset og malt på nytt.

Det ble, på grunnlag av dette, anbefalt å fargemessig tilbakeføre alle innvendige bygningselementer til etter restaureringen i 1864.

På enkelte elementer ble det, ut fra en helhetsvurdering, likevel valgt å avvike fra den valgte oppmalingsperiode. Disse elementene er merket med «NB» på den skjematiske oversikten over tilbakeføring av interiøret farger 1864 (s.26-30) og fargen anno 1964 er angitt i merknadsfeltet.

Tilbakeføring til 1864. Anbefalte NCS-koder og malerutførelse

Antikvariske og faglige valg knyttet til malingtyper og glans ble, etter avtale med arkitekt, tillagt malerfirma Bergblaa AS. Disse har også utført rekonstruksjon og nyoppmaling av ådrede og marmorerte elementer. Undertegnede har hatt ansvar for at NCS-koder og ferdig «uttrykk» har vært i samsvar med originale flater.

KIRKEROM

Element	Anbefalt farge/NCS-kode	Merknader
Takflate	Lys grålig hvit S 1000-N	Løse himlingsbord fra 1600-tallet på loftet
Takbjelker		11 av takbjelkene i vestre del av skip er fra 1600-tallet
Taklister mellom bjelkene		Delvis gjenbrukte 1600-talls himlingsbord
Underside vestre og nordre galleri		
Pusset middelaldermur skip	NB: Allerede malt med hvit kalkmaling. Beholdes	1864: Gul oker brystning med grønn strek i øvre kant (?). Øvre del av vegg hvit. (Iflg. NIKU)

Tømrete og panelte vegger i østre del av skip og kor	<u>Veggflate:</u> Lys grålig hvit S 1000-N <u>Malt fotlist:</u> Mørk lilla S 5010-R50B	<u>Fotlist:</u> 19-20 cm opp fra gulv i skip og kor. 46-48 cm opp fra gulv i nordre benke-avlukket i kor. Mørk lilla også i søndre benkeavlukke. Fotlisten håndtrekkes og følger original høyde (synlig på veggen).
Utside og innside av nord-vestre trappevegg mot skip	Lys grålig hvit S 1000-N	
Dører	NB: Dørbladenes rødlig eike-ådring fra 1902 beholdes. Gerikter ådres i lys eikeådring. Bunnfarge: lys beige S 1010-Y40R Lasur: "Lys eik" S 3030-Y20R Både dørblad og gerikter	1864: Lys eike-ådret
Gallerifronter - utside	Lys grålig hvit S 1000-N	Liggende bord
Gallerifronter - balusterrekke		
Gallerifronter - håndrekke og list under balusterrekke	Lys eike-ådring Bunnfarge: lys beige S 1010-Y40R Lasur: "Lys eik" S 3030-Y20R	<u>Lister rundt sjablondekor:</u> De to listene har ulik profilering. Fargefunnene er ikke 100% sikre. Eikeådring valgt ut fra diskusjon i kirken.
Gallerifronter - list over og under sjablondekor		
Gallerifronter - sjablondekor	"sikk-sakk" bord i lys og mørk lilla. Oker detaljer	Dekor fra 1865 avdekket i 1977. Intakt.
Gallerifronter – innside gallerier	Umalt (eller original maling fjernet (?))	Kun halvtransparent brun maling lik dagens gulv funnet. Vaskes. Behandles med halvtransparent maling hvis nødvendig. Sees i sammenheng med gulvet.
Trapp opp til galleri i nordvestre hjørne av skip	Mørk lilla S 5010-R50B	Samme farge på alle element.

Søyler - skaft	Grå marmorering Bunnfarge: Lys grå S 1000-N / S 1500-N Årer: mørkere grå S 7005-R80B	Kodet på de mørkeste årene. Brukes som utgangspunkt.
Søyler - sokkel	Mørk lilla S 5010-R50B	Stopper i underkant av benkerygg.
Pilastre under vestre og nordre galleri	Lys grå Bunnfarge: lys grålig hvit S 1000-N (Lasur: lys grå S 2000-N)	Fragmentariske funn av mulige marmoreringsårer på en pilaster. Ikke nok for oppmaling. Usikkerhet knyttet til bruk av lasur opp mot dagens hvite vegg. (Vil avvike både fra søyler og vegg). Lasur ikke valgt.
Korskillet	Lys grålig hvit S 1000-N	
Korskillet – balusterrekke og list under		
Korskillet - håndrekke og megler	Lys eike-ådring Bunnfarge: lys beige S 1010-Y40R Lasur: "Lys eik" S 3030-Y20R	
Alterring – sokkelfelt og felt under håndlist	Grå marmorering Bunnfarge: Lys grå S 1000-N / S 1500-N Årer: mørkere gråtoner S 7005-R80B	Felt under håndlisten er sekundært. Valgt malt tilsvarende sokkelfelt. Skinnet på knelefelt er ikke fjernet for undersøkelse.
Alterring - balusterrekke	NB: marmorering fra periode 3 valgt behold.	Balustrene fra 1864 ikke kjent.
Alterring - håndlist	NB: Dagens rødlige farge valgt beholdt	1864: Lys eikeådring
Alterbord	<u>Front og Sider: Lys gul</u> S 1005-G80Y <u>Topp-plate: Grå marmorering</u> Bunnfarge: Lys grå S 1000-N / S 1500-N Årer: mørkere gråtoner S 7005-R80B	
Gulv	NB: Mørk brun gulvfarge, S 8010-Y30R, fra 1977 valgt beholdt	1864: Umalt Langsgående benkekant (stokk) følger gulv

Gulv – sjablondekor i alterring	NB. Dekor fra 1864 intakt.	Beholdes utildekket. Renses og retusjeres.
Benker - sete	Mørk lilla S 5010-R50B	
Benker - rygg		
Benker – håndlist stolpe		
Benker - innside dør		
Benker – langsgående stakk mot gulv		Kun gråblått lag på toppen. Har spor etter mørk lilla på utsiden.
Benker - vange mot vegg	Hvit S 1000-N Mørk lilla S 5010-R50B	Kun skip. Mørk lilla ligger oppå. Mulig at hvitt er en undermaling eller fargen har blitt endret etter kort tid.
Benker - innside benkestolpe	NB: Mørk lilla S 5010-R50B	1864: Lys lilla (S 3010-R50B). Kun skip. Mørk lilla, som resten av benkenes elementer, valgt.
Benker - utside benkestolpe	Lys eike-ådring Bunnfarge: lys beige S 1010-Y40R Lasur: "Lys eik" S 3030-Y20R	Kun skip. Utside benkelukker i kor følger vegg. «Stuen» på stolpenei skipet ådres som utside for å skjule skjevheter i dørene.
Benker - utside dør		Både i skip og kor.
Døpefont	<u>hovedfarge: Hvit</u> S 1000-N <u>Profilert list basis og topp, list inn mot fylling, lokk: Varmgrå</u> S2005-Y20R	Døpefonten har fyllinger kun på 2 sider. Mørkeste partier kodet.

SAKRISTIER

Element	Anbefalt farge/NCS-kode	Merknader
Takflate	Lys grålig hvit S 1000-N	
Takbjelker		
Taklister mellom bjelkene		

Vegger	Rosa S 1510-Y80R Staffering (kun sør): S 1515-Y80R	Fargen er ujevnt og stripete pålagt. Søndre sakristi: stakkene på ytterveggene har mørkere rosa ut mot kantene. Illusjon av rundtømmer.
Trappekasser	Rosa S 1510-Y80R	søndre sakristi: Ikke mørkere rosa kanter.
Vinduer	<u>Gerikter:</u> Lys gråblå S 1002-B50G / S 1002-B	Er del av vinduene i koret.
Dører	Lys grålig hvit S 1000-N	Både dørblad og gerikter. Dør til galleri nord fjernet.
Gulv	NB: Mørk brun gulvfarge fra 1977 valgt beholdt	1864: Umalt.
Benker	Mørk lilla S 5010-R50B	
Trappeoppgang til galleri	<u>Trappetrinn, håndlist:</u> Mørk lilla S 5010-R50B <u>Vegger:</u> Rosa S 1510-Y80R	1864: Håndlist: mørk brunlilla (S 6005-R20B) Tilnærmet samme farge som trappetrinn. Mørk lilla, som trinn, valgt. <u>Vegg:</u> Den rosa veggfargen er malt 232 cm opp på vegg. Galleriets veggfarge videre opp. Spor på vegg følges.

VÅPENHUS

Element	Anbefalt farge/NCS-kode	Merknader
Takflate		Himlingsbordene er fra 1600-tallet
Takbjelker	Lys grålig hvit S 1000-N	
Taklister mellom bjelkene		
Vegger	Lys grålig hvit S 1000-N	Stedvis ujevnt og stripete påført.
Vinduer (over ytter- og innerdør)	Lys grålig hvit S 1000-N	1864: Liggende vindusfelt over hoveddør.
Dør mellom våpenhus og vindfang	Innside: mørk lilla S 5010-R50B Utside: Lys eike-ådring Bunnfarge: lys beige S 1010-Y40R Lasur: S 3030-Y20R	1864: kirken hadde ikke vindfang. Gjenbrukt dør fra vestportalen. 1864: lys eikeådring inn mot skipet og mørk Lilla ut mot våpenhuset. Original hoveddør borte.
Gulv	NB: Mørk brun gulvfarge fra 1977 valgt beholdt	1864: Umalt
Pengeblokk	NB: Lys eikeådring fra 1977 valgt beholdt	1864: Sort (8500-N)

Fig. 34. Kirkerommet sett mot øst etter restaurering/tilbakeføring til 1864.

Fig.35. Kirkerommet sett mot vest etter restaurering/tilbakeføring til 1864.

Fig. 36. Detalj av nordøstre del av skip/galleri etter ny fargesetting. (Fig. 5 viser tilsvarende område før restaurering.)

Fig. 37. Detalj av sjablondekor på gallerifront etter ny fargesetting på listene. (Fig.15 viser tilsvarende detalj før restaurering.)

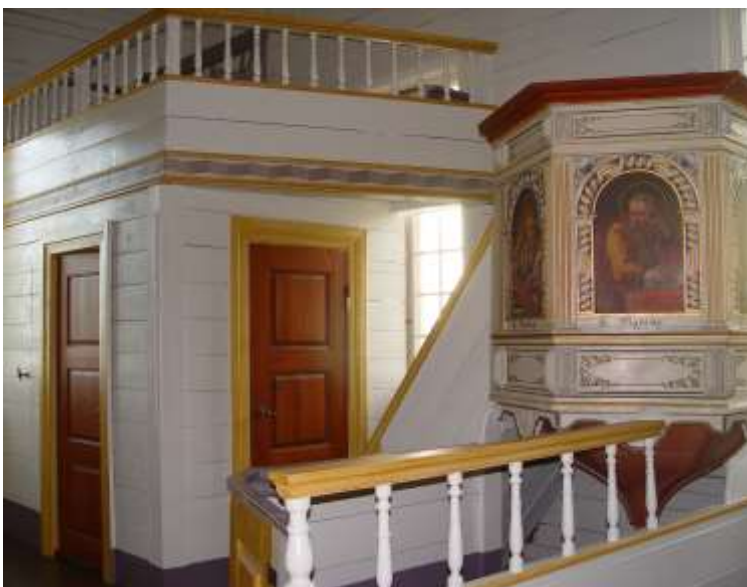

Fig. 38. Søndre del av kor med prekestol og sakristi etter ny fargesetting. Den mørke ådringen fra 1902 på sakristienes dørblad er valgt beholdt. Geriktene er gitt den originale lyse eikeådringen som også dørbladene hadde i 1864.

Fig. 39. Søndre sakristi etter ny fargesetting. Original illusjon av rundtømmer er gjenskapt.

6. FUNN AV BYGNINGSELEMENTER FRA 1600-TALLET

6.1 BJELKELAG

De 11 bjelkene i eik i vestre del av skipet er fra 1600-tallet, trolig 1651. Den innerste bjelken mot vest er fra 1864. 1600-tallsbjelkenes nummerering fra 1-11 starter med bjelke 2 fra vest. Ved avdekking ned til originalt fargelag fremkom en oker hovedfarge og en rød strek på bjelkenes nedre del.

Bjelkenes originale lag er malt med pigmenter i et organisk bindemiddel – en limfarge. Pga oppåliggende oljeholdige lag og nedbrutt bindemiddel er det generelt svært vanskelig å avdekke limfargelag. Det ble ved de foretatte undersøkelsene registrert en oker hovedfarge (mellom S 2020/3030-Y30R) på bjelkene og flere funn av en ensartet rød strekdekor (S 5040-Y80R) (fig. 40,-B). Den røde markeringen av bjelkenes nedre kant varierer i bredde fra ca 1,5- 2 cm både på sidene og underkant. På bjelke nr. 6 og 10 ble spor av rødfarge funnet ca 3,5 cm opp på bjelkenes sider mot øst. Om disse fragmentariske sporene representerer ytterligere variasjon i strekbredde eller er en del av en frihåndsdekor kunne ikke slås fast. Det er ikke funnet spor etter skrift eller annen dekor.

Mulige spor etter frihåndsdekor ble funnet på vestsiden av bjelke nr.7 i form av en klar blå og grå farge sammen med oker farge på undersiden av løst malingflak. Det ble imidlertid ved nærmere undersøkelse i mikroskop konstatert at sporene av blått og grått er en tilfeldig ansamling av pigment (brekkfarge) tilsatt det oppåliggende oljeholdige malinglaget (fig. 40, -A).

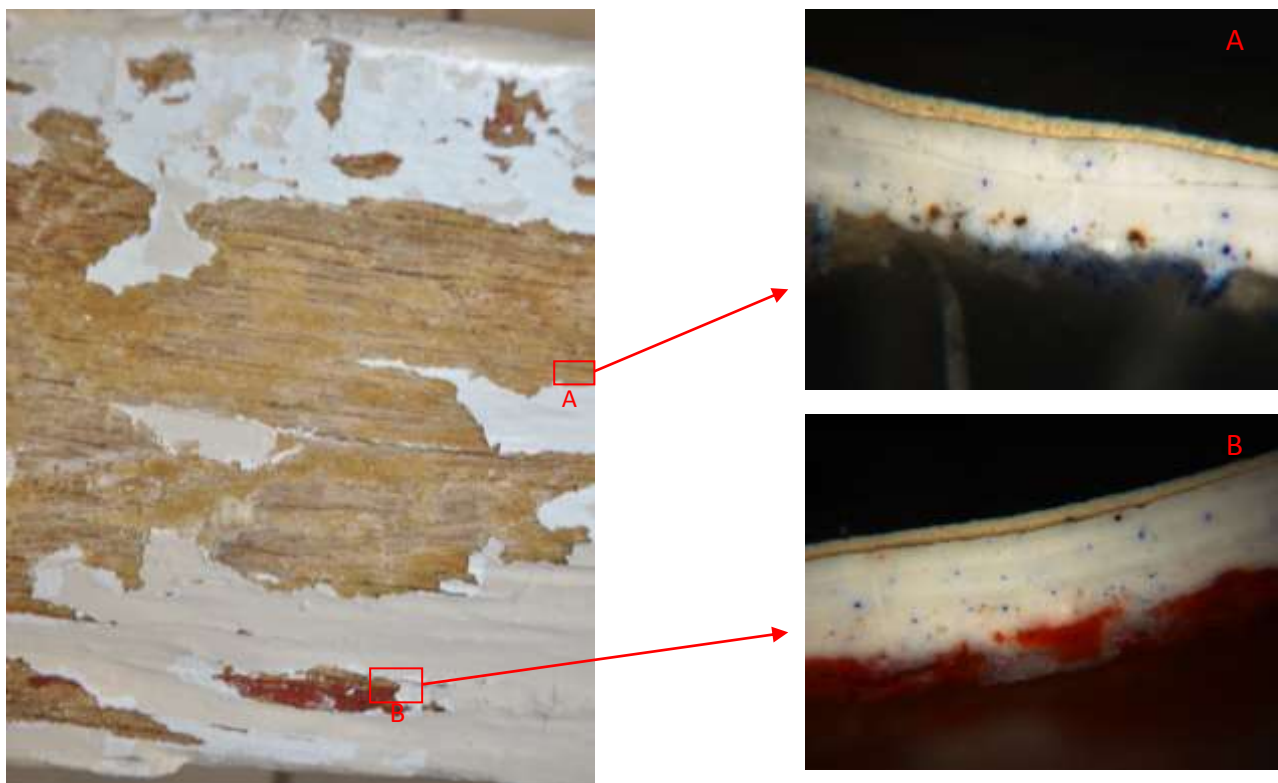

Fig. 40. Detalj av undersiden av bjelke 2. Rødt sees tydelig i fotoets nedre kant og fragmentarisk i øvre kant. Okerfarge sees i den midtre delen.

A: Bjelkens originale farge, rødlig oker, sees nederst i snittet til venstre. Opphoping av blått fra det oppåliggende laget sees i sprekker/avskallinger i det originale laget.

B: Bjelkens hovedfarge sees ikke på dette snittet. Det antas likevel at hele bjelken først har blitt malt oker og deretter er røde kantlinjer streket opp.

6.2 HIMLINGSBORD

På kirkens loft lå det lagret 5 bord med 1600-talls limfargedekor i rødt, grått og sort på hvit bunnfarge. Bordene er brede, med staff og fjær og not på begge sider. Det bredeste bordet er ca 40 cm. Bordene ble tatt ned i kirkerommet, hvor de ble fotografert, rensert og konsolidert (Se egen behandlingsrapport med foto i vedlegg 3).

I våpenhusets tak ligger himlingsbord med bredde og profilering tilsvarende de som ble funnet på loftet. Inn fra nordre vegg ligger tre hele bord og inn fra sør ligger tre og et halvt bord. Våpenhuset har i dag ikke himlingsbord i midtre del. Som markering av dagens åpne taksone er tre 1600-talls himlingsbord satt på høykant; et mot nord og to mot sør.

Alle bordene er sekundært plassert i våpenhuset. Dette begrunnes med at de umalte feltene som viser original plassering på toppen av bjelkene ikke samsvarer med våpenhusets bjelkelag fra 1864. Himlingsbordene er overmalt med to strøk oljemaling.

Da malerne, som del av ny oppmaling, fjernet øverste malinglag på himlingsbordene i våpenhuset ble kontur av en enkel firebladet blomst malt med sort observert under det første hvite oljemalinglaget. Blomsten er sammenfallende med blomster funnet i dekoren på de løse himlingsbordene fra loftet. Det er, på grunnlag av funnene, nærliggende å konkludere med at alle løse og gjenbrukte 1600-tallsbord har vært del av samme dekorerte himling i skip eller kor.

Fig. 41. Konturer av to firebladet blomster funnet på 1600-talls himlingsbord i våpenhuset.

Fig.42. Detalj av dekorert bord nr. 3 funnet på kirkens loft. Enkel firebladet blomst går igjen i dekoren.

Stavanger 23.10.12

Anne Ytterdal
malerikonservator

NOTER

¹ Informasjon hentet fra Schjelderup, H.: *Orre gamle kirke. Restaureringsplan desember 2007* og korrespondanse mellom menighet og Riksantikvar(RA) funnet i RA's arkiv.

² Heggenhougen, Brit 2008: A-225 Orre gamle kirke. Undersøkelse av innvendige murvegger. NIKU-rapport nr.61/2008

³ Årstallet 1902 blir i tilgjengelige skriftlige kilder oppfattet som sentralt. Dette har sammenheng med påskriften bak på altertavlen: "oppsatt aug. i 1902". Årstallet refereres også til som året den ble overmalt. Skriftlig materiale funnet i RA's arkiv under arbeidet tyder på at dette ikke er helt entydig. Riksantikvar Tschudi Madsen skriver i innberetning fra en besiktigelse i Orre kirke 27. mai 1970: "Stolen er nå malt opp i hvitt og gull i en sirlig nyrenessanse i 1913. Altertavlen er også malt opp, men tydeligvis i merkelige kalde blå og lysegrønne farger, kanskje 1913 meget sent." I 1916 skriver Harry Fett: "Altertavlen er nu forsvundet" (vil dette si at den ikke var der i 1916?). Ingen av disse opplysningene har vært mulig å underbygge gjennom undersøkelsene. Det er derfor valgt å opprettholde 1902 som et periodeskille for oppmaling.

⁴ Enkelte elementer i kirkerommet har blitt malt 2 ganger i løpet av perioden 1902 -1977. Det foreligger bl.a et foto fra 1923 som viser endringer knyttet til benkene. Selv om det gjennom undersøkelsene ikke har vært mulig å knytte skriftlig dokumentasjon til endringer i dette årstallet, er det valgt som et faseskille. Begrunnelse for dette er at foto i Riksantikvarens arkiv ofte er dokumentasjon i forbindelse med godkjente endringer.

⁵ I innberetningen fra besiktigelsen i Orre kirke i 1970 henvises det til foto fra ca 1900 som viser umalte tømmervegger. Det stilles spørsmål ved om opplysningen medfører riktighet, da veggfargen og den lilla "fotlisten" ligger i samme lag. Hele kirkerommets fargeholdning i gråhvitt og lilla toner må i så fall være fra etter 1900, noe som betviles. Gjennomgang av RA's fotomateriale er foretatt uten at ny informasjon fremkom.

⁶ Dekorborden ble avdekket av Jan Egil Refsnes og Dag Bjarne Høie etter anvisning av konservator Odd Helland, RA. De to malerne avdekket også nederste marmorerte søyle på nordsiden. (Muntlig komm. med Refsnes)

⁷ Laget har tilnærmet samme NCS-kode som den rødlige ådringen fra ca 1902 på sakristidørene. Dette underbygger at laget ikke har stått fremme i 1864.

⁸ Funnet er usikkert da området er knyttet til ovenenes plassering. Gulvet kan her ha blitt behandlet annerledes enn resten av kirkerommet.

⁹ Muntlig Informasjon fra maler Jan Egil Refsnes som hadde malerarbeidet i 1977.

¹⁰ Hvis denne tolkingen er riktig, så underbygger det at hele veggen har vært hvitkalket i 1864 og at gul oker brystning hører til en annen periode.

¹¹ Orre gamle kirke 750 år, s.18.

¹² Fjernet av en i menighetsrådet. Muntlig informasjon fra gårdeier Martin Skadsem.

¹³ Også i periode 1 var det uforklarlige variasjoner knyttet til den malte fotlisten/brystningen inni klokkerbenken. Noen steder er også lagene ”kostete” og upresist påført. For eksempel var innsiden av klokkerbenkfronten og søndre del mot korskillet i periode 1 malt lys lilla. I periode 2, fase A, ble det malt lys brunt i en høyde på 38 cm på innsiden av fronten, mens en valgte å beholde det lys lilla laget fra periode 1 på resten av frontens innside i stedet for å male hvitt. Søndre del mot korskillet ble malt lys brunt 42 cm opp og resten hvitt. Alle de dokumenterte uregelmessighetene tilskrives klokkerbenkens lukkede areal, hvor innsiden mot korskillet og mot klokkerbenkfronten ikke var synlig annet enn når en selv satt inni benken.

¹⁴ Avdekkingsarbeidet ble utført av malerne Jan Egil Refsnes og Dag Bjarne Høie. Muntlig opplysning fra J.E. Refsnes.

¹⁵ I Orre gamle kirke 750 år, s. 22, står det at kirkens første orgel er plassert i gangen på kirkekontoret. Denne opplysningen er ikke nærmere undersøkt.

¹⁶ Fotoene er tatt i litt forskjellige vinkler. Dette kan bedra noe i forhold til innbyrdes avstand mellom ovns profileringer.

BENYTTET LITTERATUR

Heggenhougen, B. 2008: *A-225 Orre gamle kirke. Undersøkelse av innvendige murvegger*. NIKU-rapport nr.61/2008, Oslo.

Jacobsen, A.: *Orre gamle kyrkje*. Klepp kommune, uten årstall.

Kloster, R. 1936: *Stavangerrenessansen i Rogalands kirker*. Stavanger

Schjelderup, H. 2007: *Orre gamle kirke. Restaureringsplan desember 2007*

Steinskog, H.: *Orre gamle kirke 750 år*. Jubileumsskrift 2003.

Tschudi Madsen, S., Helland, O. 1970: Innberetning fra besiktigelse av Orre kirke 27. mai 1970. Upublisert brev i Riksantikvarens arkiv.

FOTOLISTE - Arkeologisk museum i Stavanger

Oppdrag: A 225 ORRE GAMLE KIRKE. FARGEUNDERSØKELSER AV INTERIØR

Fotograf: A. Ytterdal / D. Kohlenbach

AmS ansv: Anne Ytterdal

AmS arkivnr	Bildernr	Dato	Fotograf	Motiv
				FØR UNDERSØKELSENE
Sf110741		24.08.08	AY	Kirken sett mot nordøst (eksteriør)
Sf110742		"	"	Kirken sett mot vest (eksteriør)
Sf110743		"	"	Hele kirken sett mot nord (eksteriør)
Sf110744		"	"	Hele kirken sett mot øst (eksteriør)
Sf110745		01.06.08	"	Skip og kor sett mot øst.
Sf110746		01.06.08	"	Skipet sett mot vest.
Sf110747		"	"	Nordre galleri sett mot øst.
Sf110748		"	"	Nordre galleri sett mot vest.
Sf110749			"	Oppmålingstegning av grunnplan av Orre kirke, Jæren. (E. Retzius 1943)
Sf110750		24.08.08	"	Detalj av benker og gallerifront på nordside i skip.
Sf110751		03.06.08	"	Alter-arrangement med altertavle fra 1659
Sf110752		13.06.08	"	Prekestol fra 1620-tallet
Sf110753		27.11.09	"	Døpefont fra 1864
Sf110754	13	03.06.08	"	Kors fra 1864 som erstatt altertavlen
				UNDERSØKELSENE
				FARGETRAPPER

Oppdrag: A 225 ORRE GAMLE KIRKE. FARGEUNDERSØKELSER AV INTERIØR**Fotograf: A. Ytterdal / D. Kohlenbach****AmS ansv: Anne Ytterdal**

AmS arkivnr	Bildernr	Dato	Fotograf	Motiv
Sf110755		Des. 09	AY	Kor. Oversikt fargeopper tak, vegger, dør, vinduer, døpefont. Nordside kor. (nr. 1-9)
Sf110756		"	"	Kor. Oversikt fargeopper alter/alterring (nr.10-12)
Sf110757		Mai 08	"	Kor. Fargeopper nr. 1: Trevegg kor/skip
Sf110758		"	"	Kor. Fargeopper nr. 2: Gerikt dør inn til nordre sakristi
Sf110759		Juni 08	"	Kor. Fargeopper nr. 3: List over og under sjablondekor gallerifront
Sf110760		"	"	Kor. Fargeopper nr. 4: List underkant balusterrekke gallerifront
Sf110761		"	"	Kor. Fargeopper nr. 5: Håndlist, vegg brystningsfront klokkerbenk mot kor
Sf110762		"	"	Kor. Fargeopper nr. 6: Malt fotlist nedre del brystningsfront klokkerbenk
Sf110763		Juni 08	"	Kor. Fargeopper nr. 7: Ryggdel benk i klokkerbenk
Sf110764		"	"	Kor. Fargeopper nr. 8: Gerikt vindu nordvegg kor
Sf110765		"	"	Kor. Fargeopper nr. 9: Takbjelke, himlingsbord underside nordre galleri
Sf110766		"	"	Kor. Fargeopper nr. 10: Front alterbord
Sf110767		"	"	Kor. Fargeopper nr. 11: Håndlist, baluster alterring
Sf110768		"	"	Kor. Fargeopper nr. 12: Sokkelfelt alterring utvendig
Sf110769		"	"	Kor. Fargeopper nr. 13: Håndlist, megler, baluster korsille (nord for midtgang)
Sf110770		"	DK	Skip. Oversikt fargeopper knyttet til benkene sørvegg (nr. 14A - E)
Sf110771		"	"	Skip. Oversikt fargeopper pilaster nordvegg (nr.16). Pilaster nr. 3 fra vest
Sf110772		"	"	Skip. Fargeopper nr. 14A: Håndlist benkestolpe (vange inn mot midtgang)
Sf110773		"	"	Skip. Fargeopper nr. 14B: Innside benkestolpe
Sf110774		"	"	Skip. Fargeopper nr. 14C: Nedre del av rygg på benk
Sf110775		"	"	Skip. Fargeopper nr. 14 D: Veggvange benk inn mot murvegg
Sf110776		"	"	Skip. Fargeopper nr. 14 E (ikke nr.13 som det står på trappen): Utside benkestolpe
Sf110777		"	"	Skip. Fargeopper nr. 15: Frittstående søyle (kapitel) på nordsiden. Søyle nr. 2 fra vest .
Sf110778		"	"	Skip. Fargeopper nr. 16: Pilaster (i høyde med benkevange vegg) inn mot nordvegg.

Oppdrag: A 225 ORRE GAMLE KIRKE. FARGEUNDERSØKELSER AV INTERIØR**Fotograf: A. Ytterdal / D. Kohlenbach****AmS ansv: Anne Ytterdal**

AmS arkivnr	Bildernr	Dato	Fotograf	Motiv
Sf110779		Des.09	AY	Nordre sakristi. Oversikt fargetrapper vest- og sørvegg (17-19)
Sf110780		"	"	Nordre sakristi. Oversikt fargetrapp trappeoppgang fra sakristi til nordre galleri (nr. 20)
Sf110781		"	"	Nordre sakristi. Fargetrapp nr. 17: Veggflate (liggende bord)
Sf110782		"	"	Nordre sakristi. Fargetrapp nr. 18: Gerikt dør
Sf110783		"	"	Nordre sakristi. Fargetrapp nr. 19: Dørblad
Sf110784		"	"	Nordre sakristi. Fargetrapp nr. 20: Tømmervegg nord i trappeoppgang fra sakristi til galleri.
Sf110785		"	"	Nordre sakristi. Fargetrapp nr. 21: Gulv vest for dør, inn mot sørvegg.
Sf110786		"	"	Søndre sakristi. Oversikt fargetrapper vestvegg (nr.23)
Sf110787		Des. 09	"	Søndre sakristi. Oversikt fargetrapp nr. 22 med avdekket originallag fra 1864
Sf110788		"	"	Søndre sakristi. Fargetrapp nr. 22: Veggflate øst (tømmer)
Sf110789		"	"	Søndre sakristi. Fargetrapp nr. 23: Dørgerikt og veggflate vest (liggende bord)
Sf110790		08.07.10	DK	Våpenhus. Oversikt fargetrapper sørvegg (nr.24,25,29)
Sf110791		"	"	Våpenhus. Oversikt fargetrapper innerdør (nr. 26-27)
Sf110792		"	"	Våpenhus. Fargetrapp nr. 24: Veggflate og taklist sør (liggende bord)
Sf110793		"	"	Våpenhus. Fargetrapp nr. 25: Taklist og 1600-talls himlingsbord sør. Spor av limfarge sees langs bordkant.
Sf110794		"	"	Våpenhus. Fargetrapp nr. 26: Innside av dørblad på innerdør (siden som vender mot øst)
Sf110795		"	"	Våpenhus. Fargetrapp nr. 27: Utside av dørblad på innerdør (siden som vender mot vest)
Sf110796		"	"	Våpenhus. Fargetrapp nr. 28: Gulv nord for dør, inn mot østvegg.
Sf110797		"	"	Våpenhus. Fargetrapp nr. 29: Pengeblokk (fattigblokk)
				SNITT
Sf110798		10.09.10	AY	List under sjablondekor gallerifront
Sf110799		"	"	Benkerygg skip

Oppdrag: A 225 ORRE GAMLE KIRKE. FARGEUNDERSØKELSER AV INTERIØR

Fotograf: A. Ytterdal / D. Kohlenbach

AmS ansv: Anne Ytterdal

AmS arkivnr	Bildenr	Dato	Fotograf	Motiv
				ANDRE FUNN
Sf110800		Des. 09	AY	Kor. Sjablondekor fra 1864 på gulv i alterring
Sf110801		«	«	Kor. Detalj sjablondekor gulv i alterring.
				REFERANSEFELT
Sf110802		12.08.10	AY	Skip: Forkant korskillet mot prekestol
Sf110803		”	«	Galleri: Himlingsbord /takbjelke overgang til mur nordvegg
Sf110804			«	Galleri: Bjelke 3 og 4 fra vest
Sf110805			«	Galleri: Bjelke 2 fra vest
Sf110806		12.08.10	«	Nordre sakristi: Sørvestre hjørne tak/vegg
Sf110807			«	Nordre sakristi/galleri: Vegg trappeoppgang
Sf110808			«	Våpenhus: Vegg, takbjelke, 1600-tallsbord nordøstre hjørne
				ETTER NY FARGESETTING
Sf110809		06.01.12	AY	Kirkerommet sett mot øst etter ny fargesetting
Sf110810		«	«	Kirkerommet sett mot vest etter etter ny fargesetting
Sf110811		«	«	Detalj av nordøstre del av skip/galleri etter ny fargesetting
Sf110812		«	«	Detalj av sjablondekor på gallerifront etter ny fargesetting
Sf110813		«	«	Søndre del av kor med prekestol og sakristi etter ny fargesetting
Sf110814		«	«	Søndre sakristi etter ny fargesetting
				BYGNINGSELEMENTER FRA 1600-TALLET
Sf110815		09.07.10	AY	Galleri. Detalj underside bjelke 2. Original oker hovedfarge og rød stafferingsfarge sees

Oppdrag: A 225 ORRE GAMLE KIRKE. FARGEUNDERSØKELSER AV INTERIØR**Fotograf: A. Ytterdal / D. Kohlenbach****AmS ansv: Anne Ytterdal**

AmS arkivnr	Bildnr	Dato	Fotograf	Motiv
Sf110816		09.09.10	AY	Snitt fra bjelke 2. Område med rød stafferingsfarge
Sf110817		09.09.10	«	Snitt fra bjelke 2. Område med bjelkens originale farge sees nede til venstre i snittet.
Sf110818		09.10.10	«	Våpenhus. Detalj av himlingsbord i nordvestre hjørne. 2 enkle firebladete blomster sees gjennom overmaling.
Sf110819		01.06.11	«	Detalj av dekor på løst bord (nr.3) funnet på loftet. Firebladete blomst.

FOTOLISTE - Arkeologisk museum i Stavanger

Oppdrag: A 225 ORRE GAMLE KIRKE. FARGEUNDERSØKELSER AV INTERIØR

Fotograf: A. Ytterdal / D. Kohlenbach

AmS ansv: Anne Ytterdal

AmS arkivnr	Bildernr	Dato	Fotograf	Motiv
				FØR UNDERSØKELSENE
Sf110741		24.08.08	AY	Kirken sett mot nordøst (eksteriør)
Sf110742		"	"	Kirken sett mot vest (eksteriør)
Sf110743		"	"	Hele kirken sett mot nord (eksteriør)
Sf110744		"	"	Hele kirken sett mot øst (eksteriør)
Sf110745		01.06.08	"	Skip og kor sett mot øst.
Sf110746		01.06.08	"	Skipet sett mot vest.
Sf110747		"	"	Nordre galleri sett mot øst.
Sf110748		"	"	Nordre galleri sett mot vest.
Sf110749			"	Oppmålingstegning av grunnplan av Orre kirke, Jæren. (E. Retzius 1943)
Sf110750		24.08.08	"	Detalj av benker og gallerifront på nordside i skip.
Sf110751		03.06.08	"	Alter-arrangement med altertavle fra 1659
Sf110752		13.06.08	"	Prekestol fra 1620-tallet
Sf110753		27.11.09	"	Døpefont fra 1864
Sf110754	13	03.06.08	"	Kors fra 1864 som erstatt altertavlen
				UNDERSØKELSENE
				FARGETRAPPER

Oppdrag: A 225 ORRE GAMLE KIRKE. FARGEUNDERSØKELSER AV INTERIØR**Fotograf: A. Ytterdal / D. Kohlenbach****AmS ansv: Anne Ytterdal**

AmS arkivnr	Bildernr	Dato	Fotograf	Motiv
Sf110755		Des. 09	AY	Kor. Oversikt fargeopper tak, vegger, dør, vinduer, døpefont. Nordside kor. (nr. 1-9)
Sf110756		"	"	Kor. Oversikt fargeopper alter/alterring (nr.10-12)
Sf110757		Mai 08	"	Kor. Fargeopper nr. 1: Trevegg kor/skip
Sf110758		"	"	Kor. Fargeopper nr. 2: Gerikt dør inn til nordre sakristi
Sf110759		Juni 08	"	Kor. Fargeopper nr. 3: List over og under sjablondekor gallerifront
Sf110760		"	"	Kor. Fargeopper nr. 4: List underkant balusterrekke gallerifront
Sf110761		"	"	Kor. Fargeopper nr. 5: Håndlist, vegg brystningsfront klokkerbenk mot kor
Sf110762		"	"	Kor. Fargeopper nr. 6: Malt fotlist nedre del brystningsfront klokkerbenk
Sf110763		Juni 08	"	Kor. Fargeopper nr. 7: Ryggdel benk i klokkerbenk
Sf110764		"	"	Kor. Fargeopper nr. 8: Gerikt vindu nordvegg kor
Sf110765		"	"	Kor. Fargeopper nr. 9: Takbjelke, himlingsbord underside nordre galleri
Sf110766		"	"	Kor. Fargeopper nr. 10: Front alterbord
Sf110767		"	"	Kor. Fargeopper nr. 11: Håndlist, baluster alterring
Sf110768		"	"	Kor. Fargeopper nr. 12: Sokkelfelt alterring utvendig
Sf110769		"	"	Kor. Fargeopper nr. 13: Håndlist, megler, baluster korsille (nord for midtgang)
Sf110770		"	DK	Skip. Oversikt fargeopper knyttet til benkene sørvegg (nr. 14A - E)
Sf110771		"	"	Skip. Oversikt fargeopper pilaster nordvegg (nr.16). Pilaster nr. 3 fra vest
Sf110772		"	"	Skip. Fargeopper nr. 14A: Håndlist benkestolpe (vange inn mot midtgang)
Sf110773		"	"	Skip. Fargeopper nr. 14B: Innside benkestolpe
Sf110774		"	"	Skip. Fargeopper nr. 14C: Nedre del av rygg på benk
Sf110775		"	"	Skip. Fargeopper nr. 14 D: Veggvange benk inn mot murvegg
Sf110776		"	"	Skip. Fargeopper nr. 14 E (ikke nr.13 som det står på trappen): Utside benkestolpe
Sf110777		"	"	Skip. Fargeopper nr. 15: Frittstående søyle (kapitel) på nordsiden. Søyle nr. 2 fra vest .
Sf110778		"	"	Skip. Fargeopper nr. 16: Pilaster (i høyde med benkevange vegg) inn mot nordvegg.

Oppdrag: A 225 ORRE GAMLE KIRKE. FARGEUNDERSØKELSER AV INTERIØR**Fotograf: A. Ytterdal / D. Kohlenbach****AmS ansv: Anne Ytterdal**

AmS arkivnr	Bildernr	Dato	Fotograf	Motiv
Sf110779		Des.09	AY	Nordre sakristi. Oversikt fargetrapper vest- og sørvegg (17-19)
Sf110780		"	"	Nordre sakristi. Oversikt fargetrapp trappeoppgang fra sakristi til nordre galleri (nr. 20)
Sf110781		"	"	Nordre sakristi. Fargetrapp nr. 17: Veggflate (liggende bord)
Sf110782		"	"	Nordre sakristi. Fargetrapp nr. 18: Gerikt dør
Sf110783		"	"	Nordre sakristi. Fargetrapp nr. 19: Dørblad
Sf110784		"	"	Nordre sakristi. Fargetrapp nr. 20: Tømmervegg nord i trappeoppgang fra sakristi til galleri.
Sf110785		"	"	Nordre sakristi. Fargetrapp nr. 21: Gulv vest for dør, inn mot sørvegg.
Sf110786		"	"	Søndre sakristi. Oversikt fargetrapper vestvegg (nr.23)
Sf110787		Des. 09	"	Søndre sakristi. Oversikt fargetrapp nr. 22 med avdekket originallag fra 1864
Sf110788		"	"	Søndre sakristi. Fargetrapp nr. 22: Veggflate øst (tømmer)
Sf110789		"	"	Søndre sakristi. Fargetrapp nr. 23: Dørgerikt og veggflate vest (liggende bord)
Sf110790		08.07.10	DK	Våpenhus. Oversikt fargetrapper sørvegg (nr.24,25,29)
Sf110791		"	"	Våpenhus. Oversikt fargetrapper innerdør (nr. 26-27)
Sf110792		"	"	Våpenhus. Fargetrapp nr. 24: Veggflate og taklist sør (liggende bord)
Sf110793		"	"	Våpenhus. Fargetrapp nr. 25: Taklist og 1600-talls himlingsbord sør. Spor av limfarge sees langs bordkant.
Sf110794		"	"	Våpenhus. Fargetrapp nr. 26: Innside av dørblad på innerdør (siden som vender mot øst)
Sf110795		"	"	Våpenhus. Fargetrapp nr. 27: Utside av dørblad på innerdør (siden som vender mot vest)
Sf110796		"	"	Våpenhus. Fargetrapp nr. 28: Gulv nord for dør, inn mot østvegg.
Sf110797		"	"	Våpenhus. Fargetrapp nr. 29: Pengeblokk (fattigblokk)
				SNITT
Sf110798		10.09.10	AY	List under sjablondekor gallerifront
Sf110799		"	"	Benkerygg skip

Oppdrag: A 225 ORRE GAMLE KIRKE. FARGEUNDERSØKELSER AV INTERIØR

Fotograf: A. Ytterdal / D. Kohlenbach

AmS ansv: Anne Ytterdal

AmS arkivnr	Bildenr	Dato	Fotograf	Motiv
				ANDRE FUNN
Sf110800		Des. 09	AY	Kor. Sjablondekor fra 1864 på gulv i alterring
Sf110801		«	«	Kor. Detalj sjablondekor gulv i alterring.
				REFERANSEFELT
Sf110802		12.08.10	AY	Skip: Forkant korskillet mot prekestol
Sf110803		”	«	Galleri: Himlingsbord /takbjelke overgang til mur nordvegg
Sf110804			«	Galleri: Bjelke 3 og 4 fra vest
Sf110805			«	Galleri: Bjelke 2 fra vest
Sf110806		12.08.10	«	Nordre sakristi: Sørvestre hjørne tak/vegg
Sf110807			«	Nordre sakristi/galleri: Vegg trappeoppgang
Sf110808			«	Våpenhus: Vegg, takbjelke, 1600-tallsbord nordøstre hjørne
				ETTER NY FARGESETTING
Sf110809		06.01.12	AY	Kirkerommet sett mot øst etter ny fargesetting
Sf110810		«	«	Kirkerommet sett mot vest etter etter ny fargesetting
Sf110811		«	«	Detalj av nordøstre del av skip/galleri etter ny fargesetting
Sf110812		«	«	Detalj av sjablondekor på gallerifront etter ny fargesetting
Sf110813		«	«	Søndre del av kor med prekestol og sakristi etter ny fargesetting
Sf110814		«	«	Søndre sakristi etter ny fargesetting
				BYGNINGSELEMENTER FRA 1600-TALLET
Sf110815		09.07.10	AY	Galleri. Detalj underside bjelke 2. Original oker hovedfarge og rød stafferingsfarge sees

Oppdrag: A 225 ORRE GAMLE KIRKE. FARGEUNDERSØKELSER AV INTERIØR**Fotograf: A. Ytterdal / D. Kohlenbach****AmS ansv: Anne Ytterdal**

AmS arkivnr	Bildernr	Dato	Fotograf	Motiv
Sf110816		09.09.10	AY	Snitt fra bjelke 2. Område med rød stafferingsfarge
Sf110817		09.09.10	«	Snitt fra bjelke 2. Område med bjelkens originale farge sees nede til venstre i snittet.
Sf110818		09.10.10	«	Våpenhus. Detalj av himlingsbord i nordvestre hjørne. 2 enkle firebladete blomster sees gjennom overmaling.
Sf110819		01.06.11	«	Detalj av dekor på løst bord (nr.3) funnet på loftet. Firebladet blomst.

VEDLEGG 1

PAINT RESEARCH OF THE ALTARPIECE

Andrea Karstädt (student)

1. Identification

Object:	renaissance retable
Dating:	1659
Location:	A 225 Orre gamle kirke
External Measurements:	3,70m high x 2,50m wide x 20,5cm deep
Carpenter:	Jørgen Gundersen (1659)
Painter:	Daniel maler (1661)
Conservator:	Andrea Karstädt
Studio:	Museum of archaeology in Stavanger

2. Description of the altar

The altar in Orre gamle church is an early example of a renaissance altarpiece in Rogaland. The retable belongs to the so-called column of type and was built in 1659 and is today located in the east choir of the church.

The retable consists of a altar table, a predella, midfield and a top field.

The altar table is possibly from 1865, because it has the same paint decoration like the other elements in the interior of the church from 1865. The predella is a part of the retable, it function more like a frame together with the outer wings.

The retable is horizontally divided into three sections (predella, midfield, top field) and vertically into five sections; three panels framed by two outer wings. The parts are sectioned by four columns.

The predella is 2m wide and 25,5cm high. It includes three sections, which are separated by two vertical consoles.

The outer sides of the predella are shaped in rounded and swung forms.

Each of the consoles has a carved diamond imitation on three sides (front, left and right). The frontal diamond forms are framed with a profile slat.

Above the predella is the central piece of the retable, composed of three vertical panels with wings on both outer sides.

The panels are framed by 4 columns. A crucifix from the mid-15th century¹, is mounted to the central panel.

The labelling field is divided by four rectangular consoles with diamond imitations. The top of the labelling field is embedded by carved lists.

The upper section of the retable consists of a canvas painting and three wooden triangular gable fields as well as two carved wings on each side.

The canvas painting shows the rising of Christ and measures 58,5cm height x 49cm breadth (picture 11). The painting is framed by two vertical columns.

Each of the gable fields is 59cm high and 74cm wide. Two of the fields are aside the painting; the third one is on top. The gable fields have a triangular basic form. Its outer sides have planks of wood, which are wider than the gable, forming a roof shape. The planks do not join at the tip of the triangle; they are separated by a peak of wood in a pyramidal shape. On the inner sides of the gable fields is an egg stave.

In between the painting and the gable fields are two wooden wings, similar to the bigger ones in the lower section of the retable, shaped in the form of an abstracted eagle.

The retable was overpainted in 1902, at the same time the canvas painting and the three panels were set in. The motives of the gable fields were over painted as well.

The crucifix has originally been located another place in the church; in 1902 it was mounted to the mid field of the retable.

2.1. Iconography

There is too little information about the original paint layer to draw a conclusion about it's iconography.

Therefore, the iconography of the second paint layer will be described. The main topic of the altar's painting is the crucifixion and rising of Christ.

A crucifix (picture 10), located in the center of the retable is surrounded by psalms of Moses, written in Norwegian. To the left of the crucifix is written "Loven er given ved Moses" and to the right "Nåden og Sandheden er bleven ved Jesus" ("The law is given by Moses" and "Grace and trueness were given by Jesus").

On top of the crucifix is an inscription in Latin, saying: „ECCE AGNUS DEI QUI TOLLIT PECCATA MUNDI“ (Behold the Lamb of God, behold him who takes away the sins of the world, the New Testament, John part 29).

The painting in the upper part of the retable is showing the arising of Christ (picture 11). The gable field on top of the painting is showing a rising sun as a symbol of Christ (picture 12)².

¹ Steinskog, Hein: *Orre gamle kirke 750 år*, 2003

² Sachs, Hannelore; Buchstübner, Ernst; Neumann, Helga: *Christliche Ikonographie in Stichworten*, 1998 Berlin

3. Materials

Two samples of wood were taken and analyzed from the chemist Jon Amundsen in AmS (picture 8). The results of the examination showed that the retable is made of at least two different types of wood. The frame construction as well as the wings consists of pinewood. The pillars are made of oak.

The backsides of the newer panels are possibly made of pinewood. The plates are made of several slats, bonded with a lateral slat. A fiberboard is glued to the front side, it functions as paint support.

3.1 Timber joints

The altar is mostly bonded with dowels (picture 18) and mortise joints (picture 16). Also forged nails were used. The shelves of the frame construction are bonded with dovetail joints (picture 15)

3.2 Carving technique

The heads (picture 27) and the claws of the eagles are carved. The altar wings have been sawn out of one piece of wood (external measurements 153cm high and 24cm wide). The carving technique is quite simple, the eagles are quite stylized.

The profiles consist of several single slats. The wood behind the pillars in the upper section of the retable, behind the pillars is carved as well.

4. Paint layers

The retable has two paint layers, the original one from 1661 and an over painting from 1902. It was truly repainted because the original paint was only fragmentary existent and probably did not suit the taste of the 20th century anymore. The original paint from the renaissance altar was made from Daniel Maler, a Norwegian artist.

The painter possibly relied on the original paint composition of the pulpit in the church. The pulpit from 1626 has been painted by Gottfried Hendtzschel.

The altarpiece was moved from its location in 1864 and was stored at the attic of the church until 1902. Probably because of bad environmental conditions, most of the paint flaked off.

4.1. Original paint layer

The wood was sized (presumably with a red-colored glue) to make the underground less absorbent and to create a better connection to the following paint layers.

The paint was applied directly, without a grounding. The binding media of the paint was not analyzed.

The main colors of the altar are two different reds, a light red as well as a brownish red, a bluish green, a light green, a middle blue, an orange, a yellow and a black. The colors are mostly opaque and have mostly been applied in thin layers.

The pigments of the light red are quite roughly textured and are slightly visible beyond the second paint layer (picture 26).

The light red has been applied as a relatively thick and opaque layer (Cross section No. 5). In some parts, for example at the pillars and the diamond imitations under the wings, it was used as an under-paint for a thin, black glaze. It is not clear what purpose this colour combination has. Four different pigments (orange, light red, yellow and light green) were analyzed with FTIR (picture 4-7).

The retable has two different greens, a light (Cross section No. 22) one and a bluish green (Cross section No. 11). The light green consists of mixed blue and yellow pigments. Analyzes showed that it truly contains auripigmentum and ultramarine (picture 5). The yellow pigment is quite coarse-grained.

The bluish green is thin, it probably contains finely grounded green as well as blue pigments.

Analyzes showed that the bright yellow colour consist of auripigmentum (picture 4). It was mainly found in the upper parts of the retable. (Cross section No.15). The analysis showed that it probably had been mixed with blue and white pigments.

Furthermore minium and ultramarine was found.

The light red was analyzed as red lead (minium) (picture 7).

An orange pigment, found on the retable is quite powdery and is coarse-grained. The analyzes showed a mixture of red lead (minium) and auripigmentum (picture 6).

A brownish red was found on the pillars and the profile bars (picture 25).

The brownish red consists of finely pulverised pigments, which were used as thin layer.

The light blue has a smooth surface and finely pulverised pigments.

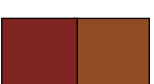

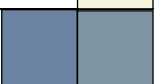

The eagle's peckers, as well as their claws were gilded on top of a reddish layer. Circle ornaments and diamond imitations in the bottom part were gilded as well.

The findings on the upper wings are uncertain. A warm white was found but this does not fit to the rest of the colors. Black and light green were found in a deepening of the upper wing.

The peckers show a bluish glazing on top of light red under painting.

Originally, these three sections had letters on but they cannot be read anymore because the over painting (from 1902) is very opaque (picture 22 and 28).

Colors of the first paint layer³

		NCS-Code
bluish green (outer wing)		Colour varies between S 7020-B10G (S.164) and S 7020-B30G (S.164)
Middle green (egg stave)		S4020-G30Y (S.202)
Light green		S 6030-G70Y (S.214)
brownish red		Color varies between S 5040-Y60R (S.70) and S 5040-Y80R
light red		Color varies between S 0580-Y60R (S.41) and S 0570-Y70R (S.40)
Orange		S 1070-Y40R (S.48)
Yellow		S0560-Y
yellowish white		S1005-G80Y
light blue		Color varies between S4020B (S.151) and S4030- R90B (S.152)
Brown		S5040-Y50R
Black		

4.2. Secondary paint

A thin greyish intermediate layer was applied on the original paint layer before over painting.

³ Natural- Colour- System- Index, 2004

The surface of the second paint layer is smooth and glossy.

The binding media of the paint was not analyzed.

The main colours of the secondary paint are white, light green, light blue, light pink and lilac and bronze. The bronze is corroded and appears brownish.

In the background of the panels is painted architectural arches. The green arcades are painted on a blue background with two rows of dark and light colours underlining the three-dimensional aspect of the architecture. On the side panels are the same arches in which psalms are written in golden letters in Norwegian.

On the left, the following sentence can be read: "Loven er given ved Moses" and on the right: "Nåden og Sandheden er bleven ved Jesus" ("The law is given by Moses" and "Grace and trueness were given by Jesus").

On top of the three panels is a Latin inscription, taken from the New Testament of John pert 29. Under the scriptures are the dates of the installation of the altar.

ECCEAGNUSDEI	QVITOLLITPECCATA	MUNDI. IOH.I.29
1	6 5	9

The columns are painted in light pink decorated with bronze particles. The bronze particles on the front side are corroded and appear brownish.

The left gable field was overpainted, probably in 1977, according to the original motive it was over painted supposable with acryl colours.

On the left a coat of arms field is painted (picture 13), on the right field three lilies (picture 14).

The top gable field shows a rising sun (picture 15).

The back of the retable shows a pencil inscription, saying: "opsat August 1902" (risen in August 1902) (picture 26).

Colors of the secondary paint layer

		NCS-Code
White		
Light green		S 1020-G30Y (S.181) – varies in brightness
Light pink (with bronze practical)		S 2010-Y50R (S.34)
Light blue (Pillars)		brighter than S 1050-B (S.137)
Light purple		S 2005-R50B (15)
Red		Colour varies between S 3060-Y80R (S.111) and S 2070-Y80R (S.104)
Bronze		S 5030-Y30R (S.69)
greenish bronze (top leaves)		S 5030-G90Y () – darker and more intense
purple (Background of the top leaves)		Color varies between S 3020-R40B (S.107) and S 3030-R40B (S.108)
Light blue (Background of the saw work at the top)		S 4010R-90B

5. Technical examination

5.1 Cross section

Some paint samples were taken for analyzing the paint layers under the microscope. All cross section are described and pictured in the annex (page 10-14).

5.2 Pigment analyze

The pigment samples from the retable were analyzed in the laboratory of the University in Stavanger by Jon Amundsen from AmS (page 16-17).

5.3 X-ray examination

All three gable parts were taken off the altar and taken to the museum of Archaeology in Stavanger. An x-ray examination was undertaken to find out about a possible original motive of the over painted gable parts.

The examination showed that the right gable part has originally had a triangular emblem with a twin headed eagle. On top of that is a helmet with an eagle. Buckler and helmet are surrounded from a voluminous fabric. Under the buckler are two letters visible, to the left "H" and to the right "B".

The left gable field was uncovered in the 70th and afterwards over painted according to the original. The original emblem can be seen under the x-rays, it is more detailed than the one we see today (picture 2).

The left gable part shows an emblem, quartered in dark and bright parts. Over the emblem to the left and right are painted horns. Between the horns is a helmet formed as a star. The buckle is surrounded by a voluminous fabric (picture 3).

Below to the left and right gable are painted letters, truly an "I" and a "L".

The x-ray pictures of the top gable parts show very little original paint, because the bronze paint of the secondary paint layer is reflecting the x-rays. Only some curved lines of the original paint are visible (picture 1).

Stavanger, 29. August 2008

Andrea Karstädt
Paintings conservator

5. Mappings cross sections and pictures

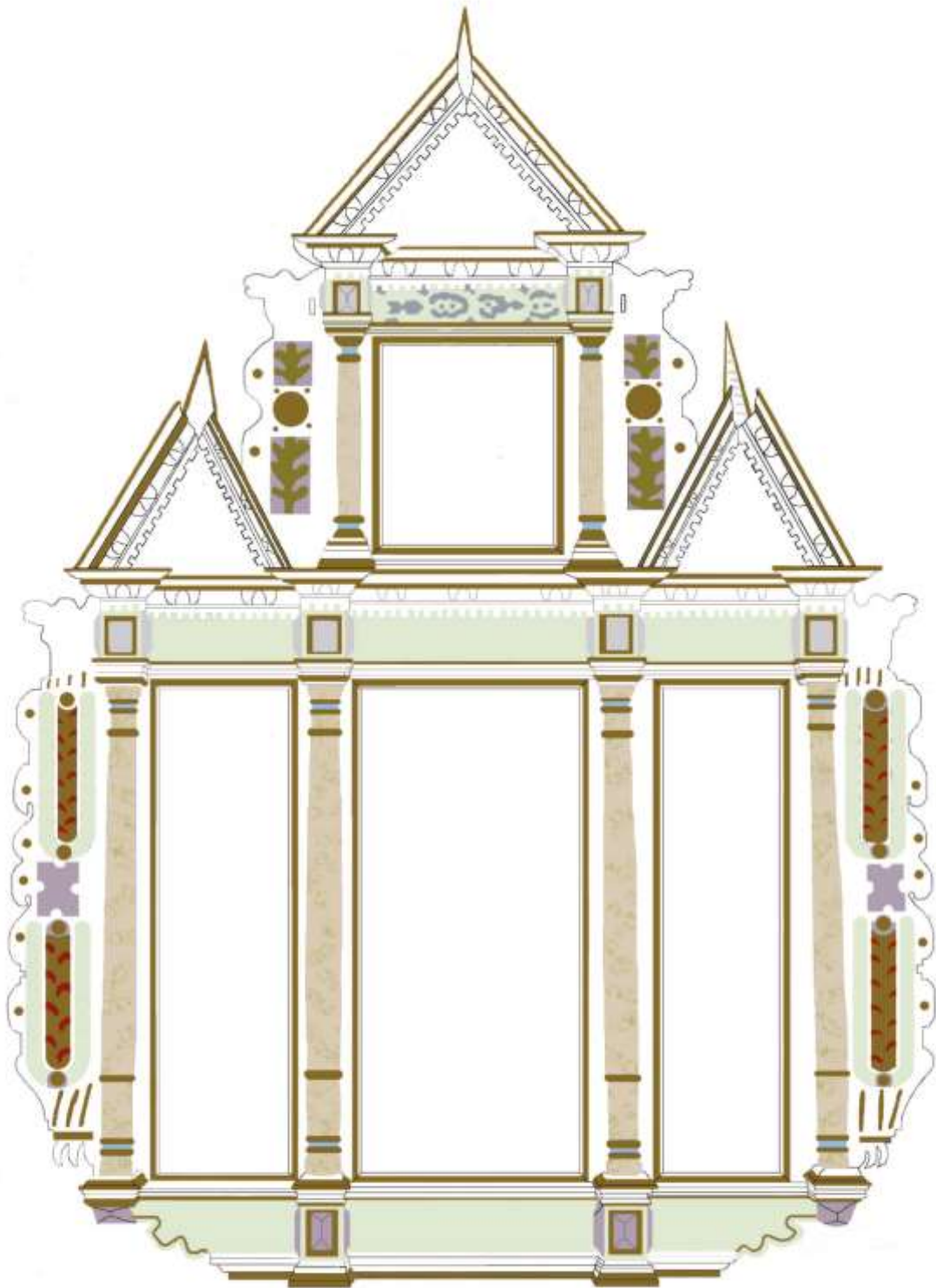
Mappings

Mapping 1

Colour example of the original paint version

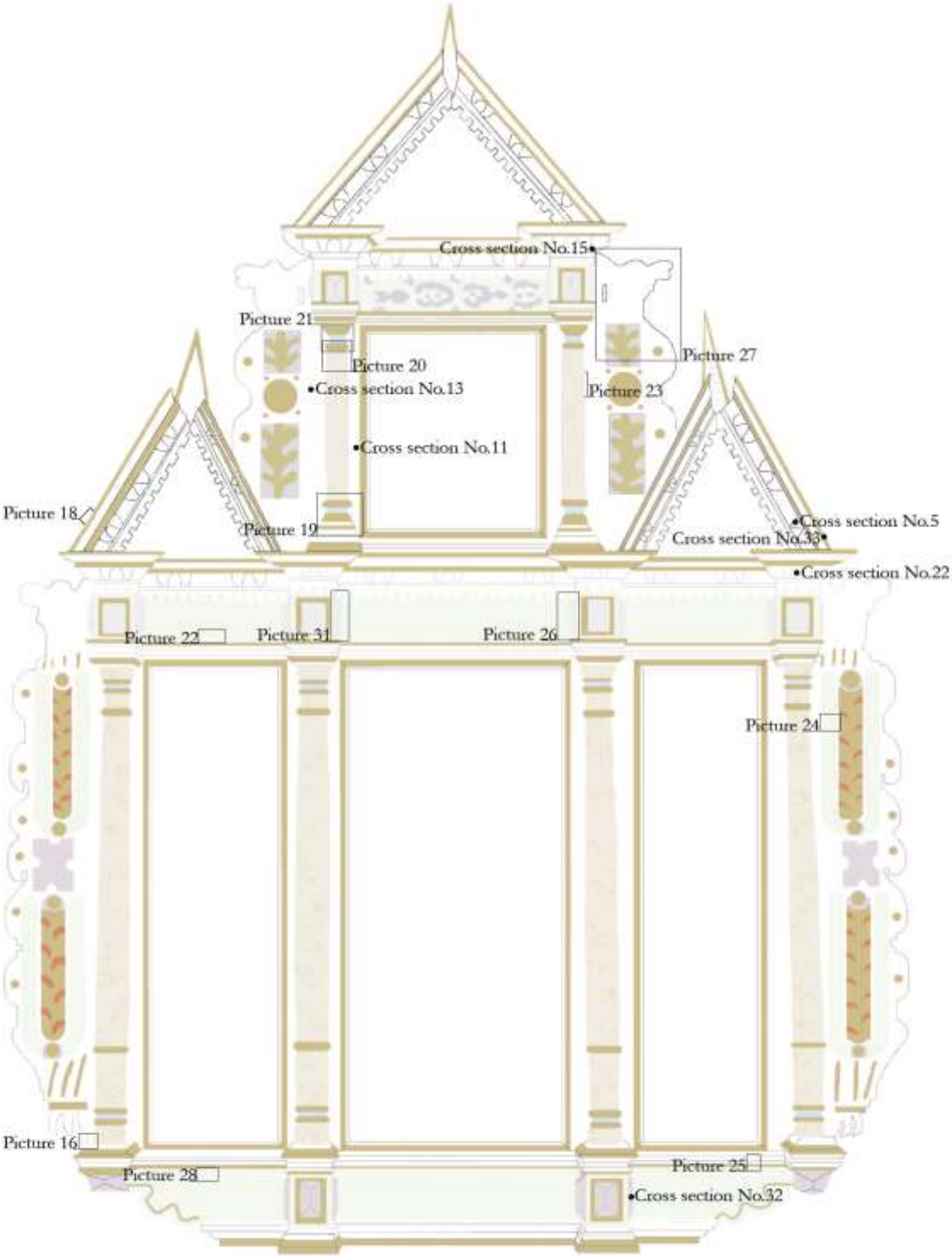
Mapping of the original paint layer. For the white architectural elements was no original colour found. The mapping was created in Photoshop using the colours from the NCS- Index.

Mapping 2

Colour example for the second paint version

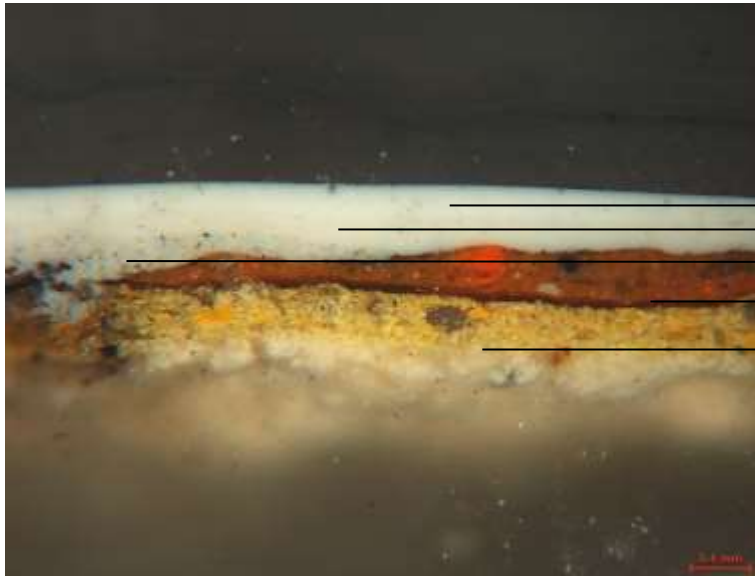
The mapping was created in Photoshop using the colours from the NCS- Index.

Mapping 3

The mapping shows the places of the pictures and cross sections taken.

Cross sections

Cross section No. 5

- 2. Paint layer
- 2. Paint layer
- Greyish interface layer
- 1. Paint layer
- 1. Paint layer

This picture shows a cross section.

The sample was taken from the first paint layer (q.v. mapping page 9).

At first layer is visible a yellow, with red on top. Both are coarse-grained and opaque. Over the red layer is a thin greyish interface layer. This layer appears visually greyish. In the picture are some red and blue pigments visible. On top of that are two white paint layers from the second painting.

Cross section No. 15

- 2. Paint layer
- 2. Paint layer
- Greyish interface layer
- 1. Paint layer

This picture shows a cross section.

The sample was taken from the first paint layer (q.v. mapping page 9).

At first it is a thick yellow layer visible. It is coarse-grained and opaque. The surface is not even, some grains are in the layer on top. This layer appears visually greyish, but in the cross section are

some blue and red pigments visible. On top are two white layers from the second painting.

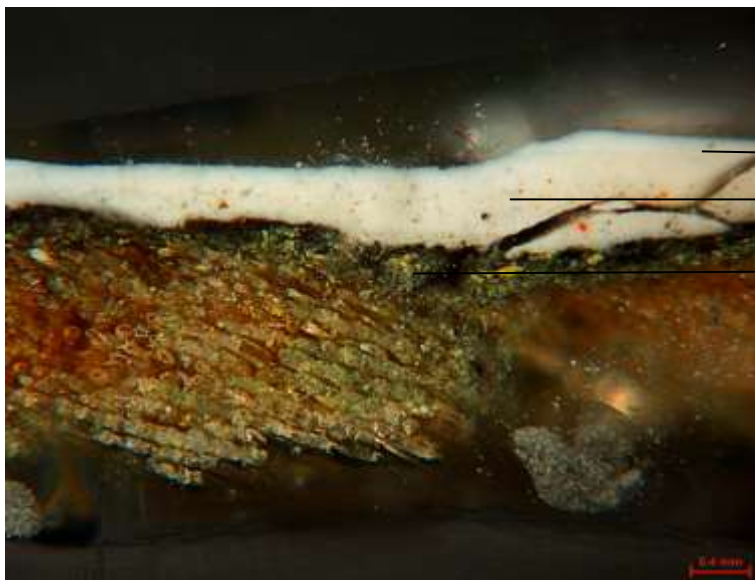
Cross section No. 22

- 2.Paint layer
- 2.Paint layer
- Greyish interface layer
- 1.Paint layer

This picture shows a cross section.

The sample was taken from the first paint layer (q.v. mapping page 9).

At first it is a thick layer, consists of yellow and green pigments. It is coarse-grained and opaque. On top is a thin brownish layer. The greyish interface layer follows. This layer appears visually greyish, in the cross section are some blue, red and yellow pigments visible. On top are two white layers from the second painting.

Cross section No.11

- 2.Paint layer
- Greyish interface layer
- 1. Paint layer

This picture shows a cross section.

The sample was taken from the first paint layer (q.v. mapping page 9).

The first layer is wood it follows a thin green layer. The greyish interface layer consists of small blue and red pigments. This layer appears visually greyish. On top is a white layer from the second painting.

Cross section No. 32

- 2. Paint layer
- Greyish interface layer
- 1. Paint layer
- 1. Paint layer

This picture shows a cross section.

The sample was taken from the first paint layer (q.v. mapping page 9).

At first is a thin red layer, it is coarse-grained and opaque. It follows a thin black on top.

The greyish interface layer consists of small blue and red pigments. This layer appears visually greyish. On top are two white layers from the second painting.

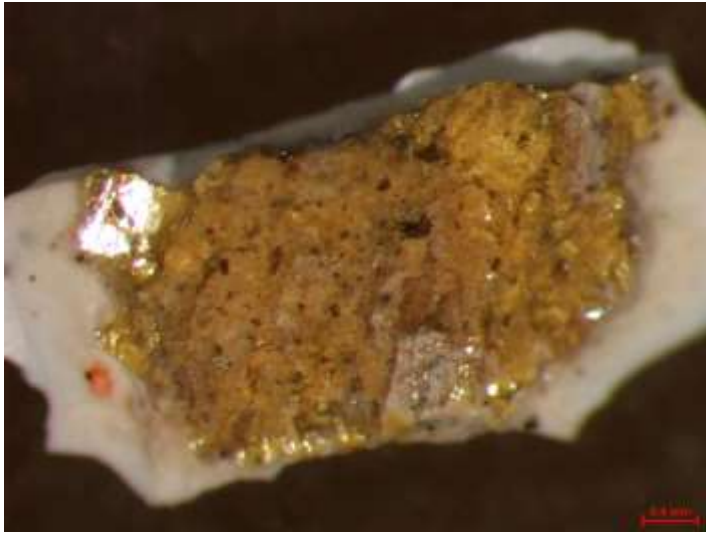
Cross section No. 13

- 2. Paint layer
- 2. Paint layer
- 1. Paint layer

This picture shows a cross section.

The sample was taken from the first paint layer (q.v. mapping page 9).

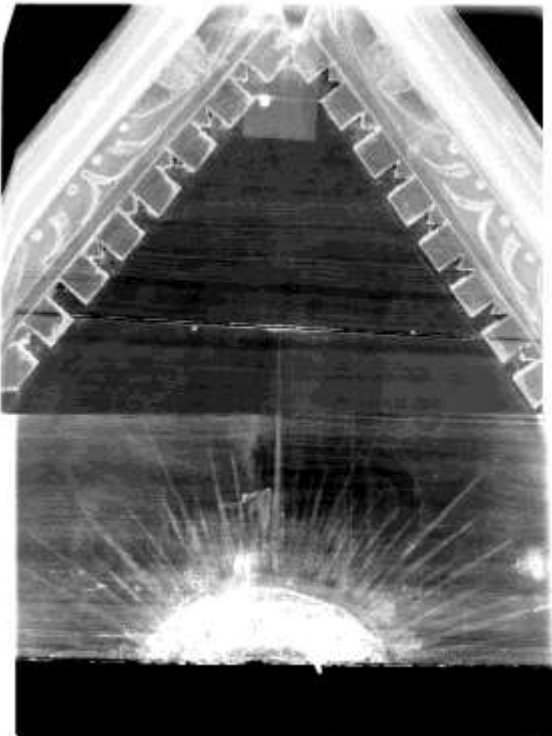
The first layer consists of wood, on top is a thin off-white layer. On top are two white layers

Cross section No.33

Microscope picture of a piece of the original yellow pigment. Mica particles from the first painting. Auripigmentum are reflecting the light.

X-ray pictures

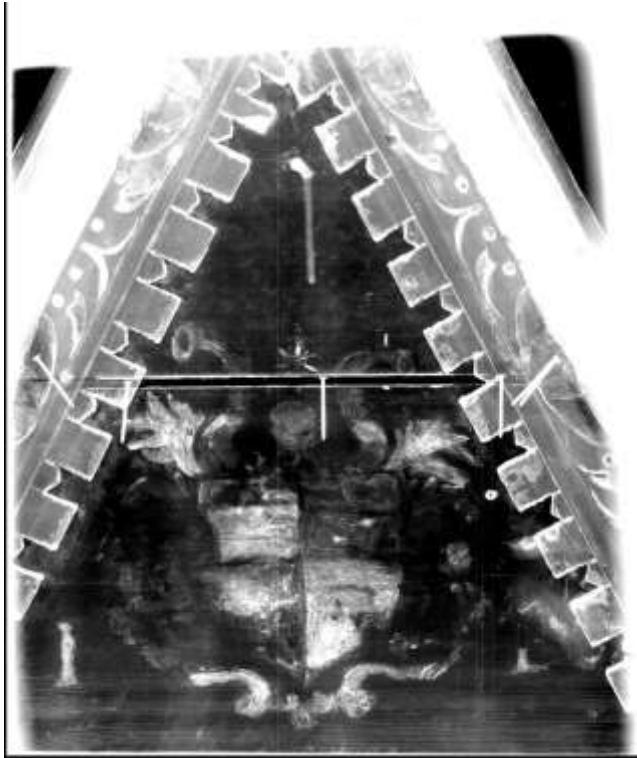

Picture 1

The picture shows an x-ray of the gable field in the top level.

The secondary paint shows a sun. The sun is painted with bronze colour. The bronze particles reflect the x-rays, therefore is it difficult to see the original painting underneath.

Lines of the original are visible, probably part of an ornament or letters.

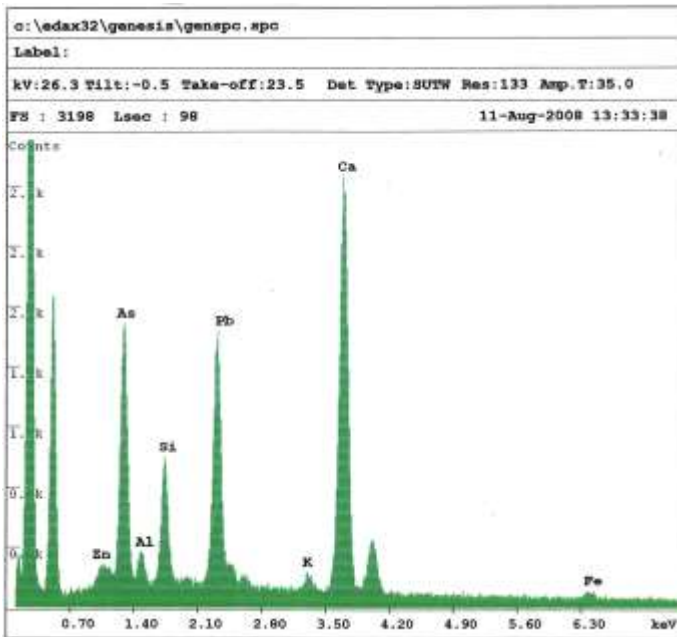

Picture 2
 The picture shows an x-ray of the right gable field.
 Under the over painting from the 1977, is the same motive that is visible today, an emblem.
 In the original painting the emblem is painted more detailed.

Picture 3
 The picture shows an x-ray of the left gable field:
 Under the three lilies from the second painting is an emblem visible.
 The letters "H" and "B" to the right and left of the emblem can not be seen in this foto, because the detail is too little.

Pigment analyzes

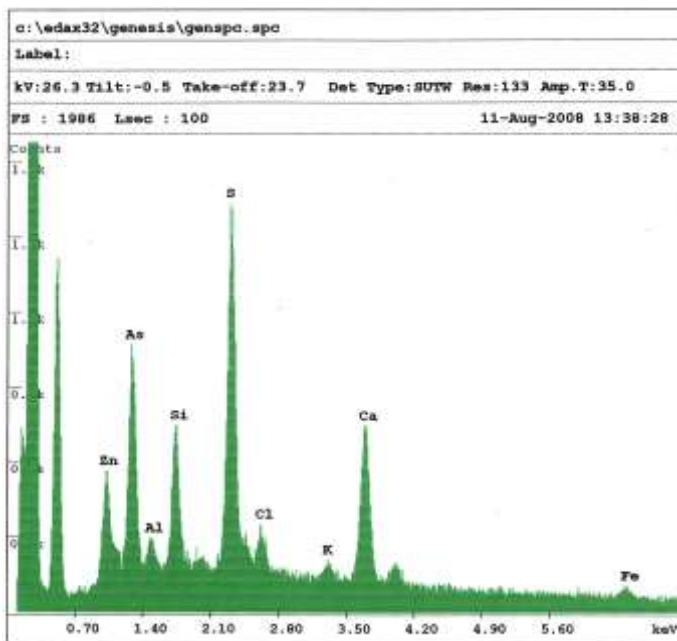
Picture 4

This picture shows the result of the FTIR- analysis.

The yellow pigment sample was taken from the first paint layer in the upper part (q.v. mapping page 9).

Examination: The curve shows a lot of lead and arsenic. This leads to the conclusion that the pigment consists of auripigmentum (As_2S_3) and lead white (PbO).

The lead can have degraded the sulphur, which is element of the auripigmentum.

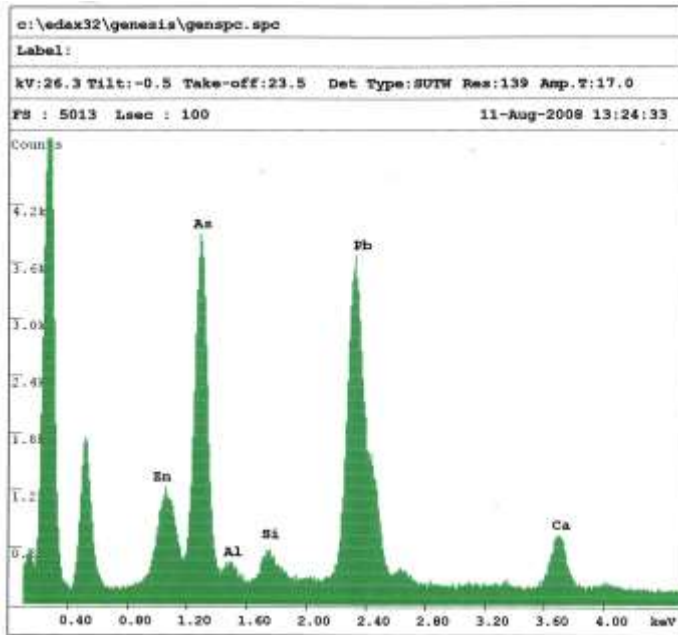

Picture 5

This picture shows the result of the FTIR- analysis.

The green pigment sample was taken from the first paint layer in the upper part (q.v. mapping page 9).

Examination: The green is possibly a mixture of blue and yellow pigments. The curve shows a lot of arsenic and sulphur and small curves at other metals. This leads to the conclusion that the yellow pigment consists of auripigmentum (As_2S_3) and the blue probably of ultramarine ($Na_8Al_6Si_6O_{24}S_4$).

Picture 6

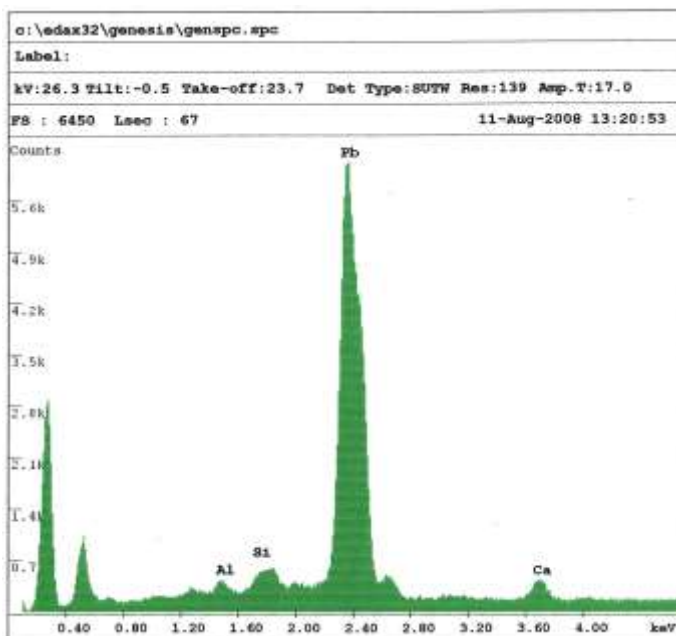
This picture shows the result of the FTIR- analysis.

The orange pigment sample was taken from the first paint layer from a column in the upper part (q.v. mapping page 9).

Examination: The orange is possibly a mixture of yellow and red pigments

The curve shows a lot of arsenic and lead. This leads to the conclusion that the pigment consists of auripigmentum (As_2S_3) and red lead (Pb_3O_4).

The lead can have degraded the sulphur, which is element of the auripigmentum.

Picture 7

This picture shows the result of the FTIR- analysis.

The red pigment sample was taken from the first paint layer from a gable field (q.v. mapping page 9).

Examination: The curve shows a lot of lead. This leads to the conclusion that the pigment consists of red lead (Pb_3O_4).Mennige

Picture 8 The results of the wood analyse

Vedartsbestemmelse av treverk fra interiør i Orre gamle kirke, Kleppe kommune, Rogaland

Nat.vit nr: ikke gitt
Websak nr: 07/570

Jon Amundsen

Innledning:

På oppdrag fra Den norske kirke gjennomfører avdeling for malerikonservering ved AmS konserveringsarbeid i Orre gamle kirke. I tilknytning til undersøkelsen er det bestemt 2 prøver av treverk fra altertavlen.

Prøver:

Vedartsanalyse er gjennomført på totalt 2 prøver merket hhv. S og R. Det er ytre ønske om å skille bar- fra løvtre uten nærmere bestemmelse.

Til analysen av treverket er det benyttet Zeiss pålysmikroskop.

Trekullets forfatning:

Prøven S består av svært tynne snitt fra tverrsnittet.

Prøven R besto og av en relativt liten prøve, men det var mulig å snitte i den med skalpell

nat.vit.nr:	tk/mf	Arter funnet	Vekt (g.).
S	"pillar"	Ringporet, store vedrør, tyller. Dette er løvtre, trolig eik	
R	"frame"	Linseporer funnet mulig et område med vindusporer. Dette er bartre, trolig furu.	

Litteratur:

Treverkets oppbygning – Vedanatomi KS 1988
The identification of the Northern European wood JH 2000
Holzanatomie Schweingruber 1978

Jon Erik S. Amundsen
19.08.2008

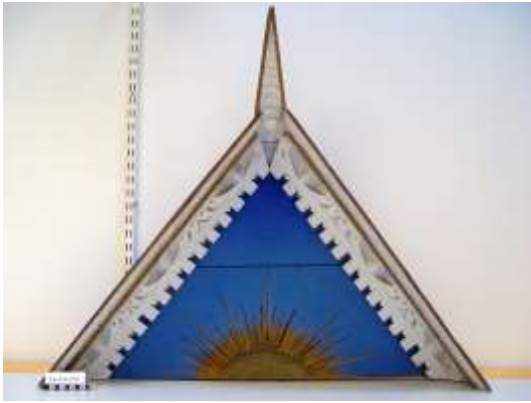
Picture 9
The whole renaissance retable.

Picture 10
The medieval crucifix in
the middle panel.

Picture 11
The canvas painting in the
top area.

Picture 12
The upper gable field.

Picture 13
The gable field to the left.

Picture 14
The gable field to the right.

Picture 15
Dovetail joints of the frame.

Picture 16
The wings are indicated with tongue and groove joint.

Picture 17
A detail of the column, seen from underneath. A fixing hole from the manufacturing is visible.

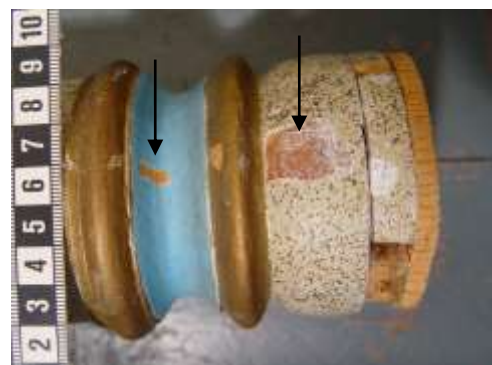
Picture 18
A wooden dowel.

Picture 19
Most of the wood worm holes were found at the columns.

Picture 20
Detail of a column secondary paint: The columns are painted in light pink, decorated with bronze particles.

Picture 21
Detail of the column base with secondary paint: Exposed details of the original paint layer are visible in red and orange.

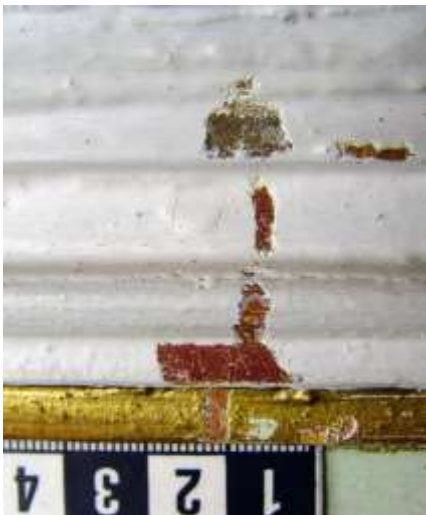
Picture 22
The original paint is marking off through the over paint in the glazing light.

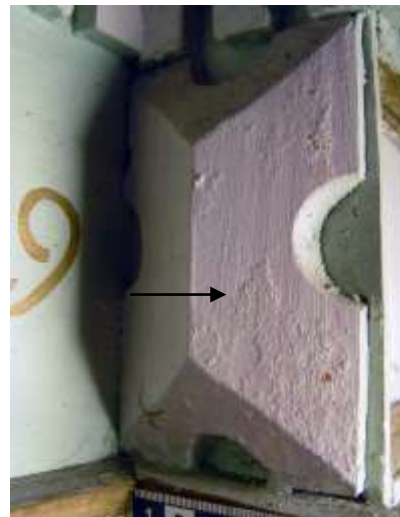
Picture 23
Detail of the carving behind the pillars. Tool marks are visible in the glazing light.

Picture 24
Detail of the original paint.

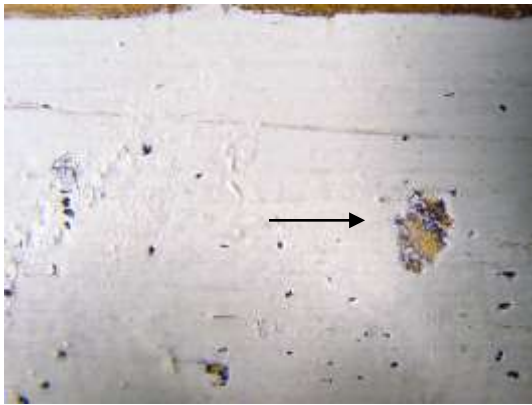
Picture 25
Profile bar with the original colour. The colours were detected through small scratches within the secondary paint layer.

Picture 26
The grained pigments of the original paint are marking through the over paint.

Picture 27
Detail of the upper wing, an eagle's head.

Picture 28
Detail of the second paint layer in the left panel of the predella. Gold and red colour on a black ground were found in the original paint.

Picture 29
The sawn wooden ornament in the upper area.

Picture 30
An inscription on the backside, with the date of the reinstallation of the altar.

Picture 31
The surface of the retablo is dusty.

FOTOLISTE – Arkeologisk museum i Stavanger

Oppdrag: A225 Orre gamle kirke		Fornminnets art:		År: 2008		Fornminnenr./ID-nr.:		Aks.nr.:		Musnr.:	
Fargeundersøkelse albertavle											
Fotograf: Andrea Karstädt		Brevjournalnr.:		FU-saknr.:		Flyfotoregnr.:		Datering:			
AmS ansv: Anne Ytterdal		Film nr.:		Digital ☒		Dias ☐		Kommune: Klepp		Gård:	
Gnr.:		Bnr.:									
AmS	Bildnr	Dato	UTM	Kartblad	Retn.mot	Motiv					UDK-nr
arkivnr											
Fargesnitt											
Sf110825						Hele albertavlen med avmerket plassering for fargesnitt og detaljfotos av tavlen					
Sf110826		03.07.08				Snitt 5. Høyre gavlfelts eggstafflist					
Sf110827		03.07.08				Snitt 15. Gesimslist underkant topp gavlfelt					
Sf110828		03.07.08				Snitt 22. Underkant gesimslist hovedfelt					
Sf110829		03.07.08				Snitt 11. Flate bak venstre søyle toppfelt					
Sf110830		11.08.08				Snitt 32. Diamantkloss på høyre side av predellaens høyre konsoll					
Sf110831		03.07.08				Snitt 13. Venstre toppvinge					
Sf110832		11.08.08				Snitt 33. Høyre gavlfelts ytterste profilerte list					
Røntgen											
Sf110833		01.07.08				Topp gavlfelt					
Sf110834		30.06.08				Høyre gavlfelt					
Sf110835		30.06.08				Venstre gavlfelt					
Foto av albertavlen											
Sf110836		03.06.08				Hele albertavlen forfra					
Sf110837						Øvre del av albertavlen bakfra					
Sf110838						Middelalderkrusifiks i hoveddelens midtfelt					
Sf110839		21.08.08				Lerretsmaleri i toppfeltet					
Sf110840		22.08.08				Topp gavlfelt					

Oppdrag: A225 Orre gamle kirke		Forminnets art:		År: 2008	Forminnennr./ID-nr.:		Aks.nr.:	Musnr.:	
Fargeundersøkelse altertavle									
Fotograf: Andrea Karstädt		Brevjournalnr.:		FU-saknr.:		Flyfotoregnr.:		Datering:	
AmS ansv: Anne Ytterdal		Film nr.:	Digital ☒	Dias ☐	Kommune: Klepp		Gård:	Gnr.:	Bnr:
AmS	Bildernr	Dato	UTM	Kartblad	Retn.mot	Motiv	UDK-nr		
arkivnr									
Sf110841		22.08.08				Venstre gavlfelt			
Sf110842		22.08.08				Høyre gavlfelt			
Sf110843		28.05.08				Detalj bakside. Svalehalesammenføyning mellom ving og rammeverk på høyre side			
Sf110844		13.08.08				Detalj backside. "Fjær og not" mellom vinge og rammeverk på høyre side			
Sf110845		13.08.08				Detalj av søylebase sett fra underside.			
Sf110846		21.08.08				Trenagle. Ytterside av venstre gavlfelt.			
Sf110847		28.05.08				Høyre søylebasis på tavlens toppdelen. Boremel fra insekter.			
Sf110848		13.08.08				Detalj av høyre søyle søyleskaft på tavlens toppdel.			
Sf110849		13.08.08				Detalj av ytterste høyre søyles basis på hoveddel. Viser rød og oransj originalmaling			
Sf110850		04.07.08				Detalj av midtre skriftfelt på hoveddelen, i sidelys. Et annerledes plassert 6-tall sees under overmalingen			
Sf110851		02.07.08				Detalj av treskjæring bak høyre søyle på toppfelt.			
Sf110852		04.07.08				Detalj av treskjæring på høyre vinge, hoveddel. Viser original maling i sort, rødt og grått			
Sf110853						Detalj av profilert list under høyre felt i hoveddel. Viser original maling.			
Sf110854						Detalj diamantkloss på venstre side av konsoll over midtfelt hoveddel. Eldre maling ses gjennom overmaling.			
Sf110855		02.07.08				Tøvre del av høyre vinge på toppdel. Skal forestille en ørn.			
Sf110856		04.07.08				Detalj av venstre felt på predella. Avdekkings"stikk" viser original maling i gull og rødt på sort bunn.			
Sf110857		02.07.08				Utskåret felt mellom toppmaleri og topp gavlfelt.			
Sf110858		13.08.08				Altertavlens backside. Inskripsjon med blyant på bak på høyre vinge: "Oppsatt August 1902"			
Sf110859		"				Detalj diamantkloss på høyre side av klonsoll over midtfelt hoveddel. Viser støv og spindelsvev			
Sf110860		Aug. 08				Opptegning av hele altertavlen med originale farger (1661)			
Sf110861						Opptegning av hele tavlen med sekundære farger (1902)			

VEDLEGG 2

FARGEUNDERSØKELSER AV PREKESTOL

Anne Ytterdal/Dörthe Kohlenbach

A 225 ORRE GAMLE KIRKE

FARGEUNDERSØKELSER AV PREKESTOL

1. INNLEDNING

Den praktiske delen av fargeundersøkelser av hele Orre gamle kirkes interiør ble gjennomført sommeren 2008. Som del av en samlet vurderingen av tilbakeføringsperiode av kirkens interiør ble også altertavle og prekestol inkludert. Undersøkelse ble ansett som et viktig bidrag for vurdering av eventuell ny oppmaling av de to liturgiske møblene.

I samråd med Riksantikvaren ble det bestemt at prekestolen ikke skulle påføres større «kikkehull» en nødvendig for identifikasjon av pigmenter og fargedokumentasjon. Prekestolens nåværende fargesetting er fra 1864. Svært mange av Rogalands 1600-talls altertavler og prekestoler ble malt hvite i andre halvdel av 1800-tallet. De fleste har blitt «tilbakeført» til renessansefarger igjen på 1900-tallet. Prekestolen i Orre blir av Riksantikvaren ansett som et verdifullt eksempel på 1800-tallets fargesetting.

Fig. 1. Prekestolen billedfelt er malt av Gottfried Hendtzschel og fremstilling av de 4 evangelistene. Maleriene er ikke overmalt. Kun prekestolens rammeverk var del av undersøkelsene

2. «KIKKEHULL»-UNDERSØKELSE

Prekestolens rammeverk ble først undersøkt med lupe og feltmikroskop for å innhente mest mulig informasjon uten inngrep i malinglagene. Kanter på eldre og nyere mekaniske slag og skader ga nyttig informasjon som i neste omgang kunne knyttes sammen med funn gjennom snittuttak.

Funnene ble skrevet inn som «kladd» på foto av hver av de 4 prekestolfeltene. Videre bearbeiding og sammenlikning av funn resulterte til slutt i en samlet oversikt på Matteus-feltet (fig.2). På dette stadiet ble det bestemt hvor snitt burde tas ut.

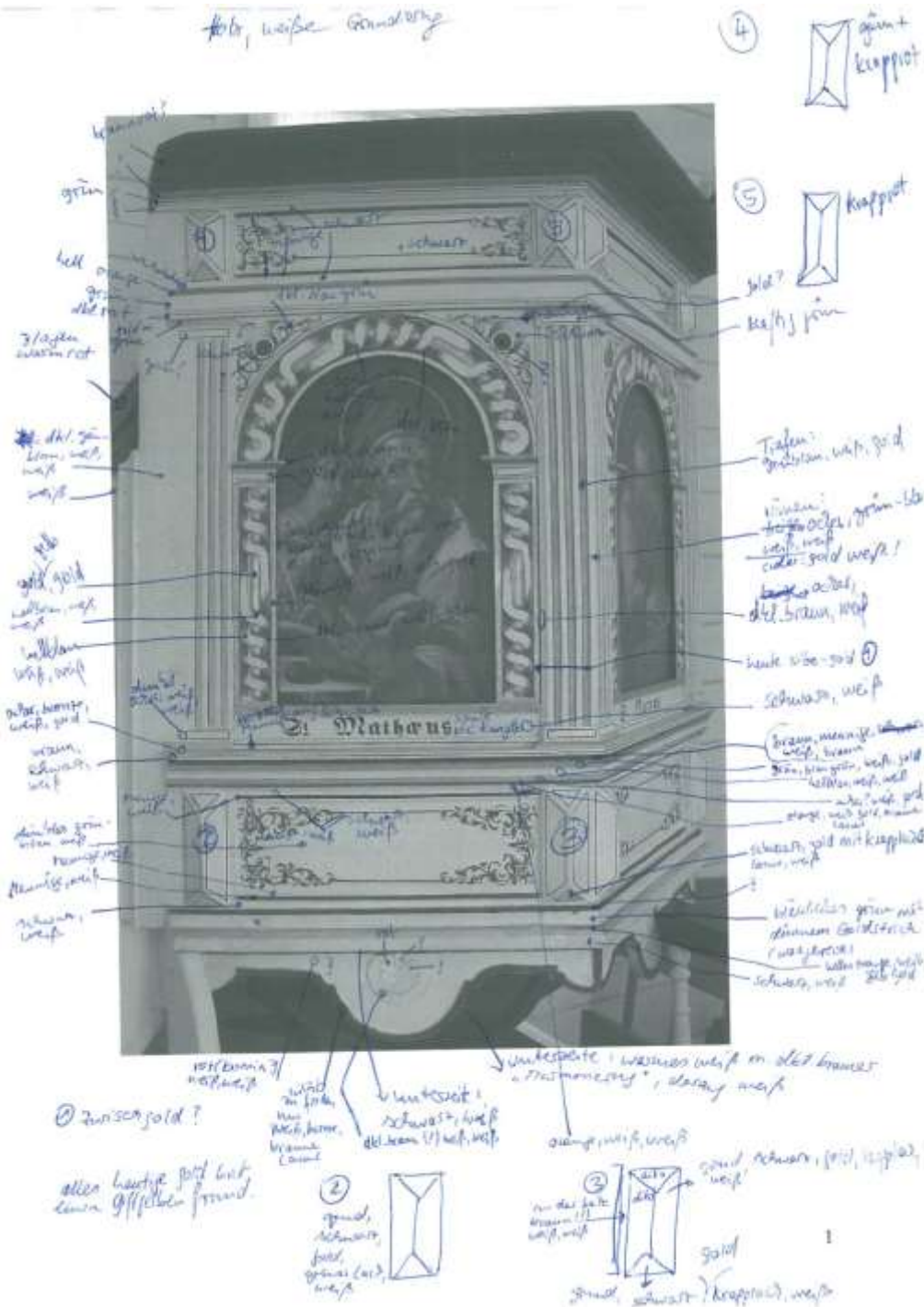

Fig. 2. Oppsummerende farge«kladd» på Matteusfeltet.

Etter gjennomførte observasjoner ved bruk av lupe og feltmikroskop ble det tatt ut 14 snittprøver fra sentrale og ulike elementer på prekestolens rammeverk. Snittene er nummerert fra 3 – 14, da de er del av snitttakslisten for hele interiøret.

Lucas-feltet er benyttet for plassering av snitttuttak og ikke-destruktiv observasjon av farger. De 12 snittene og sentrale observasjoner er påført visuelt oppfattet originalfarge.

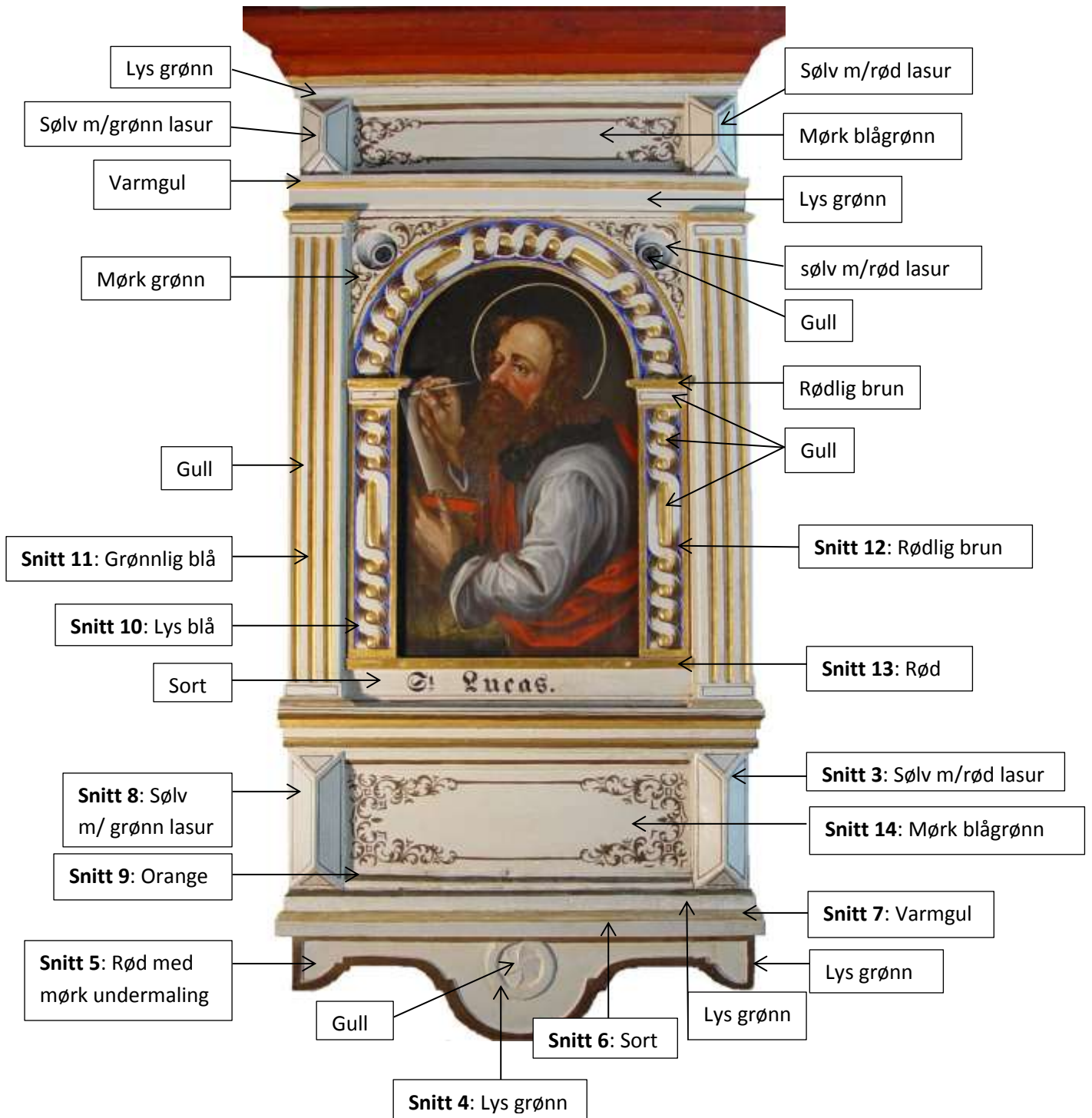
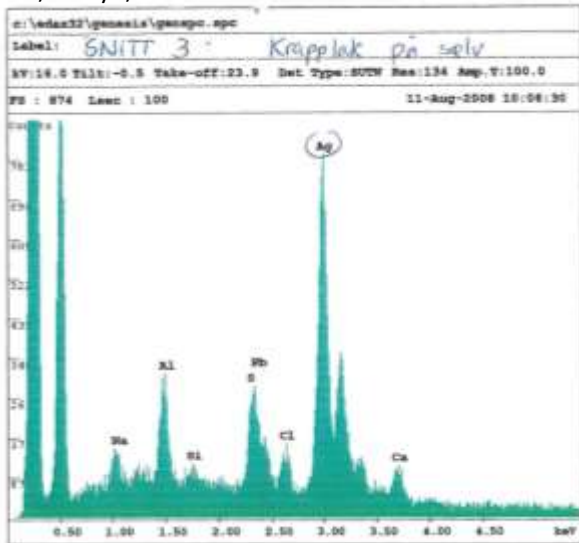

Fig.3. Prekestolens hovedfarger, funnet gjennom visuell betraktning, mikroskopi og SEM-analyse, er påført hvert enkelt element.

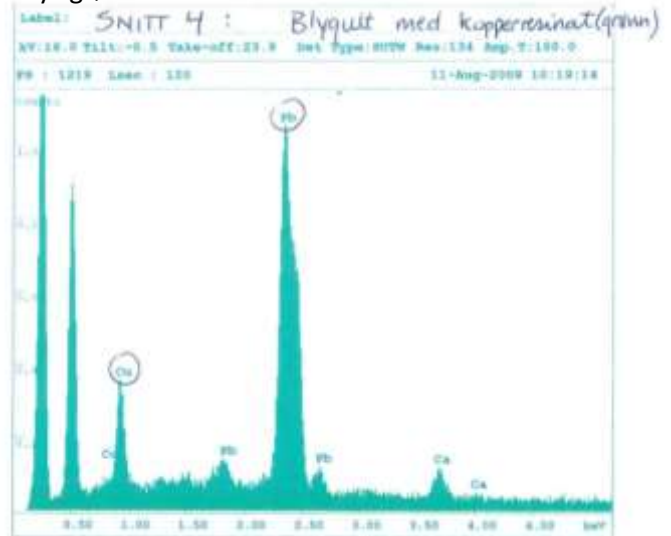
De 12 snittene som ble tatt ut av prekestolens rammeverk ble ikke støpt inn, men analysert direkte i elektronmikroskop (SEM) på Universitetet i Stavanger. Grunnstoffanalyse av den originale malingen på de 12 snittene indikerer hva pigmentet består av og kan ut fra dette identifiseres. Erfaring og kunnskap om tilgjengelige pigmenter på 1600-tallet er viktig for tolking av analysene. Pigmentene som er dokumentert vil kunne danne grunnlag for ny oppmaling med riktig fargebruk (fig.4).

Sølv m/rød lasur

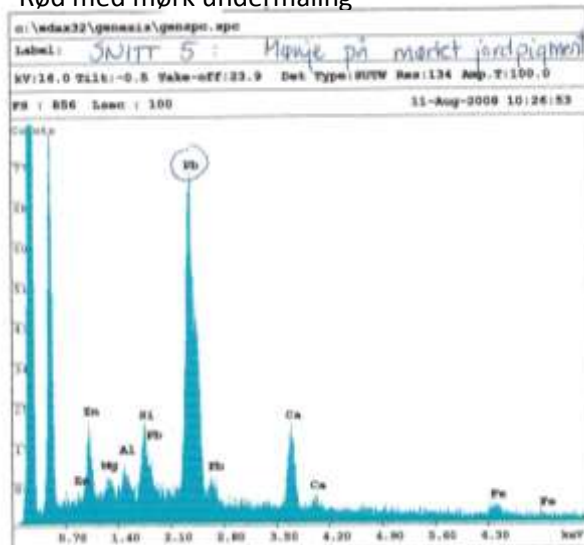
På snitt 3 kan den røde lasuren på sølvet ikke identifiseres. Dette fordi det mest sannsynlig er en krapplakk, som er en organisk fargeekstrakt fra en rot.

Lys grønn

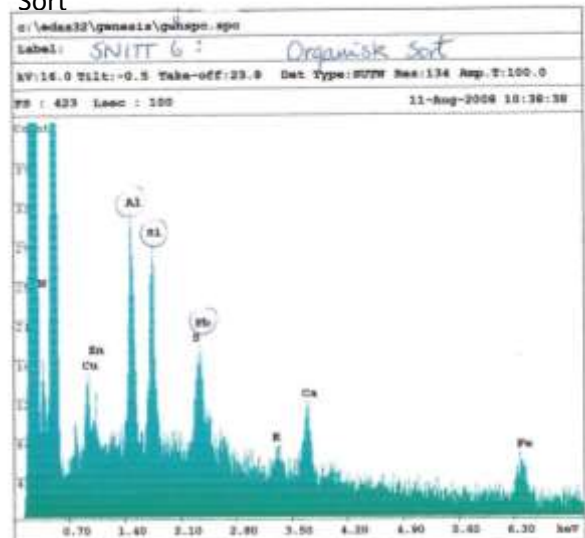
Den høye andelen av bly (Pb) i snitt 4 indikasjon at blytinggult er benyttet. I dette tilfellet trolig sammen med noe grønn kopperresinat for å gi en ønsket lys grønn farge.

Rød med mørk undermaling

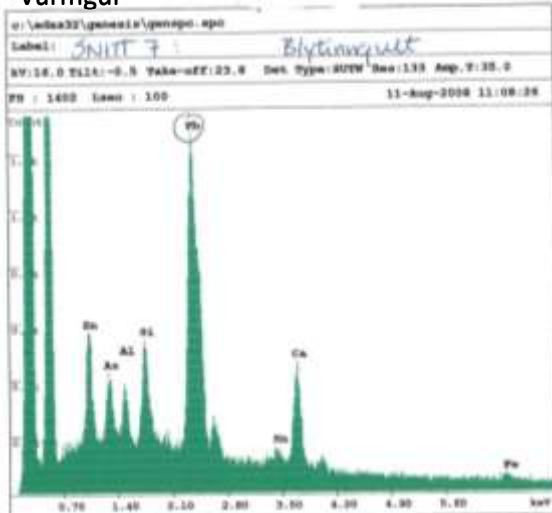
Det røde pigmentet som er benyttet på prekestolens «skjørt» og listverk er mønje/blyrødt (Pb_3O_4) som er et produkt av oppvarmet bly.

Sort

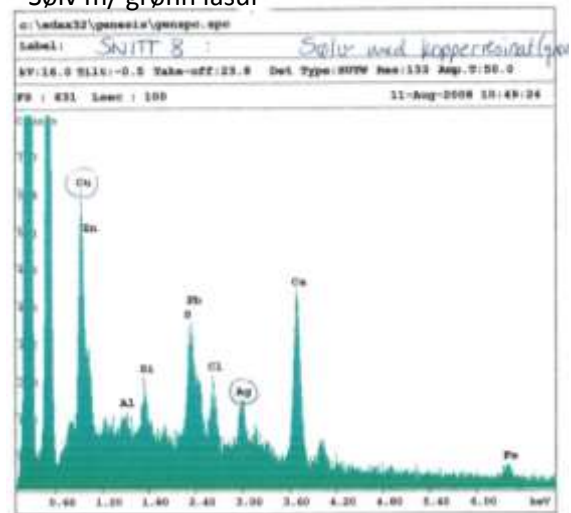
Trolig er dette en organisk sort. Kanskje er det, pga blyinnholdet, tilsatt noe blyhvitt for å brette fargen.

Varmgul

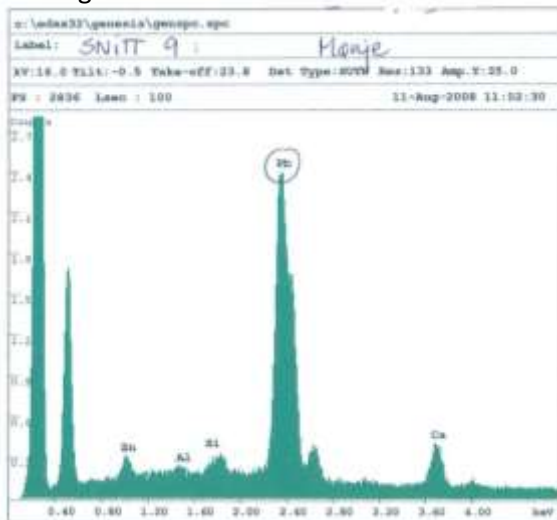
Tilstedeværelse av tinn(Sn) i tillegg til bly gir sikker identifikasjon på blytinnngult (Pb_2SnO_4).

Sølv m/ grønn lasur

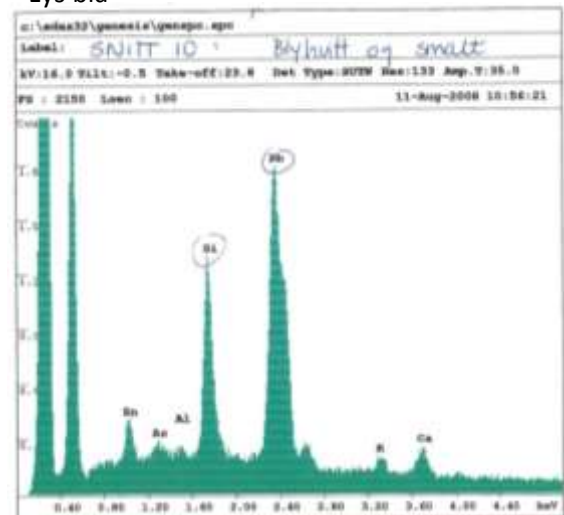
Sølv (Ag) og kopper (Cu) tilsier at sølvfolie er påstrøket en kopperresinat. Blyet i prøven kan ikke forklares.

Orange

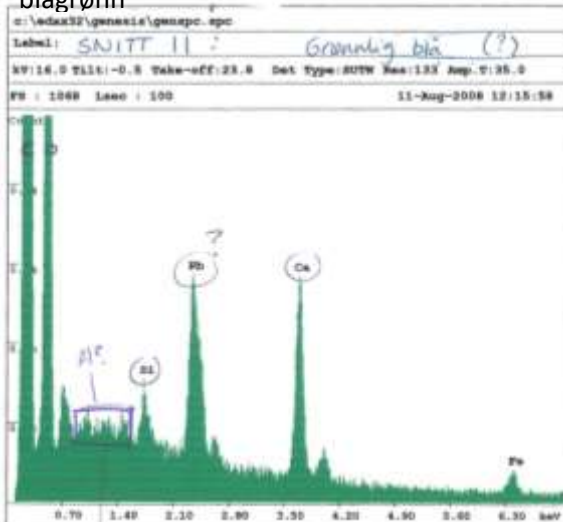
Klar identifikasjon på mønje.

Lys blå

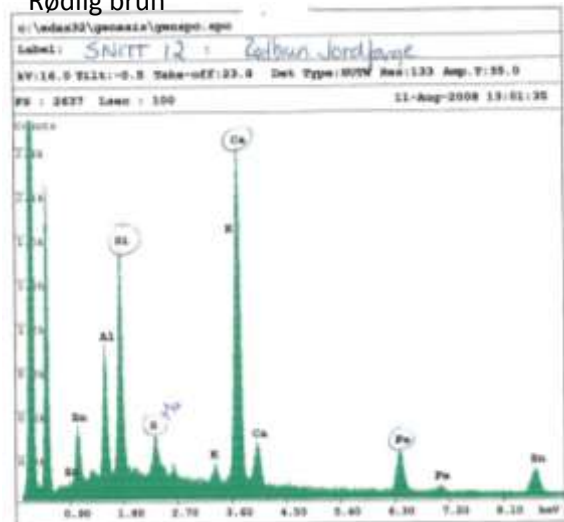
Blyhvitt (Pb) trolig i blanding med smalt (Si og Al)

blågrønn

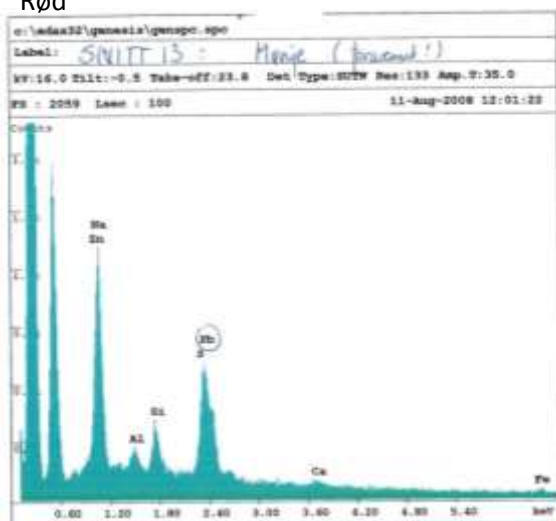
Grønne farger ble ofte blandet av gult og blått. Pga Si og Al(?) er smalt en mulighet. Pb tilsier blytinnngult. Den høye toppen av Kalsium (Ca) kan være kritt som fyllstoff eller fra prekestolens kritt holdige grundering.

Rødlig brun

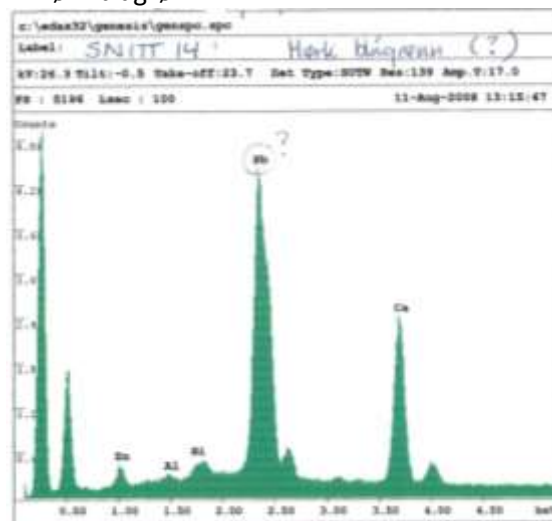
Tilstedeværelse av Jern (Fe) og flere andre naturlige jordbestanddelere tilsier at dette er en naturlig jordfarge.

Rød

Sammensetning av grunnstoffer er tilsvarende snitt 9, mønje, selv om ikke blyinnholdet er like stort.

Mørk blågrønn

Grunnstoffsammensetningen er tilsvarende snitt 11. Mørkheten er i så fall forskjellig i mengdeforhold mellom blytingult og smalt.

Foto: Lars Riise, H. Schjelderups arkitektkontor

Fig.4. Forsøk på visualisering av prekestolens fargemessige uttrykk i renessansen. Sammenholdt med den rekonstruerte prekestolen fra Ognå kirke (fig. 7) er det klare likhetstrekk.

Det foreligger ingen informasjon om skriftfeltenes ordlyd. De fleste andre prekestolene i Rogaland, malt av G. Hendtzschel, har utskårne dekorative elementer i feltene over og under maleriene. Kun prekestolen i Ognå og Høle har, så langt jeg vet, tekstfelt. I Ognå er det latinsk tekst over maleriet og bibeltekst nede (fig. 7). Evangelistenes navn er skrevet i tilknytning til billedframstillingens bue, slik det også er gjort i tilknytning til dagens overmaling på prekestolen i Orre .

3. PREKESTOLENS LØK

Prekestolens underdel, «løken», består av 5 loddrette og buede ribber med tynne, vannrett stilte bord mellom. Løken er i dag malt i en blek rødbrun farge som ikke er representert på andre elementer i kirkerommet (fig.1).

Løken var ikke en del av undersøkelsene i 2008. I 2010 ble et løst bord tatt inn til AM og undersøkt. Avdekking av malinglag under mikroskop viser en struktur bestående av grundering, et okerfarget lag med et rød-orange malinglag enkelte steder, to hvite lag og dagens rødbrune lag. Røntgenopptak av bordet viser fragmenter av dekorative former (fig.5). Snitt (fig.6) tatt innen et dekorert område (uten de 3 øverste malinglagene) viser en gul bunnfarge med rød-orange. Det ble også observert spor av sort farge ved betraktning og avdekking under mikroskop. Sort er ikke representert på snittet, men er trolig benyttet som del av stafferingen.

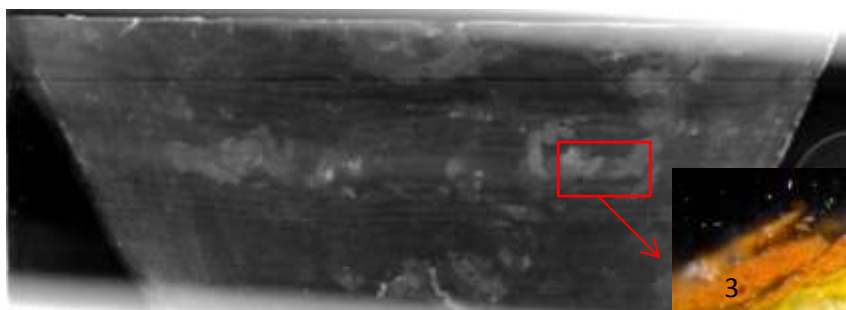

Fig.5. Røntgenopptak av bord fra prekestolens løk. Fragmenter av dekor sees som lyse former.

Fig. 6. Snitt tatt fra område med dekorfragment.
1. Grundering, 2/3. Oker bunnfarge med rød-orange dekorativ form.

Fig.7. Prekestolen i Oгна kirke. Rekonstruert 1998.

A: Rammeverk rekonstruert med utgangspunkt i prekestolens originale 1600-talls farger.

B: Prekestolens løk rekonstruert på grunnlag av foto.

Formene har fellestrekk med røntgenfoto av løken i Orre.

4. OPPSUMMERING

«Kikkehull»-undersøkelsen av Orre kirkes prekestol har resultert i en fargeoversikt med høy verdi i forhold til dokumentasjon av 1600-tallets farger på enkeltelement. Den vil være retningsgivende for en eventuell tilbakeføring til 1600-tallets fargesetting. Den har imidlertid begrenset verdi i forhold til informasjon om original metodebruk, overflatestruktur og mistolkinger pga fargeendringer. Hvis det i fremtiden skulle bli aktuelt å gi prekestolen en fargesetting på grunnlag av foreliggende undersøkelse, vil materialet måtte undersøkes grundigere. Også andre prekestoler fra samme periode vil måtte danne grunnlag for en ny fargesetting. I denne sammenheng vil Ognå kirkes rekonstruerte prekestol være viktig, da denne står med «nyslåtte» renessansefarger (fra 1998) uten noen form for patinering.

Stavanger 15.10.12

Anne Ytterdal
malerikonservator

VEDLEGG 3

LIMFARGEDEKORERTE HIMLINGSBORD BEHANDLINGSRAPPORT

Hilde S. Moore

A 225 ORRE GAMLE KIRKE

Behandlingsrapport av limfargedekorerte bord fra Orre gamle kirke

Bakgrunn

I forbindelse med arbeidet i Orre gamle kirke ble det funnet fem limfargedekorerte bord på loftet i kirken. Bordene har vært himlingsbord og er trolig fra 1600-tallet.

Bordene ble tatt ned fra loftet og behandlet på arbeidsbord i skipet. P.g.a manglende magasinplass ble bordene transportert til AM, 9. desember 2009, for lagring og etterbehandling. Bordene ble pakket inn i silkepapir og bobleplast og transportert med lastebil med sjåfør fra Svipp transportfirma. Malerikonservator fra AM var også med under transporten.

Beskrivelse av originale materialer og teknikker

Treet: Bordene er trolig av furu. Hvert bord har enten fjær eller not på begge sider.

Malinglag: Bordene er malt med limfarge (pigmenter i organisk lim). Bordene har en hvit bunnfarge og dekor i rødt, sort og grått (det grå kan være en misfarget grønnfarge, se nedenfor under tilstandsbeskrivelsen). Dekoren er organiske mønstre fra planteriket (fig. 5, 7 og 8). På et av bordene (bord1) kan dekoren minne om planter fra havet, som tang eller tare (fig. 6 og 10). Den hvite bunnfargen er trolig malt med to strøk, hvor det første laget er en tynn grunning. Der dekoren både er rød og sort er det røde malt først og deretter sort over. Den hvite bunnfargen er malt med store tydelige penselstrøk i varierende retninger (fig. 4). Dekoren har en mer delikat penselføring. Det er lite piping i malingen noe som kan indikere godt håndverk. Det er sannsynlig at bord 3, 2 og 5 har hørt sammen (se fig. 15).

Mål:

Bord 1:

Høyde: ca 342 cm

Bredde: ca 28 cm

Bord 2:

Høyde: ca 334 cm

Bredde: ca 20 cm

Bord 3:

Høyde: ca 334 cm

Bredde ca 25 cm

Bord 4:

Høyde: ca 343 cm

Bredde: ca 40 cm

Bord 5:

Høyde: ca 334 cm

Bredde: ca 21 cm

Tilstand før behandling

Treet: Det er flere sprekker og avskallinger i treet, og det er morkent på flere områder (fig. 10). Det er også flere områder hvor plankene har vært angrepet av makk.

Malinglag: Overflaten var svært støvete og skitten. Det var mye løs maling særlig rundt dekoren. Det var derfor nødvendig å konsolidere den løse malingen før transport ut av kirken. På flere områder er dekoren nesten helt borte og man kan kun skimte spor etter penselstrøk (se fig. 2, 3, 8 og 9). Fargen har på disse områdene også trolig blitt misfarget over tid. Fargen har i dag en grålig karakter, men det er sannsynlig den har opprinnelig vært grønn. På et område bord 3 felt B kan man skimte en mer grønnlig farge (se fig. 2).

Behandling

Det ble gjort flere forsøk på å fjerne overflatesmusset samt å konsolidere den løse malingen. I første omgang ble det forsøkt å fjerne smusset ved å børste forsiktig støvet mot en støvsuger med en myk pensel. Men det viste seg at det var svært vanskelig å fjerne støvet uten tap av original maling. Derfor ble det forsøkt å konsolidere malingen før rensing. Konsolideringen ble utført med størlim, 2%, gjennom japanpapir. Konsolideringen hadde en liten renseeffekt ved at noe av smusset ble trukket med av japanpapiret. Deretter ble smusset, som lå som små korn på overflaten, forsiktig løsnet med pensel og børstet inn i støvsugeren. Denne behandlingsmetoden viste seg å fungere godt og ble derfor valgt som endelig alternativ.

Etter flere uker med varierende klima i kirken viste det seg at malingen ikke var tilstrekkelig stabil og hadde fremdeles tendenser til oppskallinger. Det ble derfor ansett som nødvendig å etterkonsolidere. Etersom det skulle foretas restaureringsarbeider i kirkerommet og det derfor kunne være fare for skader på bordene under dette arbeidet var det ønskelig å frakte bordene til oppbevaring på et annet sted. Bordene ble brakt til UiS-AM for midlertidig lagring og etterkonsolidering. Det ønskelig å bruke en litt sterkere størlimløsning til etterkonsolideringen, bordene ble derfor konsolidert på samme måte som beskrevet ovenfor, men med 3 % størlim.

Videre magasinerings

Etter avtale med Klepp kirkelige fellesråd har Jærmuseet v/ Hans Dybvad Olesen tatt på seg ansvaret for transport og magasinerings av bordene på Jærmuseets magasin på fellesmagasinet, Åmøy. Bordene blir fraktet fra Arkeologisk museum til magasin 01.09.2011.

Stavanger 03.06.11

Hilde S. Moore
malerikonservator

Figurer

Fig. 1: Alle bordene stilt opp langs kirkeveggen.
Fra venstre: bord 2, 1, 3, 4 og 5.

Fig. 2: Detalj bord 3 felt B. Stilkene synes noe grønne.

Fig. 3: Detalj av bord 2 felt C. Spor etter blad-dekor.

Fig. 4: Detalj av bord 3 felt C. Tydelige penselstrøk i den hvite bunnfargen.

Fig. 5: Detalj av dekor på bord 5 felt C.

Fig. 6: Detalj av dekor på bord 1 felt A.

Fig. 7: Detalj av dekor på bord 5 felt B.

Fig. 8: Detalj av bord 3 felt B.

Fig. 9: Detalj av bord 3 felt C. Spor etter stilker og blader.

Fig 10: Detalj av mørkent treverkt på bord 1 felt C.

Fig. 11: Detalj av oppskallet maling på bord 4 felt B.

Fig. 12: Konsolidering.

Fig. 13: Bord 2 felt B før behandling.

Fig. 14: Bord 2 felt B etter behandling

Fig. 15: Bord 3, 2 og 5 satt sammen (bord 3 nederst, bord 2 i midten og bord 5 øverst). Sporene etter stilker og blader er tegnet opp i fotoshop med grå-grøn farge. Det er også noen få spor etter penselstrøk i de høyre feltene, men det er vanskelig å se noen sammenheng og er derfor ikke tegnet opp.

FOTOLISTE - Arkeologisk museum i Stavanger

Oppdrag: Orre gamle kirke/ limfargedekorerte himlingsbord							
Fotograf: Anne Ytterdal og Hilde Smedstad Moore				Sak nr:	Gard:	Gnr:	Bnr:
AmS ansv: Anne Ytterdal				Kommune			
AmS arkivnr	Bildenr	Dato	Fotograf	Retn.mot	Motiv		
					Alle bordene		
Sf111212		Nov. 09			Alle bordene 1		
Sf111213		Nov. 09			Alle bordene 2		
Sf111214		Nov. 09			Alle bordene 3		
Sf111215		Nov. 09			Alle bordene 4		
Sf111216		Nov. 09			Alle bordene (halvparten)		
Sf111217		Nov. 09			Alle bordene (andre halvpart)		
					Detaljfoto av bordene, dekorene og maleteknikk		
Sf111218		Des. 09			Detalj av rød plante (bord 1 felt A)		
Sf111219		Aug.09			Detalj av rød og svart plante på bord 4 felt B		
Sf111220		Nov. 09			Detalj av spor etter malt blad (bord 2 felt C)		
Sf111221		Des. 09			Detalj av spor etter malte stilker og blad (bord 3 felt B)		
Sf111222		Des. 09			Detalj av spor etter malt blad (bord 3 felt B)		
Sf111223		Des. 09			Detalj av penselstrøk i hvit maling (bord 3 felt C)		
Sf111224		Des. 09			Detalj av spor etter malt dekor (bord 3 felt C)		
Sf111225		Des. 09			Detalj av spor etter malt dekor (bord 3 felt C)		
Sf111226		Des. 09			Detalj av blomsterdekor (bord 4 felt B)		
Sf111227		Des. 09			Detalj av blomsterdekor (bord 5 felt B)		

Oppdrag: Orre gamle kirke/ limfargedekorerte himlingsbord							
Fotograf: Anne Ytterdal og Hilde Smedstad Moore				Sak nr:	Gard:	Gnr:	Bnr:
AmS ansv: Anne Ytterdal				Kommune			
AmS arkivnr	Bildenr	Dato	Fotograf	Retn.mot	Motiv		
Sf111228		Des. 09			Detalj av blomsterdekor (bord 5 felt B)		
Sf111229		Des. 09			Detalj av blomsterdekor (bord 5 felt B)		
					Tilstand		
Sf111230					Morkent tre (Bord 1 felt C)		
Sf111231					Detalj av oppskallet maling på svart dekor (Bord 1 felt C)		
Sf111232		Aug.09			Detalj oppskallinger (Bord 1 felt C)		
Sf111233		Aug.09			Detalj oppskallinger (Bord 5 felt C)		
Sf111234		Aug.09			Detalj oppskallinger (Bord 5 felt D)		
Sf111235		Aug.09			Detalj oppskallinger (Bord 5 felt C)		
					Før behandling		
Sf111236		Juni 09			Bord 1 felt A før behandling		
Sf111237		Juni 09			Bord 1 felt B før behandling		
Sf111238		Juni 09			Bord 1 felt C før behandling		
Sf111239		Juni 09			Bord 1 felt D før behandling		
Sf111240		Juni 09			Bord 2 felt A før behandling		
Sf111241		Juni 09			Bord 2 felt B før behandling		
Sf111242		Juni 09			Bord 2 felt C før behandling		
Sf111243		Juni 09			Bord 2 felt D før behandling		
Sf111244		Aug.09			Bord 3 felt A før behandling		
Sf111245		Aug.09			Bord 3 felt B før behandling		
Sf111246		Aug.09			Bord 3 felt C før behandling		
Sf111247		Aug.09			Bord 3 felt D før behandling		

Oppdrag: Orre gamle kirke/ limfargedekorerte himlingsbord								
Fotograf: Anne Ytterdal og Hilde Smedstad Moore					Sak nr:	Gard:	Gnr:	Bnr:
AmS ansv: Anne Ytterdal					Kommune			
AmS arkivnr	Bildnr	Dato	Fotograf	Retn.mot	Motiv			
Sf111248		Aug. 09			Bord 4 felt A før behandling			
Sf111249		Aug. 09			Bord 4 felt B før behandling			
Sf111250		Aug. 09			Bord 4 felt C før behandling			
Sf111251		Aug. 09			Bord 4 felt D før behandling			
Sf111252		Aug. 09			Bord 5 felt A før behandling			
Sf111253		Aug. 09			Bord 5 felt B før behandling			
Sf111254		Aug. 09			Bord 5 felt C før behandling			
Sf111255		Aug. 09			Bord 5 felt D før behandling			
					Behandling/Arbeidsbilder			
Sf111256		Aug.09			Bord 3 felt B delvis rensset			
Sf111257		Aug.09			Konsolidering over japanpapir			
Sf111258		Aug.09			Arbeidsbilde av Anne Ytterdal			
					Etter behandling			
Sf111259		Des. 09			Bord 1 felt A etter behandling			
Sf111260		Des.09			Bord 1 felt B etter behandling			
Sf111261		Des.09			Bord 1 felt C etter behandling			
Sf111262		Des.09			Bord 1 felt D etter behandling			
Sf111263					Bord 2 felt A etter behandling			
Sf111264		Aug. 09			Bord 2 felt B etter behandling			
Sf111265		Aug. 09			Bord 2 felt C etter behandling			
Sf111266		Nov.09			Bord 2 felt D etter behandling			
Sf111267		Des.09			Bord 3 felt A etter behandling			
Sf111268		Des.09			Bord 3 felt B etter behandling			
Sf111269		Des.09			Bord 3 felt C etter behandling			

Oppdrag: Orre gamle kirke/ limfargedekorerte himlingsbord					
Fotograf: Anne Ytterdal og Hilde Smedstad Moore				Sak nr:	Gard:
				Gnr:	Bnr:
AmS ansv: Anne Ytterdal			Kommune		
AmS arkivnr	Bildenr	Dato	Fotograf	Retn.mot	Motiv
Sf111270					Bord 3 felt D etter behandling
Sf111271					Bord 4 felt A etter behandling
Sf111272					Bord 4 felt B etter behandling
Sf111273					Bord 4 felt C etter behandling
Sf111274					Bord 4 felt D etter behandling
Sf111275					Bord 5 felt A etter behandling
Sf111276					Bord 5 felt B etter behandling
Sf111277					Bord 5 felt C etter behandling
Sf111278					Bord 5 felt D etter behandling
Sf111279					Bord 3, 2 og 5 satt sammen